

UNIVERZITA KARLOVA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

**Zdeňka Šemberová a její život v kontextu
českého ženského hnutí**

**Zdeňka Šemberová and her life in the context of
Czech women's movement**

Diplomová práce

Autorka: Iveta Jeřábková

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Hana Havlůjová, Ph. D.

Praha 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracovala samostatně a že jsem v citacích a seznamu literatury uvedla všechny prameny, z nichž jsem čerpala.

V Praze dne 11. června 2013

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí své práce doc. PhDr. Aleně Míškové, Ph.D. za vedení práce a podporu při výběru tématu.

OBSAH

I.	ÚVOD	5
II.	Vývoj českého ženského hnutí	7
A.	Vymezení pojmů	7
B.	Počátky českého ženského hnutí.....	8
C.	První česká feministka.....	9
D.	Salony	13
1.	Salony u Fričů a Palackých	16
2.	Činnost Bohuslavy Rajske a Karla Slavoje Amerlinga	21
E.	Spolky	29
1.	Spolek svaté Ludmily a osobnost Marie Riegrové - Palacké.....	31
2.	Ženský výrobní spolek český	35
3.	Americký klub dam	38
4.	Eliška Krásnohorská a gymnázium Minerva.....	48
5.	Teréza Nováková.....	55
III.	Životní osudy Zdeňky Šemberové.....	61
A.	Dětství Zdeňky Šemberové.....	61
B.	Mladá léta	71
C.	Život dospělé ženy.....	82
D.	Osamělý život Zdeňky Šemberové	93
IV.	ZÁVĚR	99
V.	Textové přílohy	101
VI.	Obrazové přílohy	106
VII.	Seznam použitých pramenů a literatury.....	111
VIII.	Anotace.....	114
IX.	Summary	114
X.	Klíčová slova.....	115
XI.	Key words	115

I. ÚVOD

Možnost výběru studia na středních a vysokých školách pro ženy, volební právo žen, stup žen do politiky, možnost kariérního růstu žen, ženy majitelky velkých obchodních firem, ženy ve vedoucích pozicích podniků, ženy jako vědkyně či kandidátky na prezidenta republiky – všechny tyto role žen dnes vnímáme jako samozřejmé. To, co je pro dnešní ženy samozřejmostí, nebylo ještě před dvěma sty, ba dokonce ani před sto lety, zcela obvyklé. Ženy o svá práva a pozice ve společnosti musely bojovat.

Inspirací pro zpracování této látky pro mě byl život Zdeňky Ludmily Šemberové, z jejíchž deníků lze vyčíst a vysledovat, jak vypadal běžný život ženy v různých etapách jejího života v druhé polovině 19. století. Díky kontaktům jejího otce Aloise Vojtěcha Šembery se Zdeňka celý svůj život seznamovala s významnými osobnostmi kulturního a politického života v Čechách, ačkoliv sama většinu svého života prožila ve Vídni. Nesčetněkrát se její osudy a osudy celé její rodiny střetly s osudy osobností, které se angažovali v českém ženském hnutí.

Cílem práce je zaměřit se na vývoj českého ženského hnutí v Českých zemích v souvislosti se životem Zdeňky Šemberové. V první kapitole se věnuji vývoji českého ženského hnutí v české společnosti od samého jeho počátku. Do této kapitoly jsou zařazeny důležité okamžiky vývoje, které nějakým způsobem zasáhly do života Zdeňky Šemberové. Hned zezáčátku bylo důležité rozlišit pojmy feminismus a ženská otázka, aby v mé práci později nedocházelo k mylným úsudkům. Součástí kapitoly jsou drobné podkapitoly, které se zaměřují na významné ženy, které se nezaměnitelným způsobem zapsaly do dějin ženského hnutí, a díky nimž docházelo ve společnosti k výrazným změnám. V souvislosti s těmito ženami jsou jmenovány ženské spolky, v nichž se angažovaly a které hrály rovněž důležitou a nepostradatelnou roli v sociálním, politickém a kulturním životě společnosti 2. poloviny 19. století. Podhoubí ženského hnutí však můžeme hledat ještě mnohem hlouběji, a to v době společenských salonů, které sice byly mužským působištěm, avšak základy vzrůstu společenského uplatňování žen můžeme dohledat právě zde.

Druhá kapitola je věnována osudům Zdeňky Šemberové. Důležité události jejího života jsem zaznamenala chronologicky tak, jak si je sama

zapsala do svého deníku a doplnila jsem je o informace získané z její korespondence. Do jejích deníků a korespondence se promítl její složitý charakter. Svému deníku se svěřovala téměř se vším. Jednalo se většinou o zápisy věnované významným životním událostem, nemocem, milostným a rodinným problémům nebo o popisy zcela běžného dne měšťanské dívky a ženy, jež žila ve složité době 19. století.

Prostřednictvím svého otce Aloise Vojtěcha Šembery a svého mladšího bratra Vratislava Kazimíra získala Zdeňka Šemberová celou řadu příležitostí seznámit se se známými osobnostmi českého kulturního a politického života. Tato setkávání v ní zanechávala hluboké zážitky, mnohdy díky nim navázala celoživotní přátelství. S mnohými lidmi si také dopisovala. Její korespondence je též důležitým pramenem. Psala svým rodičům a bratrovi při svých pobytech mimo Vídeň, například v době odpočinku ve Vysokém Mýtě. V dopisech je informovala o svých zážitcích z prázdnin, o životě na malém městě a o kulturních a společenských akcích, které zde měla příležitost navštívit. Dopisovala si se svou přítelkyní z dětství Ludmilou Kollárovou i s jejími potomky. V mé práci jsem se podrobněji věnovala její korespondenci se dvěma velikány českého nebe, a to Janu Nerudovi a Tomáši Garrigue Masarykovi. S těmito dvěma muži ji pojilo přátelství. Ona je obdivovala pro jejich usilovnou intelektuální práci vykonávanou pro českou společnost, oni ji především pro její inteligenci, o níž se nesčetněkrát zmínili. Díky jejich dopisům získáváme další pohled na osobnost Zdeňky Šemberové, na níž nazíráme očima druhých. Zároveň nám poskytují informace o těch obdobích Zdeňčina života, která v denících nejsou zachycena. Ucelenější pohled na dobu a situaci, ve které se Zdeňka Šemberová nacházela, jsem získala studiem knihy Emanuela Škorpila, jenž je věnována životu a práci Zdeňčina otce Aloise Vojtěcha Šembery, ale také jeho rodinnému zázemí, jež mu poskytovala jeho manželka Františka a dcerka Zdeňka.

II. Vývoj českého ženského hnutí

A. Vymezení pojmů

Vymezení pojmu ženská otázka je velice složitým problémem, se kterým se setkáváme téměř ve všech publikacích věnovaných této tématice. Často dochází k tomu, že je tento pojem spojován a dáván na roveň s pojmem feminismus. Je tedy důležité odlišovat tyto dva pojmy.

„Feminismus je název pro komplex ideologií, sociálních teorií a politických hnutí, jejichž cílem je výzkum a potírání jevů, které lze považovat za projevy a součást utlačování žen, jako sociální skupiny. Počátky má v 18. stol., do té doby je nazýván ženským hnutím. Feminismus si kladl za cíl zahrnutí ženských práv pod lidská práva a zlepšení životních podmínek žen. Mezi další požadavky patřilo vydobytí základních občanských práv (volební právo, právo na majetek, vzdělání, ochranu před formami násilí, atp.)“¹ Feminismus tedy vnímáme jako hnutí, které bojuje o rovnost mezi muži a ženami v oblastech sociální, politické a ekonomické problematiky. Sdružuje tedy osoby se stejnými názory a přesvědčeními. Bojuje za práva žen. Zasloužilo se o zlepšení v otázkách rovnosti mužů a žen, vzdělání, osobní svobody, volebního práva, rovných pracovních příležitostí a platových podmínek, v pomoci v boji proti domácímu násilí atd..

Dle Ottova slovníku naučného, který byl sepsán a vydán již na přelomu 19. a 20. století, není ženská otázka jen problémem sociálním, ale také politickým a hospodářským, který vnímá každá jednotlivá žena v sobě samé, ve svých myšlenkách, ve svém nitru a musí se vyrovnat s bolestným vnitřním rozporem, který cítí vůči společnosti, která jejím myšlenkám a pocitům nerozumí. Z toho vyplývá zcela jiný význam pojmu ženská otázka, než jak je tomu u pojmu feminismus. Ženská otázka je osobní, vlastní, konkrétní otázkou, kterou klade každá žena sama sobě. Je individuálním problémem každé jedné ženy. Ženská otázka souvisí s místem, časem a situací, ve které je kladena. Tyto faktory jsou proměnlivé a zároveň ženskou otázku nesmírně ovlivňují. Ženská otázka hledá odpovědi na to, jaká žena ve skutečnosti je, jak se projevuje a jak je vnímána společností, ve které se pohybuje. Jedním z řešení může být právě feminismus. Ten však nebude blízký všem

¹ Slovníček pojmů [online]. 2003 [citováno 2013 – 04 - 01]. Dostupné z WWW: <<http://www.feminismus.cz/slovnicek.shtml>>

příslušnicím ženského pohlaví. Nemusí se ztotožnit se všemi názory, které toto hnutí hlásá, a souhlasit s praktikami, které k tomu využívá. Ženská otázka by nejvíce měla bojovat proti stereotypnímu vnímání ženy.

B. Počátky českého ženského hnutí

Vývoj českého emancipačního hnutí nesl od počátku podobné rysy jako obdobné snahy žen v jiných evropských státech. Hlavním rozdílem mezi nimi byly podmínky národa, ve kterém se toto hnutí začalo rozvíjet. Společným inspiračním zdrojem však bylo křesťanství, osvícenství a ideály Velké francouzské revoluce. Spojovala je myšlenka rovnoprávnosti lidí a jejich rovnocennosti, jak tomu později bylo u všech ženských hnutí bez rozdílu. Postupně se začaly měnit nejen potřeby a zájmy žen, ale také jejich ideály. „Ženy v 19. století začínaly jen pomálu docházet k poznání, že tyto tradiční přístupy jsou hluboce nemravné a nespravedlivé, protože předpokládají, že žena je bytost svými schopnostmi nerovnocenná s mužem, a tudíž oprávněně nerovnoprávná.“² Z tohoto důvodu se nejprve ženy zaměřily na to, aby prokázaly svou rovnocennost s muži. Po nepříjemných a trpkých zkušenostech dospěly k tomu, aby byl nesprávný a utlačující přístup k ženám odstraněn z běžných oblastí soukromého a veřejného života. Ženy musely prokázat své schopnosti v oblastech, kde vyžadovaly změnu. Muselo změnit nejen myšlení samotných žen, ale především smýšlení o ženách.

V českých zemích nastala pro emancipační hnutí nezvyklá situace. Nejen že zde byly snahy o ženskou emancipaci umírněnější než v okolních státech, ale také nevznikaly jako ostré vymezování se žen proti mužům. Bylo tomu právě naopak. Ženy našly ve vzdělaných mužích oporu a úzce s nimi spolupracovaly v úsilí o obrození národa. V tom byly české emancipační snahy v Evropě zcela ojedinělé. České ženy byly pyšné na to, že se nestaví do ostrého konfliktu proti mužům, ba právě naopak dokazovaly možnost spolupráce s nimi. Muži „si od začátku 19. století uvědomovali souvislost mezi nižší úrovní českého národa ve srovnání s Austroněmci a nerovnoprávným postavením českého národa v habsburské říši, a tím nerovnoprávnými možnostmi pro jeho pozitivní rozvoj.“³ Oporu tedy mohly hledat v rodině. Muži vlastenci potřebovali mít doma ženu stejného smýšlení,

² NEUDORFLOVÁ, Marie L.: *České ženy v 19. století: úsilí a syn, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. 1. vyd. Praha: JANUA, 1999, s. 9, dále citováno: NEUDORFLOVÁ, Marie L.

³ NEUDORFLOVÁ, Marie L., s. 10.

kteřá by jim porodila a vychovala vlastenecky uvědomělé Čechy s láskou k mateřskému jazyku a všemu slovanskému. Ti nejosvícenější věřili, že žena má stejný mravní a intelektuální potenciál jako oni a je ho tedy potřeba náležitě rozvíjet. Plně si uvědomovali nelehké postavení ženy ve společnosti, především v nižších vrstvách, že jejich činnost a úsilí bylo nedoceňováno. Zároveň také neměli nejmenší možnost osobního, intelektuálního a odborného rozvoje. Již počátkem 19. století můžeme pozorovat úsilí o vzdělávání mladých inteligentních mužů s pozitivními a spravedlivějšími stanovisky vůči ženám. České ženské hnutí bylo spojeno s potřebami národa. Převzalo myšlenku pozitivního rozvoje žen závislého na úrovni národa a jeho demokratizaci. Potřeba pozitivního rozvoje úrovně žen měla naopak pomoci vlasteneckým zájmům a rozvoji národa. Neměnil se tedy jen vztah žen k sobě samým, avšak i postoj společnosti a mužů k nim.

Neznamená to však, že by české ženské hnutí nemuselo čelit žádným překážkám. Samotné hnutí mělo různé nedostatky, se kterými se muselo vypořádat. Vyrovnat se muselo se silnou opozicí tvořenou Austroněmci, konzervativními a vládními kruhy. I přesto patřilo mezi nejúspěšnější hnutí ve srovnání s jinými evropskými emancipačními snahami.

C. První česká feministka

České ženské hnutí má své počátky již ve 40. letech 19. století. Historiky a literáty je za první českou feministku považována Magdalena Dobromila Rettigová. Její úsilí a literární kariéra byly ovlivněny prožitky z dětství. Narodila se 31. ledna 1785 ve Všeradicích na Berounsku do rodiny Františka Artmana, který byl vrchnostenským úředníkem na zdejším panství. Magdalena však brzy o svého otce přišla. Její mladá matka, tehdy šestadvacetiletá, zůstala téměř bez prostředků. S nedostatkem zápasila nejprve a později v Plzni, kam se s desetiletou dcerou roku 1795 přestěhovala. Doma u Artmanů se hovořilo německy. Matka Magdaleny byla sice Češkou, ale nepovažovala český jazyk za dostatečně důstojný pro úřednickou rodinu. Teprve v Plzni začala Magdalena navštěvovat školu, samozřejmě německou měšťanku. Číst a psát už sice uměla přičiněním své matky, ale v ostatních předmětech a činnostech mírně zaostávala. Brzy však vše dohnala a nejlépe jí šly domácí ruční práce, ke kterým byla doma vedena. I když školu navštěvovala po velmi krátkou dobu, vzdělání pro ženu té doby neobvyklé získala vlastním entuziasmem a úsilím. Byla velmi horlivou čtenářkou, především

biblických a mravoučných knih. Již v mládí si zapisovala své myšlenky, a to nejen prózou, ale i veršem. Tyto své první literární pokusy pečlivě schovávala.

Její další život zásadně ovlivnil o jedenáct let starší Jan Alois Sudiprav Rettig⁴, se kterým se seznámila ve svých devatenácti letech v Praze. Pár uzavřel manželský sňatek 31. ledna 1808, v den Magdaleniných tříadvacátých narozenin. Rettig se zabýval studiem práv, úřednickou prací, ale také českou literaturou, ke které přivedl i svou ženu. Sám psal básně, divadelní hry a překládal latinská díla do češtiny. V této době začíná také sama Magdalena Dobromila Rettigová sepsávat své myšlenky veřejně. Vzhledem k povolání Jana Aloise Rettiga se rodina velice často stěhovala. Kvůli práci sekretáře na městském magistrátu v Táboře, kterou Rettig získal, se mladý manželský pár přestěhoval poprvé právě sem. Poznali odlišný život v Praze a na malém městě. Rettigovou silně zasáhl maloměstský přístup místních lidí, kteří se na ně dívali povýšenecky a skrz prsty. Vadilo jí materialistické zaměření společnosti, lakomství, lhaní, opilství, marnivost, pomlouvačnost a hašteřivost. Všechny tyto nectnosti hojně kritizovala ve svých spisech. Roku 1813 se ale opět stěhují, tentokrát do Přelouče, kde setrvali do roku 1818. Zde se jim narodili jejich první zdravé děti, dcera Jindřiška Milina, známá operní zpěvačka, a syn Karel.

Jedním z nejdůležitějších míst, kde Magdalena Dobromila Rettigová svou rodinou žila, bylo Ústí nad Orlicí. Zde byl Rettig justiciárem na žampašském a kyšperském panství. Narodil se jim tu také další syn Josef Ondřej Liboslav, který v dospělosti nastoupil na kněžskou dráhu a působil v Nepomuku a Kroměříži. Až do této doby se Rettigová věnovala výhradně literatuře německé. Se svým manželem se seznamuje s předními východočeskými vlastenci, s nimiž udržuje intenzivní kontakt. Magdalena se zde začíná učit a zdokonalovat v jazyce českém. S tímto místem jsou také spojeny její první české literární pokusy. Roku 1820 sepisuje svolání, kterým povzbuzuje místní děvčata k četbě a lásce k mateřskému jazyku. Vlastním úsilím, za pomoci dalších žen ze zdejšího čtenářského kroužku a uvědomělých vlastenců, buduje ústeckoorlickou veřejnou knihovnu, pro kterou sama sháněla české knihy. Při jedné takové příležitosti se v Hradci Králové seznámila s místním nakladatelem Janem Hostivitem Pospíšilem, J. L. Zieglerem a Václavem

⁴ Rettig, Jan Alois (1774 – 1844) byl českým obrozeneckým spisovatelem, právníkem a překladatelem z latinského jazyka.

Klimentem Klicperou, kteří ji přesvědčili, aby své literární práce vydala. Roku 1821 vychází Pospíšilovým nákladem první Magdalenino tištěné dílo *Mařenčin košíček, dárek malý pro dcerky české*. Předmluva, k tomuto literárnímu dílu charakterizuje celou tvorbu Magdaleny Dobromily Rettigové: „Pohnutka, že tento košíček Vám obětuji, jest tato: Naše česká řeč byla jako zvadlý kvítek v koutku pohozená a počíná znovu teď zase v nové kráse kvést; kdo jen lásku k vlasti má, ten pospíchá ke studánce, aby pěkný kvítek pomáhal zalívat; i také já, ačkoli s bázlivým krokem, přicházím a kladu tuto malou oběť na oltář vlasti své s touto prosbou, aby chyby mé od milých vlastenců mile prominuty byly. Proto také jsem ten košíček jen svým milým spolusestrám darovala v naději, že jejich srdce ráda chybu sestře prominou. Musím se však přiznati, že jsem se v mládí ani česky čísti, ani psáti neučila a že jen z pravé lásky k vlasti jsem se přičinila, bych ji aspoň v něčem najevo dala a spolu také u svého pohlaví trochu mateřské řeči přispěla.“⁵ Během jejího života bylo vydáno ještě dalších patnáct knih. Magdalena Dobromila Rettigová věnovala svá díla především dospívajícím dívkám. Tehdejší četba pro mládež měla především vychovávat, upevňovat mravní zásady a pobavit. Charakter jejích spisů je tedy především výchovný, odpovídající potřebám doby. Splňoval tři základní cíle probuzení vlasteneckých zájmů podaných v českém jazyce, získání základních dovedností každé ženy a probuzení touhy po dalším vzdělávání. Svě čtenářky zaujala poutavým dějem, v jehož rámci jim bylo podáno mravní poučení a čísla z něj hluboká zbožnost⁶, kterou měla oplývat každá správná manželka a matka, jelikož „nábožná manželka již mnohého nevěrného syna opět v lůno pravé víry uvedla, nábožná manželka mnohého zhýralce pořádným mužem učinila; neboť náboženství její ji učí trpělivě snášeti všelikeré protivenství.“⁷

Magdalena Dobromila Rettigová vedla rozsáhlou korespondenci s významnými osobnostmi národního obrození své doby, například se Šebestiánem Hněvkovským, Václavem Michalem Pěšinou, Josefem Jungmannem nebo již zmiňovaným Janem Hostivítem Pospíšilem. Styky s českými obrozenci byly nutné pro jakoukoli literární činnost. Zvláště ženy spisovatelky potřebovaly pro svou tvorbu podporu okolí.

⁵ DOUDOVÁ, Milena, ed. *Velké ženy české*. 1. vyd. Praha: X – EDEM, 1997, s. 15.

⁶ Magdalena Dobromila Rettigová napsala pro ženy zvláštní knihu modliteb *Křesťanka vzývající Boha aneb Kniha modlitební pro nábožné pohlaví ženské*.

⁷ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila: *Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla*. 1. vyd. Praha: Jan H. Pospíšil, 1840, s. 29.

Rettigová byla ženou oplývající přirozenou inteligencí a znalostmi, kterých dosáhla četbou. Někteří spisovatelé však nevěřili, že svá literární díla píše skutečně sama. Své schopnosti mohla společnosti dokázat při hostině konané u Jana Hostivíta Pospíšila, které se zúčastnili mimo jiné Václav Kliment Klicpera, Josef Liboslav Ziegler, Josef Kajetán Tyl, Josef Dobrovský, Václav Hanka, František Čelakovský nebo Pavel Josef Šafařík. Každý z hostů měl sepsat krátký improvizovaný text. Rettigová nejenže z klání vyšla vítězně co do rychlosti sepsání veršů, ale také pro jejich obsah.

Roku 1830 byl Jan Alois Rettig přeložen do Litomyšle, kde se svou rodinou zůstal až do své smrti. Právě v Litomyšli vrcholí celoživotní úsilí Rettigové. Přijímá ve svém domě významné návštěvy, mezi kterými byli přední čeští spisovatelé a vlastenci. Podporuje místní studentstvo a vyprošuje jim zvláštní podpory. Magdalena Dobromila si plně uvědomovala problematiku nízké úrovně školství. Největším problémem bylo vzdělávání dívek, které sotva zvládaly základní dovednosti čtení a psaní. Vadil jí především nedostatečný zájem mladých děvčat o svou vlast a český jazyk. Shromáždila u sebe doma skupinu dívek, kterou vzdělávala nejen v kuchařském umění a ženských pracích. Četla s nimi české knihy, jejichž obsah následně společně rozebraly. Své žáčky vede názorně a prakticky. K děvčatům se chovala přátelsky a shovívavě jako matka, ale také přísně a zásadově. Rodiče chudých děvčat tuto příležitost uvítali. Vedení výchovy dívek v tomto duchu dává základ budoucím rodinným školám pro dívky a ženským výrobním spolkům. Děvčata, která procházela soukromým domácím vzděláváním, získávala lepší pověst a měla větší šanci se dobře vdát. Vzdělání mělo ženě pomoci být svému manželovi dobrou manželkou, společnicí a hospodyní, která své rodině vytvoří příjemné a zdravé prostředí a povznese její úroveň. Ta byla u řady českých rodin velice nízká a pramenila především z nedostatku zkušeností, znalostí a dovedností. Pro studium chudých dívek založila Rettigová nadaci, do které vložila dvě stě zlatých. Ačkoliv tato nadace nebyla nijak velká, dařilo se jí udržet po několik desítek let. Díky stykům Rettigové do ní putovaly příspěvky ze zahraničí.

Jan Hostivít Pospíšil přivedl Rettigovou k sepsání kuchařky, jejíž první vydání z roku 1826 znamenalo pro spisovatelku velký úspěch. Jen za života Magdaleny Dobromily Rettigové vyšla její *Domácí kuchařka aneb Pojednání o masitých a postních pokrmech pro dcerky české* čtyřikrát v češtině a

čtyřikrát v německém jazyce. Sbírka pěti set receptů, které se dotýkaly různých příležitostí, byla určena především pro střední vrstvu obyvatelstva. V kuchařce se nacházely rady týkající se estetické úpravy jídel na talíři, stolování a výživových hodnot jednotlivých pokrmů, jejichž kritéria se samozřejmě od těch dnešních výrazně lišila. Roku 1838 vydává svou přepracovanou kuchařku určenou nižším vrstvám pod názvem *Dobrá rada slovanským venkovankám*. Na rozdíl od první knihy se zde nacházelo na padesát receptů, které nebyly náročné na shánění surovin, ani na časovou přípravu. Díky této knize receptů se začal obohacovat jídelníček těchto rodin, jejichž stravování bylo doposud značně jednostranně zaměřené. Velice důležitou součástí jejích kuchařek byla vytříbená čeština, která obohacovala jazykové znalosti jejích čtenářek, pro které byla kuchařská kniha mnohdy jedinou knížkou, kterou vlastnily.

Magdalena Dobromila Rettigová zemřela dne 5. března 1845 v Litomyšli, kde byla na místním hřbitově pochována. Její oblibu u místních obyvatel, především žen, dokládá vztyčený pomník, který jí nechaly litomyšlské paní a dívky vystavět v roce 1875.

Magdalena Dobromila Rettigová položila základy pro vývoj českého ženského hnutí, ačkoliv její názory na manželství a muže obecně byly spíše konzervativní. Žena měla vzhlížet ke svému muži s úctou a být mu ve všem nápomocna. Ženu podle ní činilo důstojnější její manželství, spořádaná rodina a existenční zajištění, které jí dodával manžel. Uvědomovala si těžkou situaci žen a rodin, ale zároveň ji ovlivňovala její hluboká zbožnost a pracovitost. Jako jedna z mála žen své doby dostala příležitost prezentovat sebe a své dílo na veřejnosti. Své honosné a šlechtné úmysly představovala prostřednictvím pomoci druhým, snahy zlepšovat tehdejší situaci. Dalo by se říci, že svým způsobem překonávala nejen sebe sama, avšak i dobu, ve které žila. Svou činností a smýšlením přesahovala dobové konvence a tradice i v oblasti národního mínění a cítění. Další generace českých žen měla snazší přístup k vlastnímu sebepoznávání a sebezdokonalování a jednodušší cestu k rovnoprávnému vnímání žen ve společnosti.

D. Salony

Důležitou roli ve snahách českých žen v 1. polovině 19. století nepochybně sehrály salony dané doby.

Salon byl společností, která měla jasně určená pravidla, konala se na určitém místě, v určitý čas. Každý salon měl vzdělanou klientelu, samozřejmě mužskou, která se po dobu jeho dlouhého trvání většinou neměnila, pouze občas obměňovala. Vedly se zde debaty o kultuře, společnosti a politice. Důležitou roli měla nejen múza, žena, která salon vlastnila a také v něm měla rozhodující slovo, ale také orákulum, muže, který měl za úkol pomáhat múze s výběrem klientů a organizací večera.

České salony napodobovaly jejich francouzský vzor. Ve Francii vznikaly salony již od počátku 17. století. Ale až na konci století osmnáctého se začaly šířit do ostatních evropských zemí pod vlivem osvícenství. Objevovaly se v menším množství a nikde však nedosáhly takové úrovně a významu jako ve Francii. „Vídeňské salony se vyvíjely ve dvou variantách, jako salony *první společnosti*, význačných aristokratických rodů stojících na vrcholu sociální hierarchie, jejichž příslušníci měli přístup ke dvoru, a salony *druhé společnosti*, důstojníků nobilitovaných po polovině 18. století. Více se blížily klasickým salonům francouzským díky propustnosti společenských bariér (otevíraly se i významným osobám neurozeného původu), i pokud se činnosti týče: mecenáši rakouských hudebních skladatelů pocházeli právě z těchto řad“⁸

Francouzskému osvícenskému salonu se nejvíce podobaly pražské salony, které fungovaly v období posledních desetiletí 18. století. Patřily k nim salony české zemské šlechty (například salony u Šternberků, Thunů, Nosticů, Lažanských, Fürstenbergů aj.). Ta měla vhodné podmínky ke vzniku uzavřené společnosti z kruhů společenského a kulturního života. Tyto salony měly nezastupitelnou roli v prvním období národního obrození⁹, jelikož jejich pozornost byla zaměřena na jazykový program, odborný zájem o český jazyk a literaturu, jazykové normy a hledání možností kodifikace češtiny jako spisovného jazyka. S konverzací v českém jazyce bychom se zde nesetkaly, ta probíhala především ve francouzštině, která však byla postupně vytlačována jazykem německým. Na konci 18. století se ale začínají objevovat první měšťanské salony. Díky působení pražských salonů vznikaly vlastenecká sdružení kulturní, vědecká a hospodářská.

⁸ LENDEROVÁ, Milena, KOPIČKOVÁ, Božena, BUREŠOVÁ, Jana, MAUR, Eduard. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 324, 325, dále citováno: LENDEROVÁ, Milena a kol.

⁹ Tzv. obranná fáze (1775 – 1805), též nazývána jako generace Dobrovského, která se postavila na obranu českého jazyka, jedná se též o dobu učeného zájmu o český jazyk.

České salony ale nenapodobovaly zcela svůj francouzský vzor. S ním měly společných jen několik základních rysů, většinou se ale zásadě lišily. Pražskému salonu chyběl vtip, nadsázka, lehkost a lehkovážnost. Přístup pro nižší společenské vrstvy byl téměř uzavřen. Hlavní postavou nebyla žena – múza, ale zůstával jím i nadále muž, který také vše organizoval. Ženy se salonů té doby účastnily jen minimálně. Příčinou byl odlišný pohled na ženu. Francouzská společnost byla ovlivněna osvícenstvím, které hlásalo rovnost všech lidí, středoevropští lidé se řídili především tradiční křesťanskou morálkou, která ženu vnímala jako méněcennou vůči muži. „V časech, kdy materiálně zajištěná Francouzka, posílená četbou osvícenských filozofů a značnou rozvolněností morálky na sklonku 'starého režimu', odmítá ženskou roli matky, hospodyně a manželky, kdy přesouvá své tradiční povinnosti na intendanty, kojné, internáty a klášterní školy, kdy má i pro své dítě přijímací dny a hodiny, kdy – s vědomím toho, že v drtivé většině společenských aktivit se může uplatnit jen prostřednictvím mužů – své světácké ambice zhmotňuje ve vlastním salonu, zůstávají ve střední Evropě uznávány tradiční ženské ctnosti.“¹⁰ Češi byli puritánští. Flirt, nedílná součást pařížského salonu, která mu dodávala atmosféru, se v pražských salonech nemohl objevit. Ženská účast na společenském dění obecně byla nevýrazná, téměř bezvýznamná ve šlechtickém i v měšťanském prostředí. Jejím polem působnosti zůstává i nadále rodina a náboženství, případně filantropie. Ženy – múzy se začínají ve společnosti pražských salonů objevovat až na počátku 19. století.

Od 20. let 19. století se do popředí dostávají především salony movitějších pražských měšťanů, které plnily důležitou roli při pořádání koncertů, recitálů a ochotnických divadel. Salony se „staly důležitým prostředkem kulturního a intelektuálního rozvoje části české společnosti, a zároveň sloužily k její národní a společenské integraci. Tím se vytvářely podmínky i pro politické dospívání českého národa.“¹¹ Setkávání se v soukromých bytech a debaty na kulturní, politické či filozofické téma zčásti kompenzovaly nedostatečnou svobodu slova a volného shromažďování a veřejného diskutování o zájmech a potřebách českého národa.

¹⁰ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 169, dále citováno: LENDEROVÁ, Milena.

¹¹ NEUDORFLOVÁ, Marie L., s. 20.

1. Salony u Fričů a Palackých

Jestliže bychom vycházeli z toho, že k důležitým rysům českých salonů patřil prostorný pokoj s vhodným vybavením v soukromém prostředí, schopnost a prostředky hostitelů zajistit malé pohoštění, dále přitažlivá a inteligentní žena – múza, která oplývá schopností řídit konverzaci, pravidelné shledávání, stálá klientela a ušlechtilý zájem, který by tato uzavřená společnost měla sledovat, pak žádný z českých salonů 19. století nesplňoval všechny podmínky tohoto vzoru.

Mezi nejznámější a nejvlivnější patřily salony u Fričů a u Palackých a Riegrů. Dějištěm společenských aktivit se stal MacNevenův palác na Novém Městě pražském. Salon se nacházel v prvním patře. Čilý společenský život zde probíhal přibližně od roku 1811, kdy dům patřil advokátovi Janu Měchurovi. Ten se během druhé poloviny osmnáctého století vypracoval ze skromných venkovských poměrů ve vlivného a zámožného pražského měšťana¹². Když roku 1812 zemřela jeho manželka, zdědil po ní již zmiňovaný MacNevenův palác, který dnes leží v Palackého ulici¹³. Ačkoli byl Měchura znám svými konzervativními názory a hamižností, pro udržení svého postavení, a možná i pro jeho zlepšení, se snažil přiblížit se vzoru životního stylu šlechty. Přestože se jednalo o pánský salon, byly nesporně jeho hlavním lákadlem dvě Měchurovy dcery Terezie (1807 – 1860) a Antonie (1809 – 1836), hráčky na harfu, a jeho neteř Marie Petersová, talentovaná pěvkyně. Jejich hudební vystoupení doplňoval syn Jana Měchury Leopold (1804 – 1870), hráč na klavír a skladatel. Byli sem zváni i jiní další výteční hudebníci¹⁴, kteří se přátelili s Leopoldem. Mezi stálé klienty patřili Jan Jeník z Bratřic¹⁵, Jan Nádherný¹⁶, Jan Ritter z Rittersberka¹⁷ se synem Ludvíkem¹⁸ a dcerou Henriettou, která se přátelila se starší Měchurovou dcerou Terezií. „Společenský salon u Měchurů plnil tedy, alespoň kolem poloviny 20. let, úlohu dosti jednoznačnou. Tento úzký a pragmatický zájem udat mladé dívky na vdávání však byl naštěstí přesahován

¹² Svým sňatkem s Marií Lankischovou z Hornic se dostal do příbuzenského vztahu s některými českými šlechtici, například s panem Jeníkem z Bratřic, rytířem Hrubým z Löwenherzu a Jelení a baronem Kajetánem Villaním). Marie získala MacNevenův palác od své švagrové roku 1811.

¹³ Dříve Pasířská ulice (do roku 1876).

¹⁴ Patřili k nim například Jan Theobald Held, zpěvák a hráč na anglickou kytaru, skladatelé Václav Jan Tomášek a Josef Dessauer.

¹⁵ Jeník z Bratřic, Jan (1756 – 1845) byl českým vlastencem a sběratelem lidových písní a říkadel.

¹⁶ Jan Nádherný byl obchodníkem se železem.

¹⁷ Ritter z Rittersberka, Jan (1780 – 1841) v roce 1825 vydal sbírku českých lidových písní *České národní písně*, ale byl také autorem historických spisů a dramat.

¹⁸ Ritter z Rittersberka, Ludvík (1809 – 1858) byl českým skladatelem, pedagogem, hudebním kritikem. Je autorem obrozeneckých písní a hudebních studií – *Myšlenky o slovanském zpěvu*.

dlouhodobým a nepředstíraným zájmem o pěstování hudby a dobré společenské zábavy.“¹⁹ Salon Jana Měchury měl zřejmě k francouzskému vzoru nejbližší, avšak chybělo mu to nejdůležitější, výrazná hostitelka.

V salonu svého otce se obě jeho dcery seznámily se svými budoucími manželi. Mladší Antonie si vzala za muže Jana Heyrovského a Terezie Františka Palackého. Palacký²⁰ do Měchurovského salonu přišel poprvé dne 19. června 1825. Palackého příchod do této vysoké společnosti byl nevídanou událostí. Palacký pocházel s chudé rodiny a jeho povolání nedávalo naději na větší společenský vzestup. Navíc byl evangelického vyznání, na rozdíl od své ženy, která byla katolička. Již před sňatkem oba museli slíbit, že jejich děti budou vychovávány jako katolíci. František však měl vytříbené společenské chování a vystupování, kterému se přiučil při několikaletém pobytu v Prešpurku, kde měl možnost navštěvovat tamní salony a setkávat se s uherskou šlechtou. Udržoval také styky se šlechtickými rodinami v Praze.²¹ Díky sňatku s Terezií se Palacký mohl věnovat své vědecké činnosti. Se svou manželkou také převzal tradici salonu po svém tchánovi, který se po jejich svatbě přestěhoval do výměnku v zadní části MacNevenova paláce. Dále se u nich konaly malé plesy a hudební koncerty, ale stále více se zde diskutovalo o českém vlastenectví a myšlenkách o zlepšení úrovně českého národa. Stálými hosty se stali významní čeští umělci, vědci a později také politici. Většina schůzek byla improvizovaných, vycházejících z aktuální potřeby. Terezii Palackou bychom mohly považovat za ženu – múzu. Byla inteligentní, vzdělaná a výborná hostitelka, ale vedení salonu jí znemožňovalo její podlomené zdraví, kvůli kterému často pobývala přes zimu na Riviéře v Nizy. Přicházela tak o nejpříhodnější dobu k společenskému vystupování. Ačkoliv Terezie „vlastenčila“ německy, na přání Františka byly jejich děti vychovávány k úctě k českému jazyku. Palacký s nimi hovořil pouze česky. Bral však ohledy na svou ženu, které zasílal dopisy psané v němčině.

¹⁹ LORENZOVÁ, Helena. PETRASOVÁ, Taťána. *Salony v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 12. – 14. března 1998*. 1. vyd. Plzeň: Koniasch Latin Press, 1999, s. 95.

²⁰ Palacký, František (1798 – 1876) byl českým historikem, spisovatelem, politikem a zakladatelem moderního českého dějepisectví.

²¹ Setkával se s Kolowraty, Šterberky a Nostici. Dále také učil německému jazyku syna Karla X., vyhnaného francouzského panovníka.

Palackého ve vedení salonu vystřídala jeho dcera Marie Aloisie spolu s manželem Františkem Ladislavem Riegrem²², za kterého se provdala v roce 1853. Její rodiče jim přenechali centrální část paláce a sami se přestěhovali do zadního křídla paláce, kde do smrti pobýval Jan Měchura, který zemřel roku 1852. Na rozdíl od svého tchána Palackého věnoval Rieger spoustu času společenskému životu. V MacNevenovském paláci se pokoušel vytvořit centrum, v němž by se scházela přední česká inteligence. Snažil se vybudovat vyhlášený český salon zcela záměrně. Mezi aktivity bylo zahrnuto pravidelné pořádání plesů. U Riegrů se scházela velmi pestrá společnost, která nebyla tvořena pouhým uzavřeným okruhem přátel, kteří by se pravidelně setkávali²³. K pravidelným hostům patřily také ženy, mimo jiné například spisovatelky Božena Němcová, Eliška Krásnohorská a Karolína Světlá, malířka Amálie Mánesová, která sem přicházela v doprovodu svých bratrů Josefa a Quida, manželka a matka národopisce Vojtěcha Náprstka.

Marie Aloisie byla na rozdíl od své společenské matky spíše uzavřenou, přemýšlivou ženou, snažící se ze všech sil podporovat svého manžela a jeho politické a vlastenecké zájmy. Když Rieger začal vydávat svůj *Slovník naučný*²⁴, převzala Marie organizační povinnosti. Starala se především o finanční záležitosti, četla korektury a hledala nové přispěvatele. Ačkoliv neměla ráda velkou společnost, vedla domácí salon svědomitě a obětavě, přičemž tuto činnost chápala jako svou vlasteneckou povinnost. Prostřednictvím salonu mohla uskutečnit své humanizační snahy, díky nimž sama vystupovala na veřejnosti. Mohla se jim ovšem věnovat až v době, kdy její děti již nepotřebovaly tolik mateřské péče. Uspořádala loterii pro osiřelou Zdenku Havlíčkovou, jejíž otec Karel Havlíček Borovský byl jedním z nejlepších přátel Riegrových. Dále se podílela na sbírce pro podporu výstavby chrámu Cyrila a Metoděje v Karlíně. Veškerou tuto činnost, kterou

²² Rieger, František Ladislav (1818 – 1903) byl českým politikem, který se spolupodílel na založení Národní (staročeské) strany. Byl poslancem Říšského sněmu ve Vídni a později v Kroměříži, kde se během roku 1848 snažil prosadit liberální principy do připravované rakouské ústavy, bohužel neúspěšně. Do politiky se vrátil v roce 1860 po boku svého tchána Františka Palackého, kterého o několik let později vystřídal na postu předsedy staročeské strany.

²³ Mezi pravidelné návštěvníky patřil například František August Brauner (český právník a politik, poslanec Říšské rady), Karel Jaromír Erben (historik, archivář a spisovatel), Jaroslav Goll (významný český historik a pedagog), Josef Durdík (filosof, psycholog, estetik a literární kritik), Bedřich Smetana (významný český skladatel), spisovatelé Jaroslav Vrchlický a Julius Zeyer atd..

²⁴ *Slovník naučný* je první českou encyklopedií, která vycházela v letech 1860 – 1874). Vyšel v jedenácti svazcích a jednom svazku doplňků. Obsahuje kolem 80 000 hesel. K přispěvatelům patřili například Václav Vladivoj Tomek, Antonín Gindely, Karel Jaromír Erben, Václav Hanka, Jan Evangelista Purkyně aj..

Marie Riegrová vykonávala, nepovažovala za skutečnou práci. Domnívala se, že by ženy mohly pro český národ, vlast a společnost udělat mnohem více. Byla si však vědoma nedostatečných vzdělávacích možností českých žen. V roce 1859 se rozhodla pro založení ženské vzdělávací jednoty, jež měla v ženách probouzet větší kulturní a národní pozornost. Inspiraci hledala v dřívějším působení Karla Slavoje Amerlinga a v názorech Vojtěcha Náprstka. V jejich domě proběhlo hned několik přednášek z mnoha oborů. Celý plán však ztroskotal již roku 1860, kdy se její otec a manžel vrátili do politického života.

Velice známým a významným se stal ve 30. a 40. letech 19. století salon u Fričů. S ním souvisí i postavy sester Reissovy, pocházejících z Rožmitálu pod Třemšínem. Ačkoliv pocházeli z německé rodiny²⁵, jejich smýšlení a činnost směřovaly k vlasteneckým snahám, jelikož vyrůstaly pod vlivem blízkého rodinného přítele Jakuba Jana Ryby²⁶, který také dívky vyučoval češtině. Johana a Karolína se provdaly do vlasteneckých rodin. Johana si vzala za muže advokáta Josefa Friče a Karolína se provdala za jeho přítele lékaře dr. Václava Staňka. Oba dva byli blízkými přáteli Františka Palackého. V salonu u Staňků a Fričů se hrálo divadlo, přehrávaly se scény z oper. Pořádaly se vycházky, například do Prokopského údolí, k letohrádku Hvězda i k dalším místům.

Salon se původně na konci třicátých let konal u Staňků, kde od roku 1836, po smrti matky, také bydlela poslední ze sester Antonie. Díky popisu Jozefa Miroslava Hurbana z roku 1839 získáváme představu o paní tohoto salonu: „...pocit národního důstojenství rozprouděný ve spanilé duši její probleskoval v plamenných výrazech, jakovými přednášela písně Rukopisu královédvorského a mnohé znělky Kollárovy v hudbu mistrně uvedené.“²⁷ V dalších řádcích svého cestopisu Hurban naznačil své nadšení nad činností vlastenecky smýšlející ženy: „Krásná plet’ – o tom sem se opětně překonal – pocítí – li jednou národnosti, plamenněji se jí ujímá, než mužské pohlaví, a plamenněji ji v okrsy svých působení vtiskuje, než onino ve svých.“²⁸

²⁵ Otec Antonín Mikuláš Reiss byl emigrantem z porýnského Koblenze, odkud roku 1801 utekl, jelikož byl na něj uvalen zatykač za protinapoleonské spiknutí. Do Rožmitálu se za ním vydala jeho snoubenka, matka jeho tří dcer, Marie Anna Bachoffen z Ehtu.

²⁶ Ryba, Jakub Jan (1765 – 1815) byl českým pedagogem, spisovatelem a hudebním skladatelem. Jeho nejznámější a nejhranější skladbou je Česká mše vánoční.

²⁷ HURBAN, Jozef Miroslav. *Cesta Slováků ku bratrům slavenským na Moravě a v Čechách*. 1. vyd. Pešť: Trattner, 1841, s. 79., dále citováno: HURBAN, Jozef Miroslav.

²⁸ HURBAN, Jozef Miroslav, s. 79.

V této době dochází k rozšiřování českého ženského hnutí a salony u Staňků a Fričů byly právě jeho střediskem. Jejich salonní činnost byla pod plným vedením žen, tedy Karolíny Staňkové, Johany Fričové a jejich sestry Antonie Reissové, vystupující pod pseudonymem Bohuslava Rajská. Aby byly sestry schopny vézt a organizovat salon, měly svoji vlastní kasu, do které všechny členky přispívaly, díky níž zajišťovaly provoz a nezasahovaly tak výrazněji do rodinných rozpočtů. Tento salon měl však zcela jinou zvláštnost. Scházela se v něm především ženská společnost, která toužila po vzdělání a informacích. Muži se v ní objevovali zřejmě jen výjimečně, především jako přednášející. Inspiraci ženy tohoto kroužky zřejmě našly u Karla Slavoje Amerlinga, který přišel s nabídkou, že přednese několik pojednání z několika různých oborů. Sám později přizval ještě další přednášející, mimo jiné Josefa Čejku, který učil dámy zdravotě a estetiky, Josefa Frantu,²⁹ přednášejícího filologii a Josefa Božetěcha Klemense,³⁰ vyučujícího kreslení. O průběhu schůzek se do dnešní doby mnoho nedochovalo. Příčinu popsala již před sto lety Vlasta Kučerová ve své monografii věnující se počátkům českého ženského hnutí: „Salon pracuje v tichu a tají své intimity, uzavírá se před zvědavým pohledem potomků. Tak zůstává mnoho ženských činů a zásluh v neproniknutelné mlčenlivosti rodinného života.“³¹ Pravidelné policejní vyšetřování slovanských aktivit, které probíhalo nejprve ve Vídni a později také v Praze, narušilo pravidelné setkávání u Staňků. Proto se společnost uchýlila v roce 1841 do bytu Fričových, kteří v té době žili ve Vodičkově ulici číslo 705 – 706. Organizaci a pohoštění měla na starost Johana Fričová (1809 – 1849), která poskytla k užívání velký jídelní stůl, jež sloužil příslušníkům její početné rodiny. Johana byla matkou dvanácti dětí. Její život ovlivnila těžká nemoc, při které málem zemřela. Stala se vlídnou, shovívavou a přívětivou matkou, jež vedla své potomky k lásce k vlasti a povinnosti k ní. Její šlechtnost, starost a péče o druhé byla známá po celé Praze.

²⁹ Franta, Josef (1796 – 1857) byl českým spisovatelem, pedagogem a lexikografem doby národního obrození. Spolupodílel se na organizování společenského a kulturního života v Praze, mj. na organizaci prvního českého bálu. Byl zamilovaný do Bohuslavy Rajské (Antonie Reissové).

³⁰ Klemens, Josef Božetěch (1817 – 1883) byl malířem, sochařem, fotografem, přírodovědcem a vynálezcem pocházejícím ze Slovenska. Od roku 1839 učil na dívčí škole v Budči, kde v zahradě školy otevřel první fotografický ateliér v Praze nazvaný Světloobrazárna.

³¹ KUČEROVÁ, Vlasta. *K historii ženského hnutí v Čechách: Amerlingova éra*. 1. vyd. Brno: Ženská revue, 1914, s. 24.

2. Činnost Bohuslavy Rajské a Karla Slavoje

Amerlinga

Nejvýrazněji z obou salonů vystupuje postava Bohuslavy Rajské (1817 – 1852), uvědomělé vlastenky a jedné z prvních průkopnic dívčího vzdělávání. V literatuře je popisována jako mimořádně krásná a inteligentní žena s velkým množstvím obdivovatelů, k nimž patřil nejen Karel Slavoj Amerling, ale také Josef Kajetán Tyl, nebo již zmiňovaný Josef Franta. O jejich ušlechtilých vlastnostech svědčí její vlastní slova: „věnovati všechny své slabé síly blahu svých spoluobčanův, vzdělávati se, abych platné služby svému uhnětenému českému lidu prokázati mohla... Jedině prospěch jiných měl býti mým měřítkem a cílem.“³² Lze předpokládat, že její zásluhou navštěvovali salon u Fričů hosté z ciziny, kteří se podíleli na rozvoji slovanské vzájemnosti.

Roku 1839 Bohuslava Rajská založila Společnost dívek českých, jež si kladla za úkol vychovat vlastenecky smýšlející manželky, matky, vychovatelky, učitelky. Byla zaměřena na zvýšení vzdělanosti žen. „... nepokládaly za svůj jediný životní cíl manželství, domácnost a hlouček dětí, ale připouštěly i možnost samostatné a nezávislé existence.“³³ Členky společnosti překládali literaturu z německého a francouzského jazyka. Výrazným počinem, který vzešel z kroužku kolem Rajské a Amerlinga, se mělo stát sepsání encyklopedického slovníku, jehož inspirací se stal lipský konverzační slovník pro dámy *Damen Conversations Lexikon*, dochovaný v deseti svazcích, od autora Carla Herloszsohna. Herloszsohn sestavil slovník s ohledem na jeho uživatelky. Objevují se v něm hesla z oblasti náboženství, mytologie, historie a zeměpisu, kde je kladen důraz především na postavení a život žen jednotlivých zemí. U biografických hesel byla opět dána přednost významným ženám, nechyběli však světově známí muži, a ti, kteří měli své zásluhy v ženském emancipačním hnutí. Z jakého popudu vychází iniciativa Rajské a Amerlinga k takovému intelektuálnímu podniku, se dnes již zřejmě nedopátráme. Je možné, že se jim staly inspirací samotné členky Společnosti dívek českých, dychtící po vlastní literární tvorbě. Ostatně v té době se snaží veřejně literárně vystoupit řada jiných žen nepocházejících z tohoto kroužku. Příkladem může být vydání třetího almanachu ku příležitosti českého plesu, který nesl název *Pomněnky 1843*. Rajská a Amerling se

³² PODLIPSKÁ, Sofie. *Z let probuzení. Paměti a korespondence Bohuslavy Rajské. Kniha 1*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1872, s. 29, dále citováno PODLIPSKÁ, Sofie, Kniha 1.

³³ LENDEROVÁ, Milena a kol., s. 93.

snažili pracovat dle německého slovníku, ale chtěli ho více přiblížit českému vzoru ženské vzdělanosti. Některá hesla byla z originálu překládána, jiná doplňována o české reálie, hesla bohemikální a slavistická. Například k životopisnému názvu Byron je přidáno, že měl své následovníky i v jiných zemích, u nás Karla Hynka Máchu.

Mezi ženami, které na slovníku pracovaly, bychom našli jména: Josefa Machotková, Marie Hošková, Barbara Miroslava Brádková, Anna Vlastimila Růžičková, Františka Svobodová, Barbora Jaroslava Štětková, Vojtěška Broulíková, Tereza Laadtová, Marie Vidímská a další. Řada z nich sepsala vlastní literární díla, o mnohých nelze dnes již dohledat informace. Většinou je stihl podobný osud jako Bohuslavu Rajskou. Rodičovské a manželské povinnosti získaly přednost před veřejným životem a prací pro společnost, protože ženy většinou odcházely z prostředí, které je k psaní inspirovalo, vybízelo a podněcovalo. Ostatně tento trend můžeme sledovat i v mužské literární tvorbě, kdy muži jediným dílem řekli vše, co zamýšleli, nebo opustili podnětné prostředí. Vydány byly básně Anny Vlastimily Růžičkové a Františky Pichlové, rozené Růžičkové, píšící pod pseudonymem Marie Čacká, jejíž poezie se podobala lidové tvorbě.

Encyklopedie, která vznikala v kroužku kolem Rajské a Amerlinga, předkládala návrh podoby jakéhosi ženského jazyka, který úzce souvisel s ženským tématem. Svět ženy a ženské hledisko zde bylo představováno, stejně jako ve Herloszsohnově encyklopedii, v širokém pojetí vzdělanosti jen s jiným hodnotovým systémem než je tomu v mužském světě. Vladimír Macura ve svých článcích zdůrazňuje pojetí feministického hesla „Frauenvereine“ (ženský klub, ženská jednota, jednota ženštin), které je v české ženské encyklopedii daleko obsáhlejší, bohaté na fakta a důkladněji propracované než v jeho německém vzoru, z nějž přebírá jen pár námětů.

Ačkoliv se dochoval docela velký a rozsáhlý počet hesel, není jejich soubor úplný. Encyklopedie byla zpracována v objemu hesel od písmene A do písmene I. Jazyk, který byl v encyklopedii použit, byl velice zvláštní. Byl vytvářen v okolí Amerlingovy Budče a salonu u Fričů a Staňků. Šířil se během přednášek, které Amerling a jeho spolupracovníci vedli, a byl použit v jejich odborných textech. Encyklopedie měla být prostředkem, pomocí něhož se měl dále šířit. Jednalo se nicméně o jazyk utvořený velice křečovitě a uměle, právě proto byl

brzy separován a byl vnímán jako zvláštní pokus o vytvoření moderního českého jazyka.

Encyklopedie dam byla po dlouho dobu považována za ztracenou. O její nalezení se pokoušela již zmiňovaná Vlasta Kučerová, bohužel neúspěšně. Jejím objevitelem se stal na konci minulého století literární historik Vladimír Macura. Vycházel ze zmínek v dochované korespondenci mezi Rajskou a Amerlingem. Amerling Rajskou požádal o navrácení milostných dopisů, které jí zaslal. Rajská jeho žádosti nevyhověla, ale předala mu rukopis encyklopedie. Ten byl uchován společně s další Amerlingovou pozůstalostí v Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech u Jičína, kde ji Macura objevil.

Dalším úmyslem Bohuslavy Rajské bylo otevřít vlastní veřejnou dívčí školu, absolvovala tedy učitelský kurz: „Dověděla jsem se, že každá dívka, kteráž ústav nějaký založiti chce, prvé jeden kurs na vzorné škole pro učitelky slyšeti a pak zkoušeti se dáti musí. Šla jsem tudíž na zkoušku některých se připravujících dívek a zpozorovala jsem, že bych se svými vědomostmi rovněž zkoušku takovou podniknouti mohla.“³⁴ V roce 1841 navštívila podobné ústavy ve Vídni a v Bratislavě, aby zde získala inspiraci pro vlastní ústav. Roku 1843 Rajská vykonala potřebnou zkoušku na pražské normální škole, podala návrh ke guberniu o schválení vzdělávacího ústavu pro dívky ve věku od pěti do osmnácti let. Svou ideu si splnila a otevřela soukromý dívčí ústav, který vzešel ze schůzek u Staňků a u Fričů. Tomuto účelu měly sloužit tři místnosti ve Vodičkově ulici č. 132, které si Rajská pronajala. Později se škola nacházela na Uhelném trhu na Starém Městě pražském, kde byl i penzionát pro děvčata pocházející z venkova. O působení vzdělávacího ústavu bohužel mnoho nevíme. Nezodpovězenými otázkami zůstávají například: Jak často se zde dívky scházely a v jakém počtu? Kolik přesně bylo stanovené školné? Rajská v letech 1842 – 1845 vyučovala v Amerlingově Budči. Odmítala však jeho návrhy na spojení obou škol kvůli finančním problémům Budče.

Vše podřizovala své práci a vlasteneckým povinnostem, dokonce i svůj osobní život. Dokladem je její korespondence. Byla si plně vědoma rozdílu mezi svobodnou dívkou a vzornou manželkou. Pokud by se vdala, nemohla by vykonávat svou činnost v takovém rozsahu jako doposud, ale rozhodně by se nemínila vzdát své práce pro veřejné blaho: „Žiju volně a spokojeně, život tvořím

³⁴ PODLIPSKÁ, Sofie, *Knihy I.*, s. 88.

sobě dle vůle své, mám vroucí přátelské duše, kteréž mi rozumějí, dítky mých sester mne vroucně milují – čeho tedy více třeba? ... Jestli kdy voliti budu, pak zasnoubení moje s vyhlídkou na větší obor účinkování spojeno býti musí.³⁵ Takto svůj postoj vyjádřila v dopise Karlu Slavoji Amerlingovi v prosinci roku 1841. Její názory byly na dobu, kdy žila, značně neobvyklé. V dalším dopise popsala otázku, kterou musely řešit nejen ženy její generace, ale především generace další, a to nezbytnost výběru mezi povoláním a manželstvím. Vykonávat manželské a mateřské povinnosti společně se zaměstnáním nebylo možné. Rodinné záležitosti však ctíla a považovala za svaté. Její volba tedy měla být jasná: „Znáte mě a víte, že bez působení vlasteneckého žítí nemohu, ani nechci, i uznáte rovněž, že ústav můj, má – li býti veden tím duchem i směrem, jak bych já sobě přála, veškeré mé síly vyžaduje a všechny mé myšlenky a touhy jedině k jeho prospěchu se soustřediti a směřovati musí... Vy znáte povinnosti ženy – manželky, i já je znám. Jsou mi tuze svatými a příliš drahými, než bych se opovážila jen čtvrtinu, snad osminu sil svých obětovati.“³⁶ Svou činnost Rajská ukončila po sňatku s Františkem Ladislavem Čelakovským³⁷ v roce 1845. Seznámili se spolu již v roce 1844, když Čelakovský navštívil Prahu. S nabídkou sňatku souhlasila zřejmě proto, že v něm viděla další vznešený úkol, který pro národ musela splnit: „Mnoho vlast naše drahá v ruce moje vložila: ošetřovati mám jí nejmilejšího syna, vyvolence jejího – v cizině, opatrovati, bdíti nad spokojeností a životem onoho.“³⁸ Nejednalo se tedy o manželství z lásky, ale spíše z rozumu. Životní dilema jí pomohla vyřešit její velká přítelkyně Božena Němcová, která se za básníka Čelakovského přimlouvala. Velkou roli také sehrál věk Rajské v době svatby. Tehdy jí bylo osmadvacet let. S Čelakovským odešla do Vratislavi, kde byl profesorem slovanské literatury. Rajská se zde věnovala výchově jeho čtyř dětí, které měl se svou první ženou Marií. Později se starala ještě o své tři vlastní potomky. Celé snažení Rajské ustoupilo do pozadí kvůli povinnostem v rodině. Dále zůstala věrná své vlasti, ale přesunula své působení pro blaho národa na svého manžela, o kterého se starala a zbavovala ho starostí běžného dne. Zda ji péče o rodinu skutečně naplňovala, dnes již zřejmě nezjistíme. Můžeme pouze

³⁵ PODLIPSKÁ, Sofie, *Kniha 1.*, s. 71.

³⁶ PODLIPSKÁ, Sofie, *Kniha 1.*, s. 117. Z dopisu Rajské Amerlingovi dne 10. prosince 1843.

³⁷ Čelakovský, František Ladislav (1799 – 1852) byl českým básníkem, kritikem a překladatelem období národního obrození. Mezi jeho nejznámější díla patří tzv. ohlasová poezie Ohlas písní ruských a Ohlas písní českých.

³⁸ PODLIPSKÁ, Sofie, *Z let probuzení. Paměti a korespondence Bohuslavy Rajské. Kniha 2.* 1. vyd. Praha: J. Otto, 1872, s. 10, dále citováno: PODLIPSKÁ, Sofie, *Kniha 2.* Dopis Rajské Čelakovskému ze dne 18. 8. 1844.

odhadovat z dochovaných pamětí jejího synovce Josefa Václava Friče³⁹: „Na otázku matčinu, jak je spokojena odvětila Antonie, že má muže hlubokého citu... Divno nám i bylo, že pohřešovali jsme v bytu piano, které přeci Antonii bývalo provždy největší, snad jedinou útěchou. Vyšlo najevo, že básník našich nejvzletnějších a nejobsáhlejších společenských písní ... nemiluje ani zpěvu ni hudby.“⁴⁰ Z Fričových slov vyplývá, že Rajská měla zakázanu literární činnost: „Nesvěřilat’ se ani matce mé, že jí choť, po jehož boku doufala se literárně teprv zdokonaliti, brání brát vůbec péro do ruky, leda k dopisům příbuzným, jež musely veskrze procházeti jeho censurou, zmíněná však děvčata že mají uloženo matku špehovati, zdali nezabývá se i něčím jiným, nežli pouze vařečkou nebo punčochou.“⁴¹ Dále se Frič zmiňuje o nevlídném přístupu Čelakovského dětí k Rajské a o finančních těžkostech, jelikož jí muž málo přispíval na domácnost. Z další korespondence Rajské s pražskými přáteli a rodinou lze vyčíst smutek a nostalgie po Praze a jejím vlasteneckém životě. Později vyjádřila radost nad tím, když se rodina měla roku 1849 přestěhovat zpět do Prahy, jelikož zde její manžel získal profesorské místo na zdejší univerzitě. Z návratu domů se bohužel netěšila dlouho. Zemřela v roce 1852 krátce po třetím porodu na tuberkulózu, kterou se zřejmě nakazila od svého chotě.

Po odchodu Rajské do Vratislavi se vedení dívčího ústavu chopila Eleonora Jonáková, která byla také členkou Amerlingova kroužku. Jonákovou však ve vedení v roce 1848 vystřídala Amerlingova žena Svatava (vlastním jménem Františka). Škola pod jejím vedením fungovala až do roku 1870. Škola však získávala zcela jiný charakter. Po roce 1848 vláda prosadila, že škola musí být dvojjazyčná, tedy nejen česká, ale i německá. Ústav zasáhl poněmčovací trend, kterému se nemohl ubránit.

Společně s Bohuslavou Rajskou byl významnou osobností salonu u Staňků a později u Fričů již mnohokrát zmiňovaný pedagog, filozof a lékař Karel Slavoj Amerling, který se významně zasloužil o rozvoj utvářejícího se ženského emancipačního hnutí. Již roku 1839 přišel s nápadem na vybudování moderního široce koncipovaného vzdělávacího ústavu Nová Budeč, jehož součástí měla být škola pro dívky. Dne 25. června 1842 byl položen základní kámen ústavu

³⁹ Frič, Josef Václav (1829 – 1890) byl spisovatelem, novinářem a politikem. Jeho rodiči byli advokát Josef Frič a Johana Fričová, rozená Reissová.

⁴⁰ FRIČ, Josef Václav. *Paměti Josefa V. Friče*. 1. vyd. Praha: Evropský literární klub, 1939, s. 55, dále citováno: FRIČ, Josef Václav.

⁴¹ FRIČ, Josef Václav, s. 55.

mezi Žitnou ulicí a ulicí V Tůních. Sem měly být přesunuty přednášky doposud konané u Fričů, jejichž byt už k účelu konání přednášek prostorově nestačil, jelikož se počet posluchačů a především posluchaček neustále rozšiřoval. „Vybraná ta společnost vzrůstala každým týdnem, dokud právě místnost stačila, až pak se přesídlila do větší posluchárny, kterou byl horlivým žačkám a ctitelkám upravil zatím Amerling ve své Budči.“⁴² Karel Slavoj Amerling byl silně humanitně a demokraticky založen. Vycházel z přesvědčení, že vzdělání a věda mají být určeny všem vrstvám obyvatelstva a sloužit v jejich prospěch. Proto zahrnoval do svých plánů také ženy, které vnímal jako nadané a nesnižoval jejich mravní hodnotu tak, jak to činili jeho současníci.

Amerlingův vzdělávací ústav měl v budoucnu zajišťovat nejen průmyslové školy, ale také učitelský ústav, vyšší dívčí školu, hudební ústav, ústav pro slabomyslné a prodejny. Plány byly velkolepé, ale Amerlingovy finanční možnosti na tak velký projekt nemohly stačit. Byla postavena třípatrová budova. V přízemí byly situovány dílny a laboratoře, knihkupectví a knihtiskárna, na kterou byl Amerling pyšný, jelikož tiskařské vybavení umožňovalo tisknout v arabštině, mongolštině, čínštině, ruštině, ale také znaky cyrilice, hlaholice a staroegyptské hieroglyfy. Ve dvoře byla chemická barvírna. V prvním patře byla velká přednášková posluchárna a místnosti určené pro přípravu učitelů. Druhé patro sloužilo výuce, dále se zde nacházel přírodovědný sál s rozsáhlými sbírkami. V posledním třetím patře vznikl špitál a hvězdárna s meteorologickou stanicí. Měl být ještě vystavěn tělocvičný sál. Kromě již zmiňovaných Amerlingových přátel, kteří přednášeli již u Fričů, s ním v Budči spolupracovali například Antonín Rybička⁴³, Václav Krolmus⁴⁴ a Josef Jaroslav Kalina⁴⁵. Přestože se v Budči konaly přednášky věnující se širokému spektru povolání, největší počet posluchačů tvořili budoucí učitelé. Konaly se zde však také školení pro již praktikující pedagogy. Soukromá dívčí škola, která zde vznikla, byla na mimořádné úrovni. Vedla ji

⁴² BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, s. 10, dále citováno: BAHENSKÁ, Marie.

⁴³ Rybička, Antonín František (1812 – 1899) byl právníkem, historikem, archivářem a zakladatelem české heraldiky. Tomuto tématu také věnoval své práce *O erbích, pečetích a znacích stavu kněžského v Čechách* (1862); *Královéhradecké rodiny erbovní* (1873). Svá díla psal pod pseudonymem Skutečský.

⁴⁴ Krolmus, Václav (1790 – 1861) byl knězem, spisovatelem, sběratelem lidové slovesnosti, ale také amatérským archeologem.

⁴⁵ Kalina, Josef Jaroslav (1816 – 1847) byl básníkem a sběratelem lidové slovesnosti, kromě toho ještě přírodovědcem a filozofem.

Bohuslava Rajská, která v ní pedagogicky působila v letech 1842 až 1845, a zřídila zde bohatou knihovnu. Dívky sem docházely každý podvečer na několik vyučovacích hodin. Scházely se zde v počtu třiceti až pětatřiceti žákyň. Pro všechny lidi z okruhu Budče byly pořádány taneční bály pod vedením Josefa Kajetána Tyla⁴⁶. Mnoho žen z okruhu Budče publikovalo v Tylových Květech⁴⁷.

Ústav skončil poměrně brzy v konkurzu, po šesti letech od jeho založení. Budeč musela být vyklizena, její knihovna a rozsáhlé sbírky rozprodány. Roku 1848 byl ústav prodán a přeměněn v činžovní dům. Příčinou Amerlingova neúspěchu byla jeho touha po dokonalosti, myšlenka široce pojatého ústavu a špatné hospodaření s financemi. Po neúspěchu však své pedagogické praxe nezanechal. Postavil se do vedení první české hlavní školy, jež byla zřízena na Novém Městě pražském z rozhodnutí císaře Ferdinanda I. ze dne 30. března 1848. Škola měla mít prozatím tři třídy a jejím hlavním vyučovacím jazyk byla čeština. Při jejím budování se předem počítalo s dívkami, které sem měly docházet, než pro ně bude vybudována hlavní dívčí škola. Vyučování počalo 6. října 1848.

Se jménem Karla Slavoje Amerlinga jsou spojeny počátky českého ženského hnutí. Nelze se však domnívat, že se již v tuto dobu jedná o snahu o zrovnoprávnění mužů a žen. Záměrem schůzek, které se konaly pod Amerlingovým vedením, byla především konverzace, vlastenčení, sebevzdělávání žen a naplňování jejich touhy po samostatné literární tvorbě.

V prostředí žen pohybujících se kolem Karla Slavoje Amerlinga vznikl roku 1848 první ženský spolek Spolek Slovanek, jež původně nesl název Sestry slovanské. Jehož hlavním cílem bylo založit českou školu pro chudé dívky v Praze, měl však rozšiřovat možnosti českého ženského vzdělávání vůbec. V čele stály Johana Fričová, Amerlingova manželka Svatava a Honorata z Wiśniowských Zapová⁴⁸, která se stala duší salonu, vedla pokladnu a sepisovala

⁴⁶ Tyl, Josef Kajetán (1808 – 1856) byl českým spisovatelem, dramatikem, novinářem a organizátorem kulturního života. Mezi jeho nejznámější díla patří hry *Fidlovačka* aneb *žádný hněv a žádná rvačka* a *Strakonický dudák*, román *Poslední Čech* a novela *Dekret kutnohorský*.

⁴⁷ Časopis *Květy české* vznikl přejmenováním časopisu *Jindy a nyní*, který převzal Josef Kajetán Tyl v roce 1833. Byly v něm tlumočeny vlastenecké potřeby české společnosti a jeho hlavním úkolem byla osvěta. Pravidelně do něj přispívali velcí spisovatelé dané doby, mezi nimiž byli například Karel Jaromír Erben, Karel Sabina a Karel Hynek Mácha.

⁴⁸ Zapová, Honorata (1825 – 1856) pocházela z nezámožné polské šlechtické rodiny. Jejím manželem byl Karel Vladislav Zap (1812 – 1871), úředník, učitel, historik a spisovatel. V roce 1845 se manželé přistěhovali do Prahy a ihned se zapojili do vlasteneckého dění. V jejím salonu se hovořilo o

spolkovou korespondenci, jelikož dovedla psát česky lépe než mnohé jiné členky spolku. V srpnu 1849 obdrželo pražské místodržitelství žádost k potvrzení stanov: „Nížepsané činice zadost předpisům prozatímního zákona o spolčování, oznamují ... že ... založili spolek ženský, kterýž jméno Spolek Slovanek přijal a za cíl své činnosti vychování ženského pohlaví na základě národnosti sobě vytknul, jak ve stanovách svých šířeji vyslovuje.“⁴⁹ První schůze připadla na den 20. září 1848 a zúčastnilo se jí čtyřicet členek. Spolek bohužel existoval pouhý rok. Hlavními příčinami neúspěchu byly především vnitřní rozpory mezi členkami, finanční problémy a také nedostatečná podpora veřejnosti. Navíc v únoru 1849 zemřela jedna ze zakladatelek Johana Fričová.

Ve stejném roce vznikl ještě ženský spolek Slovanská Dennice, v jehož čele byla Chorvatka Josefa Kunowichová – Kubínová. Také se pokoušela o založení dívčí školy. Ten se však rozešel již v dubnu 1849. Důvody byly podobné jako u Spolku Slovanek. Spolku chyběl dostatek financí a probíhaly v něm vnitřní rozpory.

Nejvíce je spjato Amerlingovo jméno se Spolkem paní svaté Anny, jehož záměrem bylo pořádání osvětových přednášek pro pražské měšťanské ženy. Vše se změnilo roku 1871, kdy Amerling založil ústav pro choromyslné a pro tento účel pronajal dům v Kateřinské ulici. Ústav vyvolal nebývalou pozornost. Amerling se ho tedy rozhodl rozšířit a za tímto účelem se rozhodl zakoupit Šternberský palác na Hradčanském náměstí. O jeho koupi se zasloužily ženy z nejvyšší šlechty a manželky movitých průmyslníků. Ústav pojal až sedmdesát mentálně postižených pacientů. Získal název Ernestinum, dle hraběnky Ernestiny Desfours – Walderode, která ke koupi paláce věnovala dvacet tisíc zlatých, což byl nejvyšší příspěvek.

Po porážce revoluce roku 1848 a nástupu bachovského absolutismu se řada významných osobností stáhla z veřejného života. Potlačeny jsou i počátky rodícího se ženského hnutí, které se začne výrazněji prosazovat a dále vyvíjet až v šedesátých letech 19. století.

vlastenectví a literatuře. Vznikla zde myšlenka založení Archeologického spolku. Mezi návštěvníky salonu patřil Karel Jaromír Erben, Václav Staněk a Josef Franta. Dále založila v Praze dívčí ústav.

⁴⁹ BAHENSKÁ, Marie. HECZKOVÁ, Libuše. MUSILOVÁ, Dana. *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století*. 1. vyd. České Budějovice: Veduta, 2011, s. 180, dále citováno: BAHENSKÁ, M. a kol.. Koncept dopisu zemskému presidiu uložen také v LA PNP Praha, f. Spolek Slovanek.

E. Spolky

Výraznější prosazení a sdružování žen na rozdíl od salonů umožňovaly spolky. Hlavními důvody setkávání žen ve spolcích byly především charitativní aktivity a rozšiřování možností vzdělávání pro české dívky a ženy. Rakouské spolkové právo totiž dovolovalo spolkovou činnost žen, pokud byla zaměřena na filantropii, humanitární a vzdělávací problémy společnosti. Sdružování žen sehrálo důležitou roli ve vývoji vnímání ženy ve společnosti a pomáhalo jim prosadit se v ní dalším způsobem. Tuto možnost měly nejen ženy ze šlechtických rodin⁵⁰, kde se první spolky začaly utvářet, ale také uvědomělé měšťanky, pro které byly mnohdy jedinou možností a příležitostí, jak uniknout svazujícím manželským a rodinným povinnostem. Materiálně ženy pomáhaly těm, kteří to potřebují, duševně však především samy sobě.

Největšího rozmachu se dočkaly české ženské spolky až v šedesátých letech 19. století, ačkoli stanovy, které určovaly, jak má takový spolek vypadat, byly vydány již v roce 1816. Kořeny těchto organizací nacházíme v pravidelných schůzkách rodin ze stejných vrstev a v salonních aktivitách. Právě mnoho salonů se v této době přeměňuje na spolky a sdružení. Ženy se začaly zapojovat do veřejného života péčí o nemocné, chudé a o osiřelé děti a pořádáním sbírek. Součástí programu spolků byly podobně jako u pražských salonů 40. let 19. století přednášky a kurzy. V jejich rámci byly zakládány školy pro ženy a dívky. Do této doby se jejich společenská a veřejná role soustředila pouze na literární činnost, recitaci a překlady, především z německého a francouzského jazyka.

„Členství v dobročinných a později vzdělávacích spolcích bylo prestižní záležitostí, patřilo k nepsaným povinnostem příslušnic středních měšťanských vrstev. Umožňovalo vdaným ženám i svobodným dívkám vystoupit z uzavřeného domácího prostředí, pěstovat společenské kontakty a rozvíjet vědomosti.“⁵¹ Nejvíce ženských spolků bylo zakládáno v Praze, odkud se postupně v 70. letech začal tento trend šířit do menších měst. V maloměstském prostředí se organizovaná ženská činnost šířila velice pomalu. Ženy sledovaly přicházející změny se strachem a pohrdáním. Jejich generace byla vychovávána zcela jinak a dle staršího

⁵⁰ Již na konci 18. století se česká šlechta, především ženy z jejích řad, podílela na zakládání nemocnic, chudobinců a sirotčinců. Bylo jimi podporováno školství a náboženská sdružení.

⁵¹ BAHENSKÁ, Marie, str. 54.

vzoru chtěly vychovávat také své dcery. Byly poměrně konzervativní a oporu shledávaly v tradičním pojetí rodiny a povinnostech vůči ní a manželovi, věrné zásadám Magdaleny Dobromily Rettigové. S podobnými konflikty a problémy se svými matkami se potýkaly i významné české ženy. Ve svých pamětech je zachytila Eliška Krásnohorská: „Ubohá, dobrá má matička nevěděla si rady. Zdálo se jí, že někdo chce z náručí pečlivé její lásky vyrvati dítě, které bez její ochrany musí propadnouti neblahému viru a zmatku. Vždyť současně se Světlou přikročily k nám zvěsti netušené, zrozené novou dobou. Toho času Vojtěch Náprstek shromažďoval v přednáškách U Halánků mladší svět ženský, seznamoval nás horlivě s různými stroji a přístroji (...) nabádal nás, abychom šetřily časem i silou k účelům vyšším (...) a seznamoval nás se skvělými příklady činnosti ženské v životopisech průkopnic nového hnutí. Ovšem jsme my dívky pak doma se živým zájmem vypravovaly o těchto novinkách, vyličovaly různé práce strojové a vykládaly o obsahu přednášek. Nerozvážily jsme, jakou bolest působily jsme tím své matce. Nemohla zapomenouti aspoň mně, že v sobě nosím povážlivé touhy, které můj domov nesplňoval, a každá ta nadšená naše zvěst o podivuhodných novotách působila na ni, jako bychom po nich stůj co stůj bažily a si stýskaly, že nemůžeme užívat výhod jejich. Lekala se jich jako živlu nepřátelského, který ohrožoval naši spokojenost, podrýval náš klid a mír, náš skromný a střízlivý názor na život, slovem podmínky našeho štěstí.“⁵²

V šedesátých letech nastupuje nová generace žen spolkové činnosti, která již vůbec není spojena s působením Bohuslavy Rajske, ani s žákyněmi a ženami z okolí Amerlingovy Budče. Něco společného ale přeci jen měly. I nadále byl kladen důraz na ženské aktivity pro blaho vlasti, vyznávání a šíření národních ideálů. Mezi nejvýznamnější spolky doby patřily Americký klub dam, Spolek svaté Ludmily, Tělocvičný spolek paní a dívek pražských a pozdější Ženský výrobní spolek český. Ženy byly mnohdy členkami ve více spolcích, mezi nimi však panovala nevraživost. Problémy však nastávaly i uvnitř spolků, kde se objevovala rivalita a soutěživost mezi jednotlivými členkami. Rivalkami byly například Věnceslava Lužická – Srbová⁵³ a Karolína Světlá⁵⁴. Příčinou sporu bylo vydávání prvního ženského časopisu.

⁵² KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Výbor z díla II. Studie, kritiky a paměti*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, s. 452.

⁵³ Lužická – Srbová, Věnceslava (1835 – 1922), vlastním jménem Anna Srbová, byla českou spisovatelkou a publicistkou aktivně se účastnící českého ženského hnutí. Bojovala za rovnoprávnost

Také ve druhé polovině 19. století byly ženy a jejich spolková činnost podporovány významnými mužskými osobnostmi, mezi něž patřili například Miroslav Tyrš, Julius a Eduard Grégrové a lékař Vítězslav Janovský.

Činnost ženských spolků byla až do konce 19. století orientována pouze na problematiku charitativní a vzdělávací. Do politických záležitostí se nevměšovaly. Zakazoval jim to spolkový zákon z roku 1867. Obecně platilo, že politika je sférou mužů.

1. Spolek svaté Ludmily a osobnost Marie

Riegrové - Palacké

Za průlomovou filantropickou prací lze považovat činnost Marie Riegrové – Palacké. Její snaha vzdělávat ženy se projevovala již v roce 1859, kdy chtěla veřejnost seznamovat se správnou hygienou, péčí o dítě, etickými a estetickými problémy, psychologií, literaturou atd. Z návštěv v zapadlých pražských místech, kde se Marie setkala s lidskou bídou, si odnesla hluboký dojem a odhodlání pro další humanitní a sociální práci. Pro pomoc druhým získala i mnoho dalších spolupracovnic. Sféra jejich zájmů byla opravdu široká. Vedle snah o zlepšení vzdělání dívek a jejich další zapojení do práce vlastenecké a vylepšení sociálních podmínek pracujících žen se zasloužila v péči o chudé, především děti, budování mateřských škol a opatroven.

Marie Riegrová – Palacká se stala duší Spolku svaté Ludmily, který existoval již od roku 1851 a až do poloviny šedesátých let byl jediným existujícím ženským spolkem v českých zemích. Od roku 1864 spolupracovala s Vojtěchem Náprstkem. Vzájemně si vyměňovali informace o dobročinných ústavech ve světě. Marie referovala o péči italské a francouzské, Vojtěch poučil Marii o sociální péči v zemích anglosaských. Společně se snažili zlepšit pracovní postavení žen. Nelze však opominout, že Riegrová – Palacká nepatřila k radikálním feministkám, ba právě naopak. Dle jejího názoru měla činnost žen pomáhat a podporovat mužské úsilí a zaměřit se především na problematiku

žen a možnost jejich studia na vysokých školách, především v oborech pedagogických a medicínských. Své prózy věnovala dívkám, které měly být četbou vychovávány a vzdělávány.

⁵⁴ Světlá, Karolína (1830 – 1899), vlastním jménem Johana Rottová, provdaná za Petra Mužáka, byla spisovatelkou generace májovců. Její nejznámější literární tvorbu tvoří venkovské romány z Podještědí. Svými prózami upozorňovala na postavení ženy ve společnosti. Stala se spoluzakladatelkou Amerického klubu dam a roku 1871 založila svůj vlastní spolek Ženský výrobní spolek český, v jehož čele několik let působila.

sociální a vzdělávací. „Úkol ženy spatřujeme v tom, by rozuměla i sledovala i v citu pojímala myšlenkový svět doby a národa svého a dovedla býti podporou muže svého v zápasu jeho o zájmy veřejné i soukromé; - zvláště tím, aby se mu stala platnou podporou při starostech o rodinu a vychování dítek.“⁵⁵

Původní filantropická činnost Spolku svaté Ludmily se zaměřovala na pomoc a podporu chudým vdovám a dívkám, které se učily šít a plést. V roce 1865 se Riegrová – Palacká začala ve spolku výrazněji prosazovat. Společně se svým otcem Františkem Palackým a manželem Františkem Ladislavem Riegre sestavila nové stanovy spolku⁵⁶, které obsahovaly promyšlený systém sociální péče a dobročinných aktivit. Snažila se kupříkladu chudým děvčatům dopomoci k práci a vhodnému platovému ohodnocení. Do této doby se totiž ženy živily jen jednorázovými zaměstnáními, která pro ně byla fyzicky velice náročná a finančně podhodnocená. Vykonávaly například služebnícké práce, praly prádlo nebo donášely vodu. Nesouhlasila s tím, aby sociálně slabým rodinám byla poskytována jednorázová peněžní pomoc, jak tomu bylo doposud, což vedlo k závislosti rodin na finančních příspěvcích a nenutilo je k tomu, aby se rozhodli svou současnou svízelnou situaci nějak řešit. Marie Riegrová – Palacká si vedla přesné záznamy o navštívených rodinách a jejich stavu. Zápisy zahrnovaly poznámky týkající se zaměstnání rodičů a školní docházky jejich dětí, zdraví v rodině, mravnost, stav příbytku, kde rodina bydlela. Většina členek spolku se snažila vyvarovat se návštěvám v rodinách. Toto působení jim připadalo ponižující a podřadné. Podobná situace nastávala i u vybírání příspěvků pro chudé. Velký podíl na těchto činnostech měla sama Riegrová – Palacká.

Spolek měl svou strukturu. Patronát nad ním držel pražský arcibiskup. Valná hromada jednou za tři roky zvolila výbor, který stál v čele spolku. Výbor se skládal ze sedmi členek, které měly každá svou funkci. Kromě prezidentky to byly jednatelka, kontrolorka, sekretářka, pokladní a dvě správcové hospodářství. Kurátorem spolku se vždy stal jeden z pražských farářů. Jeho povinností bylo ošetřovat základní jmění spolku, byl také spolutvůrcem školy a stálým členem výboru. Valná hromada směla měnit stanovy a stanovovat výdaje spolku.

⁵⁵ ČERVINKOVÁ – RIEGROVÁ, Marie. *Marie Riegrová rodem Palacká. Její život a skutky*. 1. vyd. Praha: Obec Pražská, 1892, s. 137.

⁵⁶ 21. listopadu 1865 byly stanovy schváleny pražským místodržitelstvím. Vydány byly v českém i německém jazyce v nákladu tří tisíc kusů.

Dle výše příspěvků se dělili členové a členky spolku na přispívající, což byly ženy, které odváděly stálý roční peněžní nebo naturální příspěvek. Ženy, které měly hlas na valné hromadě a přispívaly více než čtyři zlaté ročně, byly členkami řádnými. Členkami účinkujícími byly ty, které nejen přispívaly penězi, ale také se aktivně podílely na práci ve spolku, měly hlas na valné hromadě a mohly se ucházet o členství ve výboru spolku. Podporovateli byli muži, kteří odváděli roční příspěvek. Účinkující členky se dělily do různých odborů, kde zastávaly své funkce. Návštěvy v rodinách, jimž následně stanovoval výši podpory, vykonával odbor matek a opatrovnic. Školní odbor dohlížel na chod spolkové školy, zaměstnávání učitelů a výuku. Hledání a zprostředkování práce chudým ženám zajišťoval odbor průmyslový, který se také specializoval na šití oděvů. Zaručoval dostatečné množství zakázek pro veřejné ústavy, čemuž jistě pomáhalo známé jméno Marie Riegrové – Palacké. Finanční a naturální příspěvky zajišťovaly členky odboru sběratelského.

V rámci spolku byla založena ženská průmyslová škola, o níž se jednalo již v lednu 1865. Jednalo se o zcela průlomový typ školy, který se v Čechách do té doby nenacházel. Inspirací se Riegrové – Palacké zřejmě staly podobně zaměřené školy pro dívky ve Francii. Žačkami se měly stát dívky z nejchudších rodin, kde se neočekávalo dlouhodobé zlepšení finanční a sociální situace. Bez možnosti navštěvovat tuto školu by se z dívek staly služebné, pradelny, v nejhorším případě žebračky. Dívky ve věku jedenácti a dvanácti let byly přijímány z farních škol na doporučení farářů a učitelů. Výuka byla oficiálně otevřena od 8. května téhož roku. Ředitelkou se stala vdova, jejíž zesnulý manžel byl profesorem, Gabriela Vaňourková. Dívky se učily kromě šití a pletení kreslení, počítání, náboženství, krasopis a základy živnostních písemností. Všechny tyto dovednosti měly získat již během tzv. přípravy, kterou navštěvovaly dívky ve věku do dvanácti let. Teprve po dokončení této průpravy docházely do průmyslové školy, kde dle svých vloh volily obor, v kterém se chtěly nadále zdokonalovat, například krejčovství, slaměnkářství, malbu na porcelán a na sklo, knihařství nebo vedení účetních knih. Škola byla orientována především na praktické dovednosti rozvíjené v rámci odborných předmětů. V jejím konceptu zcela chyběla výuka cizích jazyků. Jelikož se jednalo o děvčata ze skutečně nuzných poměrů, nebylo na nich vymáháno žádné školné. Již během studia získávaly žáčky za odvedenou práci měsíční plat.

Část peněz získávaly v hotovosti pro vlastní potřebu, respektive pro potřeby své chudé rodiny, část jim byla ukládána na spořitelní knížku, z níž mohly peníze používat až po dosažení věku osmnácti let. Školu navštěvovaly od počátku dívky výhradně z Prahy. V prvním roce působení školy ji navštěvovalo čtyřicet osm děvčat. Riegrová – Palacká sama s pravidelností navštěvovala rodiny žákyň a zjišťovala jejich situaci a názor na docházku jejich dcery do průmyslové školy. Reakce na školu byly povětšinou kladné, v čemž sehrála roli především její bezplatnost a praktické zaměření. Největší uplatnění samozřejmě nacházely švadleny. Problémem bylo shánění místa pro účetní. V tomto oboru nadále výrazně převažoval mužský element. Vedení školy se rozhodlo snížit počet žaček přijímaných ke studiu tohoto oboru. Všechny ženy získávaly menší plat než jejich mužské protějšky. Souvislosti lze hledat v pohledu na ženskou práci v dané době. Postupem času ale byla situace s umisťováním dívek a žen do zaměstnání složitější. Bouřili se nejen muži, kteří museli se ženami spolupracovat, ale i členky Spolku svaté Ludmily. Počet volných míst nabízených dívkám povážlivě klesal.

Význam školy začal upadat na začátku sedmdesátých let, kdy Spolek svaté Ludmily Marie Riegrová – Palacká opustila. Členové a členky se rozhodli věnovat se nadále především dobročinným aktivitám, jelikož bylo dle jejich názoru na vedení průmyslové školy vynakládáno zbytečně velké množství financí. Postupně se vytratila výuka všech praktických oborů, nejdéle se udržel obor šití, který byl zrušen až v roce 1885. S Marií Riegrovou – Palackou skončil také příliv financí od některých přispěvatelů. Velký podíl na sběru finančních podpor měla právě ona. Po svém definitivním odchodu ze spolku v roce 1873 se však i nadále věnovala filantropické činnosti. Její pole působnosti se však nepatrně posunulo, začala se věnovat péči o osiřelé a chudé děti, pro něž se snažila zakládat opatrovny. Riegrová – Palacká se zasloužila o to, aby byla otevřena první mateřská škola pro děti z chudých rodin. Ta fungovala od roku 1869 při kostele u svatého Jakuba. S rostoucím počtem podobných opatroven pod správou města vznikl v 70. letech Výbor paní pro městské mateřské školy a opatrovny. Díky Marii Riegrové – Palacké byly zakládány také jesle pro nejmenší děti. Studiu této problematiky se věnovala již od 50. let. Vadil jí nastolený systém vycházející z praxe německého pedagoga

Johanna Friedricha Fröbela⁵⁷. Riegrové – Palacké vadilo, že tzv. dětské zahrádky byly zaměřeny na děti z rodin středních vrstev. Dále byla přesvědčená, že do opatroven pro děti patří ženy, kdežto u německého modelu tomu bylo naopak. Další sférou dobročinnosti, které se věnovala, byla pomoc chudým matkám, kterým měla být vyplácena finanční podpora.

Ačkoliv Spolek svaté Ludmily nevyužíval žádné publikační činnosti ke zveřejnění svých úspěchů, ani k výzvám k podpoře, byl známý po celých Čechách. Rozsáhlá a neúnavná práce Marie Riegrové – Palacké inspirovala ženy a dívky k charitativním činnostem po celých českých zemích. Každá vlastenecky smýšlející žena druhé poloviny 19. století se věnovala pomoci a podpoře chudých a osiřelých dětí a podpoře vzdělávání dívek z nuzných poměrů.

2. Ženský výrobní spolek český

S podobným cílem, jako měl zpočátku Spolek svaté Ludmily se založením průmyslové školy, se setkáváme v sedmdesátých letech u Ženského výrobního spolku českého⁵⁸, v jehož čele stála spisovatelka Karolína Světlá. Stejně jako Riegrová – Palacká byla seznámena se sociálními problémy a uvědomovala si jejich zásadní příčiny. Bylo zřejmé, že fungování charitativní činnosti dle tradičního modelu nebude k řešení sociálních problémů společnosti nadále stačit. Tato problematika se objevovala i v její literární tvorbě, v nichž byly hlavními hrdinkami ženy, které v sobě nesly pravé hodnoty, mravy a křesťanskou víru. Hrdinky si plně svou roli uvědomovaly a hájily ji i v těch nejtěžších okamžicích a konfliktech, z nichž většinou vycházely triumfálně. Plně si však uvědomovala, že ženu nejvíce ohrožuje její nízké vzdělání. Karolína Světlá se angažovala kromě Ženského výrobního spolku českého v Náprstkově Americkém klubu dam, spolupodílela se na založení Sokola určeného ženám. Nově vznikající spolek měl být „rozsáhlou pracovní pro nemajetné ženy, přičemž jejich výtěžek z jejich práce měl připadnout pouze pracovnícím, nikoli podnikateli. Když se potom ukázalo, že ženy

⁵⁷ Fröbel, Friedrich (1782 – 1852) byl německým pedagogem, jehož oblastí zájmu se stalo dítě a jeho předškolní výchova. Založil Ústav pro pěstování snahy pro činnost u dětí a mládeže a roku 1840 otevřel tzv. Dětskou zahrádku (Kindergarten) v Blakenburgu.

⁵⁸ Členkami prozatímního výboru byly kromě Karolíny Světlé a Dory Hanušové Sofie Podlipská, Augusta Opizová, Marie Horáčková, Matilda Pešková, Emílie Priknerová a Emílie Bártová.

neuměly vždy pracovat tak, aby se z výsledků své práce dobře uživily, vyvíjela Světlá všechno své úsilí k okamžitému zřízení učiliště pro ženy.“⁵⁹

Ženský výrobní spolek český byl založen roku 1871. Dne 5. července byly stvrzeny stanovy, jejichž autorem byl advokát Tomáš Černý⁶⁰. První schůze spolku proběhla 12. července 1871. Svou zahajovací řeč na ní pronesla starostka spolku Karolína Světlá. Na této schůzi byly valnou hromadou schváleny stanovy spolku. Mezi hlavní důvody založení patřilo nedostatečné sociální zabezpečení vdov a sirotek, jejichž počet výrazně stoupl po prusko – rakouské válce v roce 1866. V českých zemích také žil mnohem větší počet žen než mužů a ne všechny si tudíž mohly zabezpečit svou budoucí existenci sňatkem. Tradiční způsoby přivydělávání si na živobytí byly vytlačovány hromadnou tovární výrobou. Bylo potřeba ženám a dívkám poskytnout adekvátní vzdělání pro zlepšení jejich situace. Všechny tyto důvody nezapomněla opomenout ve svém projevu další členka Ženského výrobního spolku českého Dora Hanušová (1841 – 1920). Spolek byl řízen výborem, který se skládal z patnácti členů, a valnou hromadou.

Díky publicistické podpoře patnácti českých novin měl spolek již od počátku tisíc členek a svých podporovatelů z celých Čech. Své odnože měl spolek ve dvaadvaceti městech českého království, z toho se jedenáct nacházelo na Moravě. Do roku 1880 byla starostkou spolku Karolína Světlá, po ní získala vedoucí postavení Emílie Bártová a v devadesátých letech jí byla Eliška Krásnohorská.

Obchodně – průmyslová škola pro dívky byla otevřena roku 1872. Škola fungovala na podobných principech jako průmyslová škola zřízená Spolkem svaté Ludmily. Její žačky vyplácely jen nízké školné. Pokud pocházely z prokazatelně chudé rodiny nebo byly sirotky, neplatily školné vůbec. Mnohdy taková děvčata tvořila až polovinu všech vzdělávajících se dívek. Školu v průměru navštěvovalo přes pět set žákyň. Jejich nejpodarenější výrobky se prodávaly v obchodě, který spolek otevřel ve Spálené ulici.

Jelikož Ženský výrobní spolek český nevybíral školné od velké části svých studentek, potýkal se mnohdy s finančními problémy. Výdaje školy

⁵⁹ ŠPÍČÁK, Josef. *Karolína Světlá*. 3. vyd. Praha: Melantrich, 1980, s. 94.

⁶⁰ Černý, Tomáš (1840 – 1909) byl právníkem, politikem, starostou Sokola a od roku 1882 starostou Prahy. Svou pracovní kariéru započal v advokátní kanceláři Josefa Friče.

na začátku její existence činily deset tisíc zlatých. Postupem času však částka nemohla na chod školy, kterou navštěvovalo čím dál tím větší množství dívek, stačit. Bylo nutné zajistit větší prostory pro fungování školy. Ty stávající U slovanské lípy přestávaly vyhovovat. V tištěných médiích byly vydávány články pro podporu sběru příspěvků od veřejnosti. „Školné přineslo jen 3000 zlatých, protože dvě stě žákyň neplatilo žádné školné, stát přispíval 300 zlatými ročně, země 1500, obce 4500 zlatými.“⁶¹ Část výtěžku z obchodu ve Spálené putovala právě sem. Finance měly být získávány z loterií a veřejných přednášek. Ženský výrobní spolek pak v Ženských listech vydával nejen výroční zprávu o jeho finančních poměrech, členech, žákyních, ale také o akcích pořádaných spolkem a především poděkování jeho přispěvatelům. V rámci spolku byl zřízen peněžní fond, kam měly být ukládány příspěvky finančních sbírek.

V osmdesátých letech 19. století nabývala na významu myšlenka postavení vlastní školní budovy. Do této doby využíval spolek pouze pronajaté prostory, například ve Spálené a Bartolomějské ulici. Ženský výrobní spolek si však tak nákladnou investici nemohl dovolit. Právě proto hledal možného stavitele, kterému by nevadilo, že budova bude splácena po několik let. Realizace se uskutečnila až na počátku devadesátých let. Stavitelem byl Josef Blecha. Městská rada přispěla spolku tím, že mu odpustila část poplatku za pozemek ve výměře 355 m², který od ní spolek v roce 1894 zakoupil v prostorách bývalé svatováclavské věznice. Spolek dále získal z rozhodnutí císaře Františka Josefa I. příspěvek ze státní dobročinné loterie. Ani tyto finanční prostředky nepokryly celou potřebnou částku. Spolek se musel zadlužit a požádat o úvěr ve výši 75 500 zlatých, který mu poskytla Zemská banka. Budova byla užívána od roku 1896, kdy spolek současně slavil pětadvacet let od svého založení. Ve třech patrech se nacházelo sedmnáct učeben. „Mimo vlastních učeben se v budově nacházely čtyři kabinety, celé přízemí zabíraly správní prostory (hlavní spolková kancelář, účtárna, ředitelna a hovorna, sborovna, byty pro školnici, domovníka a ředitelku), knihovna a cvičná pisárna pro praktickou výuku v obchodním oddělení.“⁶²

Škola byla rozdělena do pěti různě zaměřených oddělení. Základy poskytovalo doplňovací vyučování, průmyslová škola vyučovala ženským

⁶¹ NEUDORFLOVÁ, Marie L., s. 75.

⁶² BAHENSKÁ, Marie, s. 119.

pracím, kreslení a rytectví. Za mírný poplatek bylo možné se přiučit úpravě vlasů. Další část tvořila obchodní škola a na rozdíl od průmyslové školy, jejíž zakladatelkou byla Marie Riegrová – Palacká, zde probíhala výuka jazyků, a to německého, francouzského, anglického a ruského jazyka. Škola poskytovala přednášky o historii, umění, literatuře. Další příležitostí k osobnímu rozvoji žen bylo pořádání ošetrovatelských kurzů, které probíhaly ve spolupráci se Spolkem lékařů českých. Pro získání oprávnění k vykonávání ošetrovatelské profese bylo nutné projít teoretickým i praktickým proškolením. S rokem 1885 souvisí rozšíření oborů, kdy bylo možné studovat vychovatelství a účetnictví. V oboru vychovatelství byly přidány předměty francouzština a hra na piano, které většinou byly podmínkou pro získání vychovatelské práce. Od roku 1887 získaly absolventky školy příležitost obdržet živnostenské listy, díky nimž mohly zakládat vlastní podniky.

V rámci Ženského výrobního spolku českého a jeho obchodně – průmyslové školy souvisela tzv. poptavárna zaměstnání, díky níž nalézaly absolventky zaměstnání. „... v roce 1885 získalo zaměstnání 118 dívek, zejména absolventek ošetrovatelského kursu, v roce 1891 bylo zprostředkováno 59 míst.“⁶³

Ženský výrobní spolek se výrazně angažoval v řešení otázek ženského emancipačního hnutí. Výrazným projevem byla pomoc první české lékařce Anně Bayerové, která se po ukončení pražské Vyšší dívčí školy rozhodla studovat medicínu ve švýcarském Curychu proti vůli své rodiny. Díky dobrodiní mnoha žen, které skládaly finance na její studium, získala doktorský titul v roce 1881. V kontaktu byla například s Eliškou Krásnohorskou, Sofií Podlipskou, Josefou a Vojtěchem Náprstkovými. Členky Ženského výrobního spolku v čele s Karolínou Světlou se v roce 1889 postavily za Bayerovou při její snaze získat povolení pro vykonávání lékařské praxe v českých zemích. Svou práci v českých zemích plně vykonávat nemohla. Zůstala tedy ve Švýcarsku, ale naděje se nikdy nevzdala.

3. Americký klub dam

Nejvýznamnějším ženským spolkem doby byl jistě Americký klub dam. Přestože jeho stanovy nebyly nikdy úředně potvrzeny, sehrál v českém emancipačním hnutí nezaměnitelnou a významnou roli.

⁶³ BAHENSKÁ, Marie, s. 111.

Vznik tohoto spolku je spojen se jménem jeho hlavního organizátora Vojtěcha Náprstka. Ten se narodil 17. dubna 1826 matce Anně Fingerhutové a otci Antonínu Fingerhutovi, který od téhož roku vlastnil pivovar a vinopalnu v domě U Halánků, č. p. 269, na Betlémském plácku.

Uvědomělá matka Anna vychovávala své děti v zájmu vlasteneckých idejí. Kromě vlasteneckých zájmů se Vojtěch velmi záhy začal zajímat o kulturu dalekého Orientu, který toužil navštívit. Matka vedla svého syna k řádnému studiu práv, která studoval nejprve v Praze a později ve Vídni. Tajně doufal, že by se současně mohl věnovat orientálním jazykům. Jeho vlastenecké cítění ho dovedlo k tomu, že se stal mluvčím slovanských studentů, proto se po porážce revoluce v roce 1848 obával zatčení. Nejprve se i s matkou ukrýval u přátel v Rychnově nad Kněžnou. Annu seznámil se svým plánem emigrace do Ameriky. Tam skutečně odplul na plachetnici Leontine v doprovodu své přítelkyně Kateřiny Krákorové. 17. prosince 1848 přistáli v New Yorku. Po dvou letech se usadil v Milwaukee. Zde si otevřel prodejnu a půjčovnu knih a hudebních nástrojů. Náprstek se zapojil do veřejného života. Vyjadřoval se ke kulturním, sociálním a politickým otázkám. Roku 1856 podnikl společně s vládní delegací cestu k dakotským indiánům. S nimi měla být uzavřena mírová dohoda kvůli vymezení území, kde mohli ještě lovit, aby nadále nedocházelo ke střetům a jejich vytlačování. Odtud si Náprstek odnesl indiánské předměty, které obdržel jako dar. Rozhodl se, že tyto artefakty věnuje pražskému Národnímu muzeu.

25. února 1858, tedy deset let od svého odchodu do Ameriky, se Náprstek vrátil zpět do Prahy. Zde i nadále musel čelit policejnímu sledování. Zarazila ho zde omezenost technického pokroku a duševní zaostalost, kterou české země trpěly pod nadvládou rakouské monarchie. Hned po svém návratu začal pomáhat matce s vedením jejího úspěšného podniku, který se během let přeorientoval na výrobu lihovin a likérů. Anna Fingerhutová byla nejen vynikající podnikatelkou své doby, ale také filantropkou. Každý první den v měsíci přicházeli chudí lidé a žebráci k domu U Halánků, kde jim byl rozdáván bochník chleba, jiným poskytovala i peněžitou almužnu. „Matka, která od Vojtova šestého roku života plnila tak účinně a úspěšně úkol hlavy rodiny a šéfa zmáhajícího se podniku, byla přirozeně nejmocnějším podnětem a inspirací synových snah o emancipaci ženy z pout tradičních předsudků. Avšak nejen cíl a smysl života, ale také metodu, cestu

k němu měl Vojta od matky. Dědictvím matčiným je ta jeho jasná, neotřesitelná víra v melioraci sociální, víra prostá vší hysterie, pózy, skepse i sentimentální melancholie, víra ve vítěznou sílu denní drobné nenásilné houževnaté práce.⁶⁴

Vojta se rozhodl řešit problematiku nedostatku informací vytvořením veřejné knihovny ve svém vlastním domě. Do domu U Halánků si však lidé nechodili pouze půjčovat knihy. Velmi brzy se zde utvořil salon, kde se diskutovalo o kultuře a politice. Docházely sem významné osobnosti z celé Prahy, například přírodovědec Jan Evangelista Purkyně, bratři Julius a Eduard Grégrové, František Palacký a jeho zeť František Ladislav Riegrovi, spisovatelé Jan Neruda, Josef Václav Sládek, Jaroslav Vrchlický, Julius Zeyer, profesor Tomáš Garigue Masaryk, profesor Petr Mužák se svou chotí Karolínou Světlou a Božena Němcová. Později do jeho knihovny přispívalo mnoho osobností nejen z řad vědců a spisovatelů, ale také cestovatelů. Značná část knihovního fondu byla v cizích jazycích. Jelikož měla být určena pro potřeby všech, nacházely se v ní knihy všech možných žánrů. Jako významná osobnost své doby byl členem mnoha českých spolků⁶⁵, kterým pomáhal při jejich vzniku.

Finančně podporoval další české cestovatele, chudé a nemocné, sirotky. Angažoval se v pomoci při zřizování opatroven a škol, kdy často spolupracoval s Marií Riegrovou – Palackou a podporoval její snahy k zřízení mateřských škol.

V roce 1862 navštívil Náprstek Světovou výstavu v Londýně, kde dospěl k rozhodnutí založit v Praze průmyslové muzeum, jehož vzorem mělo být kensingtonské technické muzeum. Potřeboval však větší podporu veřejnosti. Uskutečnil tedy sérii přednášek na pražském Žofíně, kde se rozhovořil o vědeckém a technickém pokroku⁶⁶. Začal se hlouběji zajímat o ženskou otázku. Zastával názor, že: „žena má zajisté tolik nadání jako muž, proč by se nemohla

⁶⁴ ŠOLLE, Zdeněk. *Vojta Náprstek a jeho doba*. 1. vyd. Praha: Felis, 1994, s. 134 – 135, dále citováno: ŠOLLE, Zdeněk.

⁶⁵ Vojtěch Náprstek byl členem Sokola, spolku Musea království českého, Klubu českých turistů, Českého aeronautického klubu, Klubu českých turistů, Spolku sladovníků v Praze, Svatoboru, v Jednotě pro probuzení průmyslu v Čechách, ve spolku hostinských Hostimilu, pražském Akademickém čtenářském spolku, Sboru pro zřízení Národního divadla, Typografické besedě v Praze a Spolku pro zbudování pomníku Husova, Musejní společnosti kraje jičínského, Okrašlovacího spolku v Potštýně, čtenářského spolku v Lomnici, ve Výboru zpěváckého spolku Ozvěna v Krásné Hoře na Tábořsku a dalších.

⁶⁶ Součástí přednášek jsou prezentace přístrojů, které si z Londýna přivezl (například pračky, žehličky, ledničky, tiskařské a šicí stroje, plynový vařič, stroje na lisování a strouhání zeleniny a ovoce aj.)

účastnit na vyšších úkolech života, když ji důmysl lidský osvobodí od všelijakých nízkých zaměstnání!“⁶⁷ Měly používat vymožeností techniky pro ulehčení a urychlení své práce a ušetřený čas věnovat sebevzdělávání. Motivoval všechny přítomné ženy a muže příklady významných žen působících v anglosaském prostředí. Vstupné měly ženy na jeho přednášky zdarma. Právě zde můžeme nalézt počátky vzniku Amerického klubu dam.

15. ledna 1865 se v domě U Halánků konala přednáška o astronomii dr. Františka Josefa Studničky⁶⁸. Náprstek vybídl Karolínu Světlou, aby na přednášku pozvala ženy a dívky, se kterými se scházela. Přednáška měla být určena výhradně ženám. Pak se jí mohly účastnit i mladší dívky, které bez vhodného doprovodu do společnosti nemohly. Sešlo se jich zde čtyřicet devět, včetně Sofie Podlipské, Zdeňky Havlíčkové, Augusty Braunerové, Marie Fričové, Blaženy Erbenové, Augusty Opitzové, Klemení Hanušové, Elišky Krásnohorské, Josefy Křížkové (budoucí manželky Vojty Náprstka), Anny Holinové, Marie Riegrové - Palacké a její dcery. Přednáška zaznamenala obrovský úspěch a dámy si vymohly ještě dalších pět podobných pokračování. Zároveň se shodly, že se U Halánků budou pravidelně scházet. Svým projevem tak Karolína Světlá zahájila činnost spolku Amerického klubu dam. „Slovo ‘americký’ bylo synonymem pro ‘moderní’, tudíž to měl být klub vedený podle moderních metod a využívající pokrokových myšlenek, tak, jak to bylo zvykem již v anglosaském světě.“⁶⁹ Čítárna Náprstkovy knihovny se stala sídlem spolku. Členky sem mohly kvůli studiu zavítat každou středu a sobotu odpoledne. Nedělní dopoledne bylo rezervováno přednáškám. Tato doba byla rezervovaná pouze jim. Jedinými muži, se kterými se zde mohly setkat, byl Vojta Náprstek a přednášející odborník. Ačkoliv se zajímavých přednášek z nepřeberného množství oborů chtěli zúčastnit i muži, neměli možnost být přímými diváky. Jedinou možností tak tvořilo naslouchání z vedlejší místnosti, kde bylo ve dveřích vyříznuto malé okénko.

Klub nebyl na policii řádně zaregistrovaný, přestože brzy po jeho počátku byly sepsány stanovy, vytvořeny funkce a přesně stanoven plán jeho

⁶⁷ KODYM, Stanislav. *Dům u Halánků*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1955, s. 9, dále citováno: KODYM, Stanislav.

⁶⁸ Studnička, František Josef (1836 – 1903) byl matematikem, spisovatelem a učitelem. Zajímal se však i o jiné obory, než je matematika. Mezi ně patřila například astronomie, meteorologie a historie matematiky. Těmto oborům věnoval několik svých spisů.

⁶⁹ SECKÁ, Milena. *Vojta Náprstek. Vlastenec, sběratel, mecenáš*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 135, dále citováno: SECKÁ, Milena

činnosti. Ženy se tedy scházely ve volném sdružení, které však mělo jasně stanovený cíl – „vzdělávat sebe, podporovat ‘blahodárné’ ústavy, propagovat zavádění nových myšlenek a strojů do domácnosti a pečovat o děti a školní mládež. Později k tomu přibyl důležitý úkol, a sice pečovat o Náprstkovo muzeum a knihovnu.“⁷⁰ Protektorem spolku byl doživotně jmenován Vojta Náprstek. Byla to jediná skutečně obsazená funkce. Jiná spolková postavení nebyla pevně obsazena, členky se o práci dělily podle aktuální potřeby. Přednášky a členství bylo bezplatné. Marie Bahenská ve své monografii věnované počátkům českého ženského hnutí postihla širokou členskou základnu klubu: „... k zakládajícím členkám klubu patřila Karolina Světlá. Okruh spisovatelak a básnířek doplňovaly Sofie Podlipská (zároveň jedna z neaktivnějších přednášejících), Věnceslava Lužická – Srbová, Eliška Krásnohorská, Tereza Nováková (zapsaná ještě pod dívčím jménem Lanhausová), Berta Mühlsteinová. Ženský výrobní spolek český reprezentovaly kromě Světlé Emilie Bártová, manželka známého pražského advokáta, Luisa Čelakovská, snacha básníka Františka Ladislava Čelakovského, a Dora Hanušová, dlouholetá sekretářka Ženského výrobního spolku českého. Členkami Amerického klubu dam byla řada pražských učitelek – Marie Brunnerová, Anna Cutíková, Anna Dupreeová, Marie Fastrová, Klemeňa Hanušová, Božena Kodymová, Henrietta Lamblová, Anna a Eliška Řehákovy. Z dalších známých osobností se na činnosti klubu podílely například Marie Neffová (rozená Hálová), manželka známého pražského obchodníka a vlastence Jana Neffa, ‘dcera národa’ Zdeňka Havlíčková, sirotek po Karlu Havlíčku Borovském, ‘věčná Nerudova nevěsta’ Anna Holinová, neteře Františka Ladislava Riegra Bohumila a Božena Machačkovy, Náprstkova švagrová Ludmila Šimáčková, manželka nakladatele Františka Šimáčka. Členkami klubu byly také dívky zaměstnané u Náprstkových – Klára Špecingrová, Ludmila Kottnerová a Josefa Křížková (provdaná Náprstková).“⁷¹

Další členky spolku mohly být přijímány jen na doporučení stávající členky nebo samotného Náprtska a musely splňovat stanovený věk šestnácti let. Díky těmto podmínkám se Americký klub dam stal elitním spolkem, do něž neměly přístup ženy bez společenských kontaktů a z nižších vrstev společnosti. Předpoklady pro vstup měly „zabránit tomu, aby se do klubu dostala

⁷⁰ SECKÁ, Milena, s. 138.

⁷¹ BAHENSKÁ, Marie, s. 84 – 85.

žena nevítaná, která by klubu dělala hanbu nebo na členky donášela.⁷² Později se členství dědilo v rodině z matky na její dcery. Během třiceti let od vzniku klubu se stalo členkami celkem 893 žen. „Nejčastěji se jednalo o příbuzné vědců, umělců a politiků, ke členkám dále patřily učitelky Vyšší dívčí školy, pracovnice Ženského výrobního spolku českého, členky Spolku českých učitelek, Tělocvičného spolku paní a dívek pražských a spisovatelky.“⁷³ Během této doby proběhlo 497 přednášek, které zahrnovaly široké rozpětí zajímavých témat a oborů, například z astronomie, geologie, fyziky, chemie, ekonomie, medicíny, psychologie, filozofie, práva, historie, literatury, umění, náboženství atd. Přednášky na sebe však nijak nenavazovaly, ani neměly žádnou ustálenou koncepci. Jediným jednotným cyklem byly přednášky o situaci ženského hnutí v okolních státech a v celém světě a o inspirujícím životě žen zvučných jmen. Cyklus všech přednášek trval až do roku 1886. Mezi přednášejícími se objevovala zvučná jména českého vědeckého a kulturního světa. Se svými projevy zde vystoupili například spisovatelé Josef Václav Sládek, Julius Zeyer, Jaroslav Vrchlický, politici Tomáš Garigue Masaryk a Albín Bráf a vědci Jaroslav Goll, Jan Evangelista Purkyně a Josef Durdík. Mnozí z nich se již dříve s Náprstkem přátelili a často jej navštěvovali v domě U Halánků. Široký tematický obzor přednášek byl prezentován, jelikož Vojta Náprstek nevěděl, který obor by mohl ženy zajímat. Po vzoru Amerického klubu dam pořádaly mnohé další pražské spolky přednášky pro své členky. Členky Náprstkova spolku začaly navštěvovat i tyto přednáškové cykly, a proto činnost klubu zaměřená na odborné přednášky přestala být provozována. Nadále zde přednášely samy jeho členky, některé se o to pokoušely již od jeho založení, například Klementina Hanušová⁷⁴, Sofie Podlipská a Věnceslava Lužická – Srbová.

V letních měsících byly pořádány výlety a exkurze s učenými komentáři. Ženy a dívky navštívily několik obrazáren, muzeí, kostelů, paláců, knihoven, ale také sociálních zařízení, nemocnic a věznic. V letech 1865 – 1884 bylo uskutečněno celkem 283 výprav, z nichž byly téměř dvě desítky z nich několikadenní. K nejčastěji navštěvovaným místům patřily mimo jiné Nebozízek,

⁷² SECKÁ, Milena, s. 143.

⁷³ BAHENSKÁ, Marie, s. 83 – 84.

⁷⁴ Hanušová, Klementina (1848 – 1918) učila tělesnou výchovu na pražských dívčích školách. Je autorkou knih věnujících se propagaci a metodice výuky dívčí tělovýchovy, tematicke vadného držení těla a ortopedických vad mládeže. Její první přednáška ze dne 3. prosince 1865 informovala o konferenci žen v Lipsku, která se týkala ženské otázky.

Chuchle, Šárka nebo Karlštejn. Vicedenní výlety byly pořádány do vzdálenějších míst od Prahy, například do Mělníka, Pardubic, Šternberka, Kutné Hory, do Karlových Varů, na Zvíkov či Orlík. Mnohé členky klubu si ze svých cest pořizovaly zápisky do deníků: „Byly jsme v Troji na pomologické zahradě a v Modřanech, když v cukrovaru vařili cukr. Na zápisky nám Náprstek rozdál malé tužky a svítečky s klubovým razítkem.“⁷⁵ Jednu takovou příležitost si zaznamenala i Josefa Křížková – Náprstková: „8. prosince připravil nás p. Zeman na vycházku do cukrové továrny do Modřan, ačkoliv mněl dosti velké zubů bolení, docela ponejprv přednesl vše dosti jasně, 1865 10 prosince. Odpůldne v Modřanech v továrně p. Urbánka kde skutečně nás překvapila čistota ve všech místech, neb bylo vše dosti urovnané a čisté (Snad proto že tam pracuje více ženských.“⁷⁶

Ačkoliv se Marie Riegrová – Palacká přátelila s Vojtou Náprstkem a spolupracovala s ním na některých filantropických projektech, v Americkém klubu dam se nijak neangažovala. Zúčastnila se pouze několika přednášek, které v jeho rámci probíhaly. Důvodem je zřejmě zaneprázdněnost Riegrové – Palacké, jelikož se počátky činnosti Amerického klubu dam časově kryjí s plánovaným otevřením průmyslové školy a s přepracováváním stávajících stanov Spolku svaté Ludmily, na kterém se Riegrová – Palacká podílela. Odlišný byl také její názor a přístup k charitativní práci. Americký klub se více zaměřoval na instituce pomáhající chudým a nemocným a jejich pomoc byla především jednorázová. Spolek svaté Ludmily se věnoval individuálním případům. Členky Amerického klubu dam navštěvovaly nemocnice a chudobince, pořádaly finanční sbírky pro otevření nového sirotčince. Jejich činnost měla široký záběr a neorientovala se pouze na jednu sociální skupinu, které by chtěly pomáhat.

Při návštěvách nemocničních zařízení a ústavů, podarovaly členky jejich pacienty cukrovinkami, koláči či tabákem. Roku 1866 se výrazně zvýšil počet raněných v nemocnicích v důsledku prusko – rakouské války. Klubistky šily prádlo na šicích strojích, které vlastnil Vojta Náprstek a dal jim je k užívání, navštěvovaly raněné. Kromě prádla jim nosily potřebné obvazy, pití, potřeby pro psaní, knihy a časopisy. Za svou bohabojnou činnost byly odměněny uznáním za věrnost a loajalitu projevenou rakouskému státu během války uděleným

⁷⁵ SECKÁ, Milena. SOCHOROVÁ, Ludmila. ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. *Ženy rodiny Náprstkovy*. 1. vyd. Praha: Argo, 2001, s. 134, dále citováno: SECKÁ, M., SOCHOROVÁ, L., ŠTĚPÁNOVÁ, I.

⁷⁶ SECKÁ, Milena, s. 145.

císařem Františkem Josefem I.. Dalšími činnostmi členek Amerického klubu dam byly pravidelné návštěvy ústavu hluchoněmých, ústavu pro choromyslné Na Slupi, blázince a chorobince s. Bartoloměje, špitálu na Karlově a předčítání knih ve slepeckém ústavu. Velkou část jejich dobročinných aktivit zaujímala péče o nemocné, postižené a osiřelé děti. Při návštěvách v zařízeních pro ně určené přinášely členky klubu oblečení, které samy ušily, nakoupenou obuv, ovoce a cukrovinky, knihy a hračky. Americký klub dam pořádal pro děti zábavy. Jednalo se o organizované výlety⁷⁷, které byly předem promyšlené do posledního detailu. Oficiálně je za první dětskou zábavu považovaná akce, která byla organizována o dva roky později, tedy 29. června 1867. Konala se na Rohanském ostrově a zúčastnilo se jí čtrnáct set dětí v doprovodu devadesáti klubistek. Pro děti byl připraven bohatý sportovní a kulturní program. Nechyběl ani lékařský dohled pro případy ošetření úrazů či nevolnosti dětí. „Obecenstvo sledovalo průběh dětského toho dne s kritickou nedůvěřivostí, k jaké zavádí každá novota. Nechybělo ani vtipu, že městem pokutáli se tolik klubíček, že chodcům až nohy se podrazí. Klubíčky byly totiž posměšně nazývány klubistky“⁷⁸ Tato akce byla největší, jakou Americký klub dam pořádal. Později se konaly střídmejší a skromnější výlety pouze pro jednu z vybraných škol. Školy byly pečlivě vybírány z těch nejchudších pražských městských částí. V průběhu let 1865 – 1885 přesahoval počet výletů padesátku. Vojta Náprstek během jednání radnice upozorňoval na nedostatečný prostor ploch určených dětem, které se měly nadále upravovat a rozšiřovat. Organizace akcí pro děti bohužel skončila smrtí Vojty Náprstka a znovu se začaly objevovat až během dvacátého století.⁷⁹

Členky klubu se poměrně brzy ztotožnily s Náprstkovou myšlenkou založení ústavu pro osiřelé dívky. Děvčatům měla být poskytnuta komplexní péče, která zahrnovala i potřebné vzdělání a výchovu, díky níž se mohla v dospělosti osamostatnit. Sirotčinec měl vyrůst místo domu U Halánků. V plánované budově se mělo kromě něj nacházet ještě průmyslové muzeum se stálými i krátkodobými expozicemi, přednáškovými sály a městskou knihovnou. Tak

⁷⁷ První výlet se konal dne 5. května 1865 do Roztok u Prahy, který byl připraven pro hluchoněmé děti.

⁷⁸ SECKÁ, M., SOCHOROVÁ, L., ŠTĚPÁNOVÁ, I., s. 139, ze zápisků členky Amerického klubu dam Anny Řehákové.

⁷⁹ Pro městské děti byly pořádány venkovské ozdravné pobyty pod vedením Spolku pro české feriální osady, jež vznikl roku 1881. Americký klub dam předal pomůcky a nářadí pro dětské hry Spolku pro pěstování her české mládeže, založenému roku 1892.

velký podnik byl samozřejmě velice finančně náročný. Členky klubu proto začaly pořádat veřejné sbírky a v Náprstkově domě otevřely společný obchod, ve kterém nabízely mouku, cukr, kávu, koření, tabák, mýdlo a další sortiment. Finanční dary zasílali také oslovení krajané ze Spojených států amerických. Další peníze měla přinést výstava předmětů, které ze své cesty po Africe přivezl Emil Holub⁸⁰ a které Náprstek doplnil mapami. V letech 1871 – 1884 bylo vybráno celkem třicet tisíc zlatých, které klub odevzdal radě města Prahy, odkud částka putovala na konto sirotčince arcikněžny Gisely na Hradčanech, který byl prvním státním dívčím sirotčincem.

Nejbohatší dobou působnosti Amerického klubu dam nadále zůstávají šedesátá léta. V roce 1867 se několik klubistek zúčastnilo pařížské světové výstavy. V čele výpravy stála Augusta Braunerová a paní Eiseltová. Mužský doprovod tvořili doktoři Eselt a Čeněk Křížek, švagr Vojty Náprstka. V Paříži se jich ujal Náprstkův přítel Josef Václav Frič, který je provedl nejen výstavou, ale zajistil jim také ubytování a uvedl je do České besedy. O rok později sbíraly členky finanční prostředky pro zřízení české Národní síně v americkém Chicagu. Ve stejném roce se členky zúčastnily položení základního kamene Národního divadla. Další podporu poskytly klubistky například při stavbách Národního muzea, Českého Průmyslového muzea, pomníku Mistra Jana Husa a dostavbě chrámu svatého Víta. V domě U Halánků se hosté z celých Čech i z ciziny mohly informovat o stravě a ubytování, klubistky návštěvníkům podávaly potřebné informace a doprovázely je po Praze. Dne 6. června 1869 byl odhalen pomník⁸¹ Boženy Němcové na vyšehradském hřbitově, na který sbíral Americký klub dam finance po dva roky. Jeho autorem byl architekt Tomáš Seidan (1830 – 1890). S přispěním klubistek byly vystavěny pomníky dalších významných českých ženských osobností, mezi něž mimo jiné patřily monumenty Magdaleny Dobromily Rettigové a Elišky Krásnohorské.

⁸⁰ Holub, Emil (1847 – 1902) byl českým lékařem, ale především cestovatelem, etnografem a kartografem zaměřeným na oblast Afriky.

⁸¹ Do základního kamene byla klubistkami „vložená plechová skříňka se sedmi skupinovými fotografiemi členek AKD, deník AKD za rok 1865, fotografie raněných vojáků ošetřovaných klubistkami v roce 1866, číslo časopisu Světozor z 10. 4. 1869 s fotografií pomníku, číslo časopisu Občan s popisem klubové činnosti, 2 programy z 2. 5. 1869, seznam přispívajících na pomník, vydání Babičky, fotografie Vojty Náprstka s matkou a další fotografie a doklady doby.“ in SECKÁ, Marie, s. 168.

Důležitou postavou Amerického klubu dam a života Vojty Náprstka byla jeho manželka Josefa Náprstková (1838 - 1907), rozená Křížková, která v domě U Halánků od roku 1856 pracovala ve skladu piva. Byla také zakládající členkou Amerického klubu dam a podporovala Vojtu při jeho společenských činnostech a zájmech. Josefa uzavřela s Náprstkem sňatek až dva roky po smrti jeho matky dne 25. února 1873. V té době bylo Josefě 37 let a jejímu muži 49 let. Činnost manželů byla rozdělena. Po svatbě se začala novomanželka starat o chod zavedeného rodinného podniku a domácnosti. Přibližně půl roku od svatby se Náprstkovi začali starat o čtyři osiřelé dívky. Později k nim přibyla ještě jedna. Podle jejich vzoru si i další klubistky osvojily sirotky, kterým se snažily poskytnout odpovídající výchovu. Vojta se nadále věnoval svým veřejným aktivitám. Toto rozdělení úloh vyznívá v pozadí myšlenek a názorů Vojty Náprstka značně konvenčně, ale vychází zřejmě z povahových rysů Josefy, které toto dělení činností připadalo zcela přirozené. Náprstková však nezůstávala uzavřená veškerému společenskému dění. Účastnila se přednášek a výletů pořádaných Americkým klubem dam, byla aktivní členkou mnoha jiných spolků, angažovala se při vlasteneckých a dobročinných sbírkách, pomáhala při organizaci muzea⁸² a při financování jeho exponátů. V roce 1885 se podílela na založení spolku Domácnost a zřízení útulku pro dělnické ženy Zátíší. Spolu se svým mužem se podílela na přípravě Zemské jubilejní výstavy, jež se konala roku 1891. Po manželově smrti se nadále věnovala péči o muzejní a knihovní fondy a angažovala se v organizacích podporujících vzdělávání, výchovu a lepší postavení žen.

Po náhlé smrti Vojty Náprstka v roce 1894 se členky Amerického klubu dam snažily udržet jeho fungování. Dále pořádaly finanční sbírky, pomáhaly v muzeu a v knihovně, organizovaly přednášky, ale již ne v tak hojném počtu. Při příležitosti nedožitých sedmdesátých narozenin Vojty Náprstka byl dne 17. dubna 1896 na Nebozízku odhalen pomník ve tvaru kamenného stolu, na jehož vzniku se klubistky podílely. Při slavnostním ceremoniálu promluvila Sofie Podlipská. Činnost klubu, který „přežil“ i dvě světové války, probíhala až do nástupu komunistické moci v roce 1948, kdy 3. března tohoto roku bylo fungování spolku oficiálně ukončeno.

⁸² Shromáždila například kolekci lidových výšivek ze všech koutů Čech, Moravy, Slovenska a dalších slovanských zemí. Expozici nazvala Práce našich matek a čítala na tisíc kusů.

Názory, myšlenky a postoje Vojty Nápstka nadlouho ovlivnily české ženské hnutí, ačkoliv sám nepůsobil nijak radikálně. Myšlenku samostatnosti žen posunul o mnoho dál než jeho předchůdci. Ženy neměly své vzdělání užívat jen v rámci rodiny a jejích potřeb, ale mělo neprovdaným ženám poskytnout příležitost pro lepší uplatnění v profesním životě. Povoláními, pro která se ženy nejvíce hodily, byly dle něj učitelky a ošetřovatelky. Přinesl tak mezi ženy myšlenku na vyšší vzdělání, pro niž si získal nejen členky Amerického klubu dam. Ženy zatoužily pokořit zažitě předsudky o svých nedostatečných duševních schopnostech a ukázat mužskému světu, že se mohou stejně jako oni věnovat umění a vědecké činnosti.

4. Eliška Krásnohorská a gymnázium Minerva

Eliška Krásnohorská začala bojovat za vyšší vzdělání žen na počátku devadesátých let. Její feministické působení má však kořeny mnohem hlubší, ovlivněné názory dlouholeté přítelkyně Karolíny Světlé. Eliška Krásnohorská, vlastním jménem Pechová, se narodila v Praze 18. listopadu 1847 lakýrnickému mistrovi Ondřeji Pechovi a jeho druhé manželce Dorotě, rozené Vodvářkové. Společně se svými sestrami navštěvovala Eliška soukromý vzdělávací ústav manželů Svobodových, kde studovaly rovněž dívky z významných českých rodin. Ten však musela ve dvanácti letech opustit. Mladou Elišku však neopouštěla touha po vzdělání. Začala tedy navštěvovat ústav slečen Krausových, sídlící na Malé Straně, kde se učila šít a vyšívat.

S Karolinou Světlou se seznámila v salonu Františka Ladislava Riegra, kam byla pozvána na domácí ples v lednu 1863. Tento moment ovlivnil celou kariéru Krásnohorské. Seznámila se nejen se Světlou, ale také s Vítězslavem Hálkem⁸³, kteří se zajímali o její počínající literární tvorbu. Třiatřicetiletá Karolina Světlá se patnáctileté Elišky ujala a podporovala ji v dalším psaní. „Takže bylo oné noci usouzeno mezi Světlou, Riegrem, Hálkem a Jeřábkem⁸⁴, že ze mne bude česká spisovatelka. Záleželo ovšem ještě na mně – abych se jí

⁸³ Hálek, Vítězslav (1835 – 1874) byl českým básníkem a prozaikem. Společně s Janem Nerudou a Karolinou Světlou patřil k hlavním představitelům generace májovců. Mezi jeho nejznámější díla patří básnické sbírky *V přírodě* a *Pohádky z naší vesnice*, z prozaických děl například *Muzikantská Liduška* a *Na statku a v chaloupce*.

⁸⁴ Jeřábek, František Věnceslav (1836 – 1893) byl českým básníkem, dramatikem, novinářem a politikem. Jeho nejvíce ceněným dílem je divadelní hra *Služebník svého pána*.

opravdu stala. Byla jsem přijata na Parnas dříve, nežli jsem k prvnímu naň kroku se odvážila.“⁸⁵

V letech 1867 – 1874 pobývala Eliška s celou rodinou v Plzni. Odtud dojížděla na krátké návštěvy ke Světlé, která jí nadále vybízela k literární činnosti a svěřovala se jí s myšlenkou založení Ženského výrobního spolku českého. Světlá se snažila Krásnohorskou vyvázat z povinností, které měla ke své rodině. Jako neprovdaná žena vychovávala děti své sestry a pomáhala jí v domácnosti za poskytovanou stravu a bydlení.

V roce 1872 byla Eliška Krásnohorská na doporučení Světlé požádána, aby redigovala nově vznikající *Ženské listy*, které měly vycházet jako měsíční příloha týdeníku *Květy*, jehož redaktorem byl v té době Julius Grégr. Na konci roku se však *Květy* sloučily se *Světlozorem*. Nakladatelství nechtělo ženský měsíčník nadále vydávat. Od roku 1873 tedy *Ženské listy* vydával František Augustin Urbánek⁸⁶. *Ženské listy* tímto začaly vycházet měsíčně⁸⁷. Jelikož však z rodinných důvodů musela Krásnohorská vedení listů odmítnout, stala se jejich redaktorkou Věnceslava Lužická – Srbová. V roce 1874 se časopis dostal do finanční tísně pro nedostatečný zájem čtenářek. Byl podstoupen Ženskému výrobnímu spolku českému, jehož tři členky se staly spoluredaktorkami. Byly jimi Karolína Světlá, její sestra Sofie Podlipská a Eliška Krásnohorská, která se v témže roce natrvalo vrátila do Prahy, stala se sekretářkou Ženského výrobního spolku a publikovala svůj první článek v *Ženských listech* „*Ošetřovatelky nemocných*“. V tomto článku upozorňuje na možnost vzdělávat se v oboru ošetrovatelství v rámci kurzu Ženského výrobního spolku, který jej pořádal společně se Spolkem lékařů českých.

Ženské listy jako první periodikum určené pouze ženám se mělo věnovat tématům výchovy, zdravotědy a mravouky, informovat o dění v Ženském výrobním spolku a o dobročinných akcích a jejich úspěších, seznamovat s dalším vývojem v oblasti ženského vzdělávání. Podobně jako dnešní časopisy určené čtenářkám obsahovaly listy články věnující se domácnosti, kuchařským

⁸⁵ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Z mého mládí: vzpomínky životopisné*. 1. vyd. Praha: Vaněk a Votava, 1921, s. 140.

⁸⁶ Urbánek, František Augustin (1842 – 1919) byl nakladatelem a knihkupcem. Jeho nakladatelství původně vydávalo pedagogickou literaturu a literaturu pro mládež. Později se zaměřil na hudbu. Urbánkovo nakladatelství patřilo v poslední třetině 19. století mezi nejvýznamnější.

⁸⁷ Původně nesly podtitul *Časopis pro záležitosti žen a dívek československých*. Od roku 1874 vycházely s podtitulem *Časopis k šíření vzdělanosti mezi paními a dívkami československými*.

receptům a kosmetice. Vedení Ženského výrobního spolku se rozhodlo vydávat také články psané muži. Své rozhodnutí následně vydalo v *Ženských listech*.

Pod vedením Elišky Krásnohorské⁸⁸ se složení článků v *Ženských listech* začalo proměňovat. Dle jejího přesvědčení měly především formovat a vzdělávat. Tomuto účelu měly sloužit kritiky, glosy, medailonky autorů, recenze, stati o umění výtvarném, hudebním a dramatickém. Stálými přispěvateli byly členky Ženského výrobního spolku, o jehož působení bylo také čtenářstvo v každém čísle informováno. „Zadní strana titulního listu byla rezervována pro přehledy a seznamy členských příspěvků za minulý rok, které byly uspořádány podle měst a byly jakousi finanční inventurou Spolku vůči členům. Často zahajovalo číslo poděkováním mecenášům buď za finanční podporu, či za jiný skutek, vykonaný ve prospěch Spolku.“⁸⁹

I v dalších dvou desetiletích se složení *Ženských listů* proměňovalo. V osmdesátých letech se více věnovaly beletrii⁹⁰, kterou na svých stránkách na pokračování otiskovaly. Nezapomněly však na články týkající se ženského vzdělávání, v němž viděly lepší budoucnost, podněcující české dívky a ženy k četbě odborných statí. Sama Krásnohorská psala o ženských spolcích a dívčím vzdělávání. Ve svých člancích⁹¹ se věnovala se aktuální tematice boje za pravost *Rukopisu královédvorského a zelenohorského*.

Nejvýrazněji se ženské otázky začaly *Ženské listy* i Eliška Krásnohorská věnovat v devadesátých letech. Krásnohorská žádala veřejnost o pomoc při založení gymnázia Minerva a podněcovala k podpoře zpřístupnění univerzitních studií ženám, což považuje za vrchol ženské emancipace v českých zemích.

Od 70. let 19. století se rozšiřuje počet škol pro dívky. Většinou se tak dělo především z podnětů jednotlivců a nově vznikajících spolků,

⁸⁸ Eliška Krásnohorská uveřejňovala své články nejen pod vlastním jménem, ale užívala mnoho pseudonymů, mezi něž patřily například Marie Čadská, Viola Tomanová, Eda Maxová, Růžena Volná, Bětko Rozmarná, Tetka z Tetína, Soliman Ředkvička, Jaromír Zlonický a mnohé další.

⁸⁹ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Eliška Krásnohorská*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1987, s. 36, dále citováno: VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra.

⁹⁰ Kromě děl Krásnohorské byly otištěny práce Josefa Václava Friče, Aloise Jiráska, Zikmunda Wintra, Gabriely Preissové a dalších.

⁹¹ V *Ženských listech* byl v dubnu roku 1886 otištěn článek Slovo našim čtenářkám o Rukopisech Královédvorském a Zelenohorském, v němž se autorka článku staví na obranu RKZ. Důkazy, které předložili profesori Jan Gebauer a Tomáš Garigue Masaryk svědčící o jejich nepravosti, byly dle ní okamžitě vyvráceny a nemají žádnou váhu.

nikoliv však z vůle státu. Velkou zásluhu na vzniku prakticky zaměřených škol měl v 70. a 80. letech již zmíněný Ženský výrobní spolek český a spolek Vesna. Na konci 19. století již existovalo přibližně dvacet českých průmyslových a obchodních škol. Na Moravě byl jejich počet mnohem nižší, jelikož v moravském sněmu zasedala silná německá většina, která vzniku takových zařízení bránila. Dle statistických údajů nacházely práci až dvě třetiny absolventek dívčích průmyslových a odborných škol. V 80. letech přibýly školy pro hospodyňky, z nichž první vznikla v Kroměříži roku 1886. Tento druh škol se zaměřoval na výuku praktických dovedností, které měly zvládat budoucí manželky, matky a hospodyňky. Tyto školy jsou důkazem, že ačkoliv emancipace pokračovala a postupovala mílovými kroky dopředu, tradiční role pečující manželky neztrácela na svém významu a i nadále na ni byl kladen důraz.

Eliška Krásnohorská zasvětila své úsilí boji za možnosti vyššího vzdělání pro dívky a ženy, po němž sama toužila, ale nebylo jí ho bohužel dopřáno. Věřila, že ženy jsou rozumově stejně nadané jako muži a mají tedy právo a potřeby své schopnosti dále rozvíjet nejen pro svůj vlastní užitek, ale i ve prospěch celé společnosti. Své myšlenky na soukromé dívčí gymnázium uvedla ve skutečnost na počátku devadesátých let. Dopomohla jí k tomu její ceněná dosavadní práce, schopnosti diplomacie a více než dobré vztahy s významnými osobnostmi českého politického, vědeckého a kulturního života.

Dívčí gymnázium Minerva⁹² bylo založeno roku 1890. Dívky v něm dostaly příležitost dosáhnout nejvyššího středoškolského vzdělání. Na konci devadesátých let se jeho absolventkám otevřely brány některých fakult Karlovy univerzity. Se svým plánem Krásnohorská nejdříve seznámila Františka Prusíka (1845 – 1905), který v dané době vedl chlapecké gymnázium. Nápad Krásnohorské Prusíka zaujal a sepsal pro budoucí školu učební plán, který byl založen na stejných předmětech jako gymnázia pro chlapce pouze s tím rozdílem, že na chystané škole měly dívky studovat na místo osmi let pouze pět. Do školy měly být přijaty dívky starší čtrnácti let, které s výborným prospěchem absolvovaly čtvrtý ročník měšťanské školy. Pražské místodržitelství vrátilo stanovy třikrát k přepracování, ale Krásnohorská, podporována svou dlouholetou přítelkyní Světlou, se nevzdávala. Roku 1889 vyšlo v tisku svolání nebádající širokou veřejnost

⁹² Spolek a gymnázium Minerva nese svůj název po římské bohyni moudrosti, lovu a řemesel.

k finanční podpoře spolku Minerva, jenž měl zajistit vznik českého dívčího gymnázia. Již toto prohlášení vzbudilo velký ohlas a sympatie u významných českých učenců a spisovatelů. Předsedou spolku, i když pouze formálním, se stal Josef Baudiš (1825 – 1898), ředitel pražského chlapeckého akademického gymnázia, který sám na této škole vyučoval matematiku a fyziku. Veškerou činnost vykonávala sama Krásnohorská. Byl ustanoven výbor spolku, který čítal šestnáct osob – deset členek a šest členů. Čestnými členy výboru spolku byla Karolína Světlá a Vojta Náprstek. Dne 1. března 1890 byla v *Ženských listech* uveřejněna petice adresovaná vídeňské říšské radě. Spolek Minerva v ní požadoval, aby absolventky gymnázia měly stejný přístup ke studiu na vysokých školách jako mužští vrstevníci. Petici podepsalo 4810 osob z řad žen i mužů. Dalším krokem bylo získat poslaneckou podporu. Zpočátku se Krásnohorská obrátila na bratry Julia a Eduarda Grégrovi, ti ji však odmítli. Na Juliovo doporučení oslovila doktora Emanuela Engla (1844 – 1907), který nejprve nebyl jejímu nápadu příliš nakloněn, jelikož se domníval, že žena má být chráněna před tvrdými úskalími života a tudíž o ni má být postaráno. Krásnohorská se však nenechala tak lehce odbýt a zahrnula Engla argumenty svědčícími o nutnosti dostatečného vzdělání pro ženy kvůli výkonu jejich povolání. Engel tedy petici předal svému kolegovi poslanci Karlu Adámkovi⁹³, který ji dále postoupil říšské radě. Petice byla kladně přijata 11. ledna 1890. Celé petiční počínání vzbudilo zájem nejen v Čechách, ale i u zahraničních ženských hnutí. Podobné vzdělávací ústavy hodlaly otevřít například v Polsku a ve Vídni.

V červenci téhož roku byl návrh na otevření dívčího gymnaziálního ústavu přijat a Krásnohorská počala hledat vhodné prostory pro jeho realizaci. Útočiště nalezla v obecné škole u svatého Vojtěcha č. 202, kde jí byly v přízemí vyhrazeny dvě místnosti – jedna pro třídu a jedna sloužící jako kancelář, sborovna a knihovna. 16. září 1890 se konal zápis studentek ke studiu. Krásnohorskou skličovaly obavy, že se nepřihlásí dostatečný počet dívek. O skvělém výsledku ji informoval Vojta Náprstek, který jí přinesl symbolických jedenapadesát rudých růží, za každé přihlášené děvče jednu. V poměrně krátkém čase se

⁹³ Adámek, Karel (1840 – 1918) byl českým spisovatelem a národopiscem, politikem zastupujícím Mladočechy. Jeho manželka Terezie Karolína (1842 – 1922) se aktivně podílela na činnostech českého ženského hnutí. Byla členkou Ženského výrobního spolku českého a v Hlinsku založila spolek Vlasta.

gymnázium Minerva z potřeby větších prostor několikrát stěhovalo. Učitelský sbor tvořili zkušení a kvalifikovaní profesori. Ředitelem školy se stal František Prusík.

Od samého začátku pořádala škola přednášky a koncerty pro veřejnost. Jedny z nejvýraznějších projevů přednesly již během prvních veřejných přednášek v lednu a v únoru 1891 Amalie Čadová a Bohuslava Sokolová, vyučující gymnázia Minerva. Obě obhajovaly význam vzdělávání žen. Amalie Čadová podrobila kritice mužské chování, kdy sami obsadili veřejné a odborné pozice a ženám ponechali sféru rodinnou. Ženy tak neměly možnost rozvíjet své dovednosti a schopnosti, ani se samostatně uživit. V mužském jednání spatřovala konkurenční boj. Dle jejího názoru je vzdělávání a touha po něm přirozenou vlastností člověka. Aby měly ženy na trhu práce podobné podmínky jako muži, potřebovaly získat univerzitní vzdělání. Ženy mohly být přínosem nejen pro univerzity, ale i pro vědu jako takovou. Bohuslava Sokolová ve svém projevu obrátila pozornost k veřejným záležitostem a ženám. K tomu, aby se ženy mohly těmto zájmům věnovat, potřebovaly adekvátní vzdělání. Možným řešením bylo rychlé rozšíření příležitostí a přístupů ke vzdělání pro ženy, což však záviselo na finanční podpoře veřejnosti. Vzdělaná žena měla být ku prospěchu rozvoje celého národa.

Úspěch spolku a gymnázia Minerva inspiroval ženy k větší aktivitě a tlaku, který vyvíjely na vládu. Snažily se rozšířit své studijní možnosti o studium na vyšších školách pro chlapce a především na univerzitách, kde je nejvíce zajímaly obory filozofické, medicínské a farmakologické. Vláda se však začala nárokům žen podvolovat až v druhé polovině devadesátých let. Vše se dělo postupnými kroky. Nejprve nejúspěšnější studentky získaly příležitost studovat na chlapeckých gymnáziích. I toto rozhodnutí neslo určitá omezení. Ve třídě nesmělo být více než pět až deset procent děvčat, nesměly být učitelem tázány a vyvolávány, přestávky byly nuceny trávit v oddělených místech od chlapců, do třídy mohly vstupovat pouze v doprovodu pedagoga. Absolventky dívčího gymnázia Minerva mohly mimořádně studovat (pouze jako hospitantky) na filozofické fakultě Univerzity Karlovy, od roku 1897 se k nim mohly přidat absolventky lyceí, jimž se otevřela ještě příležitost mimořádného studia na lékařské fakultě. K řádnému studiu na těchto dvou fakultách se mohly studentky hlásit teprve na konci století.

Další překážkou pro studium na vysoké škole a pro rovnocenné příležitosti s muži bylo politické postavení žen v rakouských zemích. 30. října 1891 zaslal Ženský výrobní spolek český říšské radě petici, jež byla podepsána starostkou spolku Eliškou Krásnohorskou. Petice pronášela pádné důvody pro získání volebního práva pro ženy. Hlavním argumentem byla stejná vyspělost a informovanost o veřejném dění, jakou měli muži. Ačkoli svého účelu petice nedostála, získala si pozornost a pochopení pro nutnost ženského vzdělávání u mnoha dalších poslanců.

Jelikož vídeňské ministerstvo financí nepřiznalo Minervě žádnou finanční podporu, potýkala se s peněžním nedostatkem. Vedení školy se muselo roku 1900 uchýlit ke zvýšení školného, v jehož důsledku počet studujících dívek poklesl. Finanční prostředky čerpala škola z příspěvků několika městských rad, bank, peněžitých darů soukromých osob. Roku 1901 poskytl český zemský výbor částku dvou tisíc zlatých na výplaty pro zaměstnance. Od roku 1902 platily pro gymnázium Minerva stejné osnovy jako pro chlapecká gymnázia, studium tudíž bylo rozloženo do osmi ročníků. V roce 1906 odchází Eliška Krásnohorská z vedení Minervy ze závažných zdravotních důvodů a předsednické křeslo Ženského výrobního spolku opouští roku 1910. Roku 1909 si Ženský výrobní spolek, spolek Minerva a další k nim přidružené spolky odhlasovaly změnu klasického charakteru gymnázia na reálné gymnázium z důvodu lepšího pracovního uplatnění absolventek i bez univerzitního vzdělání. S tímto rozhodnutím se Krásnohorská špatně vyrovnávala a nesouhlasila s ním. V lednu 1911 vydala na vlastní náklady brožuru „*Svědectví o Minervě*“, v kterém vyjádřila svůj nesouhlas s přeměnou gymnázia. Minerva přinesla i jiná prvenství. Na gymnáziu mohly od roku 1912 vykonávat svou pedagogickou činnost i provdané učitelky.

Založení Minervy inspirovalo k dalšímu otevírání dívčích gymnázií. Zasluhou Elišky Krásnohorské a Vojty Náprstka vznikly v Praze a v Písku. Roku 1907 bylo po svolení zemské školní rady otevřeno dívčí gymnázium ve Valašském Meziříčí a o rok později vzniklo druhé takové gymnázium v Brně.

Problémem se také jevílo vzdělávání budoucích učitelek. Z vyšších dívčích škol se stávala lycea, která měla pro toto povolání ženy připravit. Během prvních deseti let 20. století stále produkovaly nejvíce učitelek církevní a klášterní školy, z nichž však neodcházely absolventky zcela připravené pro výkon

povolání. Všechny tyto důvody měly vést k zakládání státních učitelských ústavů. Ačkoliv byly učitelky představitelkami české ženské emancipace, jejich existenční problémy byly často diskutovaným tématem. Postavení a obhájení sebe sama na venkově nebo maloměstě nebylo kvůli předsudkům okolí jednoduché. K uhájení jejich zájmů a pro zvýšení úrovně kvalifikace byl založen Ústřední spolek učitelek, jehož nejvýraznější představitelkou byla Františka Plamínková⁹⁴, která nejen že bojovala za volební právo žen, ale také za zrušení celibátu učitelek. Již na konci osmdesátých let vznikl první spolek sdružující učitelky Spolek českých učitelek, který hájil jejich zájmy.

5. Teréza Nováková

Další velkou osobností českého ženského hnutí byla spisovatelka Teréza Nováková. Feminismus byl dle jejího soudu běžnou a nedílnou součástí tehdejší společnosti. Ženy a muži si byli rovnocennými partnery, proto měly mít ženy stejná práva.

Teréza Lanhausová se narodila 31. července 1853 do českoněmecké rodiny. Její otec František byl úředníkem České spořitelny, jehož ovlivnilo prostředí rodného Hradce Králové, kde se již od mládí zajímal o české obrozenecké kulturní prostředí. Matka Terézy Ernestina, rozená Deutschová, pocházela z německé židovské rodiny. Ačkoliv se nikdy nenaučila česky, přiklonila se k českému vlasteneckému proudu a samozřejmostí bylo, že jejím čtyřem dětem bylo poskytnuto české vzdělání. Od svých šesti let navštěvovala Teréza vzdělávací ústav pro dívky Františky Svatavy Amerlingové, manželky Karla Slavoje Amerlinga. Přestože měla škola pouhých šest tříd, mohly ji dívky navštěvovat až do svých šestnácti let, kdy měly možnost navštěvovat poslední ročník až třikrát pro upevnění učiva. V posledním roce svého studia se zde také seznámila se svým budoucím manželem Josefem Novákem, za kterého se provdala 5. srpna 1876.

Krátce po svatbě se novomanželé přestěhovali do Litomyšle, kde Josef získal práci profesora na místním gymnáziu. Nováková se s maloměstským způsobem života a hlavně s chováním místních lidí špatně sžívá. Zažívá zde své zklamání ze smrti prvorozené dcery, ale i šťastná léta s dětmi dalšími.

⁹⁴ Plamínková, Františka (1875 – 1942) byla českou novinářkou, političkou a bojovnicí za ženská práva. V parlamentních volbách roku 1925 získala senátorské křeslo v Národním shromáždění Československé republiky. Svůj post obhájila i v následujících volbách roku 1929 a 1935.

V Litomyšli započne i svou literární kariéru. Své první práce nabídla Elišce Krásnohorské k otištění v *Ženských listech*. Ta je sice odmítla, ale poskytla jí společně s Karolínou Světlou cenné rady a podporu pro budoucí práci. Světlá ji také uvedla do prostředí Amerického klubu dam, který se pro ni stal inspirací. Postupně se zapojila do společenského dění v Litomyšli. Roku 1885 přednesla pro místní dámy řeč ke stoletému jubileu Magdaleny Dobromily Rettigové. K této příležitosti byla také vydána její studie O životě a působení Magdaleny Rettigové, z jejíhož prodeje byl výtěžek věnován na stavbu pomníku této významné ženy, působící po mnohá léta také v Litomyšli. Díky aktivitám a snaze Novákové zde vznikl Spolek paní a dívek, jehož se stala předsedkyní. Během prvního roku existence zde pronesla dvaadvacet přednášek různých témat. Vlivem prostředí ji zaujala etnografie. Sbírala vyšívání textilie, nádobí, nábytek, kraslice, kolovraty, obrázky na skle a další. Pro mnohé výstavy propůjčila své sbírky, například v roce 1887 se konala národopisná výstava v Litomyšli, roku 1895 v Praze, 1885 výstava moravských výšivek v Olomouci a téhož roku celorakouská výstava lidových výšivek ve Vídni.

Teréza Nováková byla aktivní členkou mnohých spolků po celých českých zemích. Kromě litomyšlského Spolku paní a dívek a Amerického klubu dam patřila k Minervě, Dámskému odboru v Prostějově, Zemskému klubu ve Vysokém Mýtě, Ústřednímu spolku českých žen, k Ústřední matici školské a Ženskému klubu českému, jehož byla společně s Františkou Plamínkovou roku 1903 zakladatelkou. Na přelomu roku 1883 a 1884 začala Miloslava Procházková vydávat v Olomouci ženský časopis *Domáci hospodyně*, jehož přispěvatelkou se Nováková stala. I přesto pro ni byla rodina tím nejdůležitějším. Své činnosti tedy spravedlivě rozvrhovala mezi společenské a literární působení, péči o manžela a výchovu k národnímu uvědomění svých dětí. Coby členka spolku Minerva sbírala v litomyšlském okolí i jinde ve východních Čechách podpisy pod petici za ženské vzdělávání, za což jí Eliška Krásnohorská poděkovala v osobním dopise z května roku 1895: „Nyní mi dovolte, abych vyslovila nejsrdečnější dík za sepsání Petice ve prospěch ženského studia a za všecko nepochybně značné namáhání, které jste obětovala, aby došla souhlasu i stvrzení jeho četnými podpisy; promiňte mi laskavě, že tuto milou povinnost díkuvzdání konám teprve dnes, kdy připojuji zároveň díky za

roztomilý Váš rukopis, který jste mi ráčila zaslati pro „dívčí četbu“, popřípadě Ženské listy.“⁹⁵

Roku 1895 se s celou rodinou vrátila zpět do Prahy, kde byl její manžel jmenován profesorem. Byla nucena se rozloučit s litomyšlským Spolkem paní a dívek, kde byly krátce předtím konány přednášky o ženské otázce vedené advokátem dr. J. Harapátem, s nímž však v názorech nesouhlasil místní učitel zimní hospodářské školy Procházka. Vše vyústilo v rozbouřené polemiky v místním tisku, v nichž bylo jméno ženského spolku zneužito. Za takové situace se Teréza Nováková své funkce starostky spolku vzdala. S příchodem do Prahy pro ni začala nová etapa života a rozšířila okruh svého působení v oblasti ženské otázky. Roku 1897 se stala redaktorkou nově vzniknuvšího časopisu *Ženský svět*, který se podle jejího názoru neměl podobat ani *Domácí hospodyně*, do které dříve přispívala, ani *Ženským listům* Elišky Krásnohorské, kam také zasílala své feministické práce. Vedle kultury se měl časopis zaměřovat především na témata sociální a politická. V této době byla již Teréza Nováková známou osobou angažující se v českém hnutí, jež popularizovala. První číslo časopisu *Ženský svět* vyšlo v prosinci roku 1896, kdy se ustanovil Ústřední spolek českých žen, jenž sjednocoval všechny existující ženské organizace. Časopis se stal jeho orgánem, což mu zajišťovalo reprezentativnost a poměrně velký vliv. Do tohoto časopisu přispíval i její syn Arne⁹⁶, který matce pomáhal s korekturami a nejdůležitějšími úpravami. Do *Ženského světa* psal například medailonky žen. Nejednalo se pouze o české spisovatelky, ale rovněž o slavné milenky, světice a umělkyně.⁹⁷

Prostřednictvím *Ženského světa* otevřela Nováková nové provokativní témata týkající se rovnosti mezi muži a ženami. Přišla s otázkou, zda pokud muž po své nevěstě žádá neposkvrněnost, může ona chtít po něm to samé. Stavěla se proti odsouzení neprovdaných žen a žádala jejich rovnocenné postavení s ženami provdanými. Zřejmě jako první otevřela v ženském časopise téma potratů, které sama považovala za vraždu nenarozených dětí. Striktně rozlišovala mezi

⁹⁵ ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. *Tereza Nováková*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2008, s. 98.

⁹⁶ Novák, Arne (1880 – 1939) byl synem spisovatelky Terézy Novákové. Stal se literárním historikem a kritikem, kromě bohemistiky se věnoval rovněž germanistice. V letech 1938 – 1939 se stal rektorem brněnské Masarykovy univerzity. Jeho monografie byly věnovány významným českým spisovatelům, například Janu Nerudovi, Svatopluku Čechovi, Vojtěchu Dykovi a Josefu Pekařovi.

⁹⁷ Roku 1918 vyšly jeho *Podobizny* knižně. V nich se nacházely hned dvě stati věnované osobnosti jeho matky Terézy. Dále se zaměřil na Boženu Němcovou, Karolinu Světlou, Františku Stráneckou, Růženu Svobodovou, Sofii Podlipskou, Renatu Tyršovou či herečku Hanu Kvapilovou a mnohé další.

neoprávněným a oprávněným potratem. Dle jejího názoru měla žena nárok na takové řešení, pokud ji těhotenství ohrožovalo na životě, otěhotněla v důsledku znásilnění, pokud měl nastávající otec nakažlivou chorobu nebo byl alkoholikem. Neoprávněný potrat považovala za trestný čin a ten, kdo ho provedl, měl být potrestán šesti lety vězení. Mnohdy řešení těchto sociálních problémů nachází v podobenstvích v severské literatuře, především v dílu norského dramatika a básníka Henrika Ibsena.

Pomocí *Ženského světa* začala Nováková vyzývat ženy k větší angažovanosti v politice a v boji za volební právo. 15. až 17. května 1897 se v Praze konal I. sjezd českoslovanských žen. V jeho proklamaci se objevily ohlasy volebního programu sociální demokracie, který vzal za vlastní rozšíření volebního práva rovněž pro ženy. Mladá generace ženského hnutí se domnívala, že je toto právo podmínkou pro další vývoj demokratizace české společnosti. V roce 1903 se Nováková stala jednou ze zakladatelek Ženského klubu českého společně s Františkou Plamínkovou a Marií Tůmovou a dalšími ženami. Klub spojoval ženy bez společenských a politických rozdílů. Zaměřil se především na získání větší rovnoprávnosti ve vzdělání, práci, politice a právní sféře. Původně měl však klub sdružovat všechny existující ženské organizace. V roce 1907 patřilo ke stálým členům přibližně patnáct ženských organizací. Členský příspěvek činil deset korun ročně, pro venkovské členy byla částka o polovinu nižší. Klub bojoval nejen za lepší podmínky pro vzdělávání dívek, ale především za přístup žen do politických organizací a dosažení volebního práva. Čestnou předsedkyní klubu, sídlícího v Jungmannově ulici, byla slavná česká divadelní herečka, členka souboru Národního divadla, Otýlie Sklenářová – Malá (1844 – 1912). Zakládající členky klubu byly také členkami výboru. Kromě Františky Plamínkové k nim patřily Karla Máchová 1853 – 1920, která jako první žena v Rakousko-Uhersku kandidovala do českého sněmu, Fráňa Zemínová (1882 – 1962), pozdější poslankyně československého parlamentu, MuDr. Anna Honzáková (1875 – 1940), absolventka Minervy, první promovaná doktorka medicíny na pražské Karlo–Ferdinandově univerzitě, PhDr. Věra Babáková (1875 – 1962), Marie Vítková (1865 – 1935), jedna z prvních pedagožek s aprobací matematika a přírodní vědy pro dívčí lycea a ředitelka dívčí školy v Praze, a A. Lašmanová. Klub o svých aktivitách pravidelně informoval v ženských časopisech. Kromě vybudování veřejné knihovny pořádal také přednášky dotýkající se sociálních problémů žen, zdravotědy, umění, cestopisu

atd. V letech 1907 – 1908 se v Praze konal přednáškový cyklus „Žena“, který zaznamenal nebývalý ohlas, a s podobným cyklem přednášek vyjížděly přednášející ženy na venkov, aby zde konaly osvětovou činnost a pro české ženské hnutí získaly další sympatizantky. Účastníky přednášek nebyly pouze ženy, ale i muži, kteří zde také pronášeli své projevy. Mezi ně patří například Tomáš Garigue Masaryk, jehož manželka Charlotta byla také aktivní členkou klubu, nebo filozof František Drtina. V rámci klubu bylo možné věnovat se studiu cizích jazyků, například němčině, ruštině a francouzštině, a navštěvovat kurzy šití. Průlomové byly přednášky pro mladé slečny „Besídky dívek“, kde se diskutovalo o intimních tématech, jelikož se v této oblasti děvčatům této doby neposkytovaly žádné informace. „Besídky a přednášky přispívaly k vytváření ideálu ženy, která si je vědoma jak svých práv, tak svých povinností i nebezpečí v pohlavním životě a která se nesoustřeďuje jen na sebe a na úzký okruh soukromých zájmů, ale podle svých možností se účastní i záležitostí veřejných.“⁹⁸

Kromě zaslání petice vídeňskému parlamentu v roce 1903 a zahájení činnosti Výboru pro volební právo žen, bylo důležitou aktivitou poskytnutí informací české veřejnosti o ekonomicky nevýhodných způsobech podnikání mezinárodního a německého obchodu vůči české ekonomice a průmyslu. Ve svých brožurách „*Svět k svému*“ a ve sborníku „*Naše snahy*“ nabádaly jejich autorky Františka Plamínková, Marie Tůmová a Teréza Nováková české ženy k nákupu českých výrobků. V rámci klubu byla zřízena ubytovna a jídelna.

Na jaře roku 1904 pořádal Ženský klub český mnoho manifestačních akcí bojujících za volební právo žen, na nichž se Teréza Nováková podílela. Ve stejném roce pronášela své projevy také na sjezdu učitelek, který se konal 15. a 16. května. Ve stejných dnech byly uloženy do hrobu na Olšanských hřbitovech ostatky Jana Kollára, jež byly převezeny z Jeny. Nováková se účastnila také slavnostního ceremoniálu.

Roku 1908 byla Nováková oslovena, aby se při příležitosti voleb do zemského sněmu účastnila volební kampaně. Výbor pro volební právo žen měl ve volbách své kandidátky – Karlu Máchovou, sociální demokratku, která kandidovala za část Prahy, a Marii Tůmovou, kandidátku za obvody Vysoké Mýto, Skuteč a Hlinsko, jež byla funkcionářkou Spolku českých učitelek. Teréza Nováková

⁹⁸ NEUDORFLOVÁ, Marie L., s. 216.

měla ve východních Čechách, kde často v Litomyšli a v Proseči pobývala, pomoci při volební kampani. Kvůli dramatickým rodinným událostem ale odmítla. Postupem času však Nováková zvala do své prosečské chalupy ženy, se kterými živě diskutovala o současných problémech. Se spisovatelčinou popularitou rostl i počet návštěvnic. V lednu roku 1909 se jich sešlo celkem padesát. Se svými přednáškami zavítala i do okolí Litomyšlska, například do Poličky a Budislavi. V Poličce byla úspěšná přednáška o východočeských ženách. Dne 9. dubna 1912 začala po sešitech vycházet její publikace *„Ze ženského hnutí“*. Téma bylo právě aktuální, jelikož se v červnu téhož roku konaly doplňující volby volebního obvodu Mladá Boleslav – Nymburk, kde rovněž kandidovala na senátorku Božena Víková – Kunětická⁹⁹. Otázka ženského volebního práva byla znovu otevřena. Většina členek ženských spolků bojovala za volební právo prostřednictvím petic, článků v ženských časopisech a navazování styků s významnými politiky. Byly podporovány mimo jiné T. G. Masarykem, Bohuslavem Frantou, Václavem Klofáčem, Václavem Chocem, Antonínem Němcem a Emanuele Hrubým, kteří však stále zůstávali ve výrazné menšině při rozhodování o nové podobě volebního práva. Boj kulminoval v letech 1905 – 1907. V roce 1907 do rakouského volebního zákona do říšské rady přibylo všeobecné, tajné a rovné volební právo pro volby do rakouského parlamentu. Ženy však z tohoto zákona byly vyloučeny. Františka Plamínková a její spolubojovnice ale zjistily, že volební řád do českého zemského sněmu, jenž byl přijat v roce 1861, ženy z volebního práva zcela nevylučuje. Současně s otázkou volebního práva žen byla otevřena diskuze na téma politické rovnoprávnosti v oblasti nejvyšších vládních prostor. Státní úředníci ale oponovali tím, že ten, kdo neplní daňovou a brannou povinnost, tedy povinnosti závazné vůči státu, nemůže žádat účast na řešení veřejných problémů. Tyto argumenty samozřejmě byly nesmyslné. Velké množství žen v celé říši bylo ekonomicky činných a odvádějících státu daně. Argumentem českých feministek proti branné povinnosti bylo to, že duchovenstvo je také vyvázáno z této povinnosti, ale zachovává si základní občanská práva. Budoucí političky se měly zaměřit především na záležitosti žen, jelikož jim evidentně nejlépe rozumí. Mezi problémy, které měly být řešeny, patřila například sociální ochrana

⁹⁹ Víková – Kunětická, Božena (1862 – 1934) byla českou dramatičkou a spisovatelkou. V roce 1912 se stala první českou ženou, jež byla zvolena do Českého zemského sněmu. Ten se však vzhledem k českoňmeckým sporům nescházel a roku 1913 byl Anenskými patenty rozpuštěn. Kariéra političky tím však pro Víkovou – Kunětickou neskončila. V letech 1918 – 1920 zasedala v Revolučním národním shromáždění a roku 1920 získala v parlamentních volbách senátorské křeslo.

matek, boj proti prostituci a alkoholismu, ženské vzdělávání, reforma rodinného a manželského práva, rovnoprávné postavení v politice a v sociálním zabezpečení, zlepšení péče o chudé atd.

Bohužel 13. listopadu 1912 Teréza Nováková zemřela. Nováková byla silnou osobností, jež ovlivnila další generaci žen bojujících za svá práva. Za svůj život se musela vyrovnat se ztrátou svých nejbližších. Ze sedmi dětí ji přežil pouze syn Arne, který jí byl oporou nejen v soukromém, ale i v pracovním životě. Byl často prvním čtenářem a kritikem matčiných literárních děl. Mnohokrát spolu vedli polemiky o ženském hnutí, ať už při soukromých rozhovorech nebo v korespondenci. Terézin hlas byl ve společnosti slyšet a byl pro mnohé inspirací. Svými názory a pracemi inspirovala nejen ženské hnutí jako takové, ale i jednotlivé ženy. Byla oceňována především za boj o rovnocennost a rovnoprávnost ženy ve společnosti, za nabádání ke spolupráci mezi oběma pohlavími. Věřila, že ženská otázka bude završena, „až ženy jako jednotlivci budou moci rozvinout svou osobnost a nadání a uplatnit je spravedlivě v praxi pro osobní i společenské blaho.“¹⁰⁰

III. Životní osudy Zdeňky Šemberové

A. Dětství Zdeňky Šemberové

Rodným městem Zdeňky Ludmily Šemberové se stala Olomouc, kde spatřila světlo světa 19. května 1841. Její matkou byla Františka Šemberová, rozená Ševčíková,¹⁰¹ otcem Alois Vojtěch Šembera, významný vysokomýtský rodák¹⁰².

Zdeňčin otec vystudoval v Praze filozofii a práva.¹⁰³ Po studiích nastoupil nejprve do civilní a trestní praxe v Brně. Na sklonku roku 1839 se stěhuje do Olomouce, kde byl jmenován profesorem české řeči a literatury na místní univerzitě. Mezi studenty byl velice oblíbený. Jeho přednášky navštěvovali jak

¹⁰⁰ NEUDORFLOVÁ, Marie L., s. 213.

¹⁰¹ Františka se narodila 2. dubna 1815 ve Znojmě. Byla dcerou Bedřicha Ševčíka, brněnského úředníka, a Terezie Ševčíkové, rozené Heislerové.

¹⁰² Alois Vojtěch se narodil 21. března 1807 ve Vysokém Mýtě rodičům Františkovi Šemberovi (1759 – 1823) a jeho manželce Dorotě, rozené Němcové (1765 – 1835). Šembera byl jejich v pořadí třináctým dítětem. Dospělého věku se však dožili pouze čtyři Šemberovi sourozenci.

¹⁰³ Roku 1826 dokončil studia filozofická a roku 1830 studia právnická.

studenti čeští, tak němečtí. V Olomouci se Šembera zapojil do společenského, kulturního a vlasteneckého života. Jeho přičiněním ve spolupráci s prof. dr. Janem Evangelistou Helceletem¹⁰⁴ a prof. dr. Františkem Mošnerem¹⁰⁵ byly příležitostně hrány české hry v městském divadle¹⁰⁶. Dále se Šembera zasloužil o vytvoření české knihovny při stavovské akademii a zřídil knihovní fond, z něhož byl vydán například Mostek od Františka Matouše Klácela¹⁰⁷ nebo Šemberův spis O rovnosti jazyka českého a německého v Moravě. V Olomouci také v roce 1845 vyšly Šemberovy spisy Základové dialektologie československé a Mapa moravská.

Dne 18. ledna roku 1840 se konal sňatek rodičů Zdeňky Šemberové. Skromný obřad proběhl v augustiniánském kostele na Starém Brně za přítomnosti rodiny a nejbližších přátel obou novomanželů. „U snídaně byli rodiče nevěstini a její bratr Ignác, ženichův bratranec P. Václav Šembera a Šemberův důvěrný přítel a kamarád z litomyšlských studií prof. Fr. M. Klácel z augustiniánského kláštera. Nevěstíným svědkem byl p. Granitzer, ženichovým Jan Oherál, redaktor Moravských národních novin, politik a sociolog.“¹⁰⁸

Františka a Alois Vojtěch spolu počali celkem čtyři děti, tři chlapce a jednu dívku. Dospělosti se dožila pouze druhorozená Zdeňka a její mladší bratr Vratislav Bedřich Kazimír, narozený 4. března 1844. Prvorozený syn Šemberových, Rostislav Bedřich, zemřel již v šestinedělí¹⁰⁹, nejmladší syn, Přemysl Otakar Methud¹¹⁰, zemřel ve věku tří let v době pobytu rodiny v Brně.

Všechny Šemberovy děti byly řádně pokřtěné. „V křesťanském společenství je křest považován za první a nejpotřebnější svátost, v níž se člověku odpouští dědičný hřích a uděluje posvěcující milost. Byl nejdůležitější z přechodových rituálů spojených s narozením; teprve pokřtěné dítě se stávalo dcerou či synem Kristovým, článkem křesťanského společenstva.“¹¹¹

¹⁰⁴ Helcelet, Jan Evangelista (1812 – 1876) byl lékařem a profesorem v Brně a Olomouci.

¹⁰⁵ Mošner, František Jan (1797 – 1876) byl lékařem – porodníkem a spisovatelem.

¹⁰⁶ První představení se konalo 19. března 1843. Uveden byl Divotvorný klobouk od českého spisovatele a dramatika Václava Klimenta Klicpery (1792 – 1859)

¹⁰⁷ Klácel, František Matouš (1808 – 1882) byl knězem, filozofem a v neposlední řadě také spisovatelem. Se Šemberou se přátelil od dob jejich společných studií v Litomyšli.

¹⁰⁸ ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera*. 1. vyd. Vysoké Mýto: Výbor výstavy A. V. Šembery. 1946, s. 33, dále citováno: ŠKORPIL, Emanuel.

¹⁰⁹ Šembera, Rostislav Bedřich (17. června 1840 – 2. července 1841).

¹¹⁰ Šembera, Přemysl Otakar Methud (8. srpna 1846 – 12. prosince 1849)

¹¹¹ LENDEROVÁ, Milena. RÝDL, Karel. s. 96 – 97.

Dítě bývalo většinou pokřtěno během prvního týdne jeho života. Jestliže zemřel novorozenec nepokřtěn, byl mu odepřen život na onom světě. Z tohoto důvodu mohla dítě pokřtít porodní bába hned po narození, jestliže měla obavy, že dítě první okamžiky po porodu nepřežije. Součástí křtu bylo také zapsání dítěte do matriky¹¹². Důležitou roli při křtu i v životě dítěte měli kmotři, kteří byli vybíráni z okruhu příbuzných, známých, sousedů, nebo významných osobností. V případě Zdeňky Šemberové se kmotrou stala paní Rybičková, manželka Antonína Rybičky, spolupracovníka Aloise Vojtěcha Šembery, který byl jedním z prvních vyučujících pedagogů v pražské vzorové škole Karla Slavoje Amerlinga v Budči. Manželé Rybičkovi byli rodinnými přáteli Šemberových. Nechyběli při žádné významnější události týkající se Šemberových. Být kmotrem byla čest, ale také závazek. Zemřeli – li rodiče dítěte, dohlížel kmotr na další výchovu dítěte a jeho osudy. Paní Rybičková se stala Zdeňčinou nejbližší příbuznou. „Aktem křtu bylo dítě přijato do církve; obdrželo jméno a tím vlastní identitu.“¹¹³ Popularita jmen se v průběhu staletí měnila tak, jak je tomu dodnes. „V době předbřeznové ovlivnilo výběr jmen sílící národní vědomí – vlivem rukopisných padělků se do módy dostávají jména slovanská (Jaroslav, Vladimír, Lumír), některá nově vznikají (Krasoslav, Pravoslav), vracejí se jména staročeská (Zdeňka, Ludmila).“¹¹⁴ Dalo by se tedy říci, že Šemberovy děti byly pojmenovány ve své době populárními jmény. V jejich výběru se odráželo vlastenecké cítění Františky a Aloise Vojtěcha.

Roku 1847 se Šemberovi stěhují do Brna po nařízení přesídlení české, italské a francouzské stolice z Olomouce na toto místo.¹¹⁵ Alois Vojtěch se měl ohlásit u přisedícího zemského výboru rytíře z Laminetů. Celá rodina tedy přesídlila do domu na Kreuzgasse¹¹⁶ číslo 7, kde obývala byt v druhém poschodí. Zde se stejně jako v Olomouci scházeli Šemberovi přátelé a studenti. Krátce po přistěhování se Alois Vojtěch stal správcem brněnského zemského archivu. Toto místo převzal po zemřelém Antonínovi Bočkovi.¹¹⁷ Zároveň přijal

¹¹² Vedení matriky bylo v rakouských zemích povinné od dob vlády Marie Terezie. Od doby vládnutí Josefa II. se vedly matriční záznamy napsané německy a jejich obsah a podoba podléhaly přesné normě (tj. jméno dítěte, jeho rodičů, porodní báby, kmotrů a duchovního, který křest provedl).

¹¹³ LENDEROVÁ, Milena. RÝDL, Karel. s. 99.

¹¹⁴ LENDEROVÁ, Milena. RÝDL, Karel. s. 99.

¹¹⁵ Zemský výbor vydal tento dekret 2. října 1847.

¹¹⁶ Ulice Křížová v Brně.

¹¹⁷ Boček, Antonín (1802 – 1847) byl historikem a brněnským archivářem. Velký význam má jeho práce na moravském diplomatáři „Codex diplomaticus at epistolaris Moraviae“ (Soubor listin a listů

jmenování translátorem u zemského gubernia. V archivu však nepracoval příliš dlouho, pouze do jara 1848, kdy v českých zemích proběhly významné březnové události.¹¹⁸ Šembera byl hrabětem Lažanským pozván k poradám o projevech a prohlášeních všelikého druhu. Do češtiny překládal vyhlášky a nařízení prezidia zemského sněmu. Pakliže měl vhodnou příležitost, snažil se co nejdůrazněji hájit nároky a práva Čechů. Společně s Janem Ohéralem¹¹⁹ založil v Brně Moravskou jednotu, čtenářský spolek. Členové spolku si vzali za úkol „vzdělávati v jazyku českém čtením a rozmluvou a pomáhati slovanské národnosti, přihlížeti k provedení úplné rovnoprávnosti obou jazyků.“¹²⁰ Postupem času získala jednota také politický vliv. Měla výraznou roli při výběru kandidátů do říšského a zemského sněmu. Provolání jednoty ze dne 7. června 1848, které bylo vydané ku příležitosti voleb do říšského sněmu, podepsali: „A. V. Šembera, prof., předseda, Jan Ohéral, red. Týdenníku, Ant. Kulda, kand. sudství, Ant. Macenauer, kand. sudství, K. Zedník, J. Jedlička, měšťan, L. Hinter, Jos. Těšík, kaplan, G. Kalivoda, profesor, Fr. Sušil, profesor, J. Jílek, měšťan.“¹²¹ Šembera se podílel na dalších vlasteneckých činnostech. V Brně a v Olomouci z jeho iniciativy začaly vycházet české noviny¹²². Pracoval v komisi, která měla za úkol zpracovat návrh rovného práva českého a německého jazyka na moravských a slezských gymnáziích. Tato komise byla zřízena ministerstvem vyučování v prosinci roku 1848. Její práce byla však marná. Ministerstvo její návrh odložilo.

V roce 1849 bylo Aloisovi Vojtěchovi nabídnuto místo redaktora české části říšského zákoníku. Šembera pracovní příležitost přijal, ale pod podmínkou, že bude moci zároveň vykonávat činnost profesora české řeči a literatury

moravských). V roce 1841 uveřejnil svou práci „O vítězství nad Mongoly“, která vyšla jako součást Šemberova díla „Vpád Mongolů do Moravy“.

¹¹⁸ Dne 11. března 1848 spolek Repeal svolal veřejnou schůzi ve Svatováclavských lázních, kde byla schválena petice členů tohoto spolku, jež řešila otázky státoprávní, zrovnoprávnění jazyka českého s německým, úpravu poddanských poměrů, větší zastoupení městských a venkovských okresů na zemském sněmu atd.. 19. března byla přijata delegace ve Vídni (vznik nové petice). Dne 8. dubna 1848 odpověděl císař Ferdinand V. na české požadavky kabinetním listem, v kterém přislíbil centrální úřady, jazykovou rovnoprávnost na školách i na úřadech, doporučil dvojjazyčnou vzdělanost úředníků a povolil sněmy, jež se mohly zabývat otázkou roboty.

¹¹⁹ Ohéral, Jan (1810 – 1868) byl sociologem, politikem a redaktorem Moravských národních novin. Obstaral první překlad díla Babička spisovatelky Boženy Němcové do německého jazyka.

¹²⁰ ŠKORPIL, Emanuel, s. 46.

¹²¹ ŠKORPIL, Emanuel, s. 46.

¹²² V listopadu 1848 začaly vycházet Moravské noviny a Prostonárodní Holomoucké noviny. Moravské noviny byly řízeny Františkem Matějem Klácelem a Šemberou, Prostonárodní Holomoucké noviny J. Helcelet a J. J. Hanuš.

na vídeňské univerzitě. Císař František Josef I. mu profesuru potvrdil ke dni 29. října 1849. Šembera se nejprve přestěhoval do Vídně sám, aby mohl přichystat vše pro přesídlení své rodiny. Na počátku roku 1850 za ním přijíždí jeho manželka s devítiletou Zdeňkou a šestiletým Vratislavem. Na nádraží byli uvítáni rodinným přítelem Antonínem Rybičkou. Alois Vojtěch je nemohl uvítat kvůli nemoci. Připravil pro ně však ubytování v Ungargasse číslo 364 na Landstrasse, kde obývali byt v prvním poschodí. Ve stejném domě, ale o poschodí výše, bydlela rodina básníka Jana Kollára.¹²³ Šemberovy a Kollárovi „měli stejně velký byt, o kuchyni, dvou větších pokojích, alkovně s předpokojem a pracovny obou učenců, menší podlouhlý pokoj o jednom okně – byly nad sebou.“¹²⁴ Obě rodiny se hojně navštěvovaly. Především Františka a Zdeňka byly u Kollárů častými hosty. Zdeňka se spřátelila s jejich dcerou Ludmilou, ačkoli ta byla o čtyři roky starší než Zdeňka. Ve Zdeňčině pozůstalosti můžeme nalézt památník, v kterém se dochovala báseň složená Ludmilou:

„Jestli v šťastné někdy době

upřeš semto očka svá,

družně pomysli pak sobě:

„To psala přítelkyně má.“

Ve Vídni dne 1. června 1953. Ludmila

Kollárová.“¹²⁵

Po jistou dobu byl údajně do Ludmily Kollárové zamilovaný Zdeňčin bratr Vratislav. Frederika Kollárová¹²⁶ si v o dvacet let mladší matce obou dětí našla věrnou přítelkyni. Šemberovi byli Kollárovým oporou i v době nemoci Jana Kollára. Alois Vojtěch byl tím, kdo k Janovi nechal přivolat lékaře. Ten však nemocnému již pomoci nedokázal. Dne 24. ledna 1852 podlehl Jan Kollár po deseti dnech nemoci prudké zimnici. Zemřel ve věku padesáti dvou let. „Rodina Šemberova byla první, kterou o této smutné události lístkem zpravila paní Kollárová. A. V. Šembera se nejdříve postaral, aby tvář básníkovy byla zvěčněna v sádře. Ujal

¹²³ Kollár, Jan (1793 – 1852) byl evangelickým knězem, historikem, jazykovědcem a básníkem, který se proslavil především svou básnickou skladbou „Slávy dcera“.

¹²⁴ ŠKORPIL, Emanuel, s. 103.

¹²⁵ Z památníku Zdeňky Šemberové.

¹²⁶ Kollárová, Friderika Wilhemina, rozená Schmidtová, dcera německého pastora, byla Kollárovou múzou v jeho básních. Pod přezdívkou Mína ji Kollár ve svých dílech povyšoval na slovanský ideál krásy.

se rodiny a snažil se nejen ji hmotně zabezpečit, ale stal se i rozšafným vychovatelem i rádcem dospívající Ludmily.¹²⁷

Přibližně v tomto čase si Zdeňka začala vést svůj deník, který se dochoval do dnešních dní a je uložen v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě společně se zbylou pozůstalostí rodiny Šemberovy. Zdeňka si začala první záznamy o svém životě zapisovat ještě jako malé devítileté děvčátko. V tomto věku již uměla psát, nepostrádala touhu vyjadřovat své myšlenky v písemných záznamech. V polovině 19. století je vedení deníků u děvčat již běžnou záležitostí. Je možné, že Zdeňku k sepisování zážitků a idejí vedla její matka Františka, která si též deník psala a zpočátku k vyjádření užívala německého jazyka, jelikož z německé rodiny pocházela. „Česky vždy napsala pouze pozdrav na dobrou noc. Německy psala ještě krátce po seznámení s A. V. Šemberou, pod jehož vlivem se zcela přiklonila k češtině.“¹²⁸ Ačkoli Zdeňka vyrůstala ve Vídni, kde rovněž navštěvovala vzdělávací ústavy, používala od počátku k sepisování svých zážitků na rozdíl od své matky českého jazyka. Dochovaný deník ale naznačuje, že byl několikrát přepisován, jelikož písmo, které je užito, i způsob vyjadřování v textu nenese rysy schopností devítiletého děvčete. Zdeňčiny zápisy jsou již v této době v záhlaví opatřené správným datem a pokračují většinou připomínkou návštěvy ranní mše, jež bývá doprovázena dokonce přesným časem.

Zdeňčiny zápisy, které psala ještě v dětském věku, jsou velice řídké. Mnohdy se dotýkají pouze těch nejdůležitějších událostí spojených s rodinným životem. Například v květnu roku 1850 vzpomíná, jak společně s matkou Františkou a svým bratrem navštívila Brno, kde pobývali po čtyři týdny u Zdeňčiných prarodičů Ševčíkových. Tuto cestu podnikli kvůli zasnubám Františčina bratra Ignáce s Marií Pokornou. Později Zdeňka připomněla, že se jednalo o její poslední setkání s babičkou Terezií, zřejmě však i s dědečkem Františkem, který zemřel o dva roky později 8. února 1852 na ochrnutí plic.

Z deníku můžeme vyčíst, že Zdeňka ve svých deseti letech, v říjnu roku 1851, začala navštěvovat jistý vzdělávací ústav paní Elsterové na Landstrasse, kde si vzpomněla především na svou první učitelku slečnu Frasovou. Ve

¹²⁷ ŠKORPIL, Emanuel, s. 104.

¹²⁸ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má. Ženské deníky 19. století*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. s. 85.

stejném roce začal Vratislav navštěvovat hlavní školu u svatého Rocha. Je důležité si uvědomit, že v této době se názory na dívčí a chlapecké vzdělávání ještě stále vyvíjely. Pro dívku bylo důležité osvojit si pouze základní dovednosti čtení, psaní a počítání a jejich vzdělávání zajišťovaly především klášterní školy. Ústav paní Elsterové Zdeňka navštěvovala do svých třinácti let. Ke své první zpovědi a ke svatému přijímání přišla Zdeňka 19. května 1852, přesně po roce byla v kostele svatého Štěpána biřmována. K této příležitosti dostala od své kmotry, paní Rybičkové, darem stříbrnou lžici, vidličku a nůž. Kmotra Zdeňku i jejího bratra Vratislava obdarovávala nejčastěji knihami a hračkami.

V denících dívek a žen žijících v 19. století se odráží každodenní rutina rodinného života. Ze Zdeňčina deníku víme, že poklidný rodinný život zajišťoval řád, který v této měšťanské rodině panoval. Matka s dcerou každé ráno odcházela na ranní mši vedenou servitským řádem. Svůj den nadále trávily většinou spolu. Společně zajišťovaly péči o domácnost, navštěvovaly rodinné přátele nebo dvorní operu, kterou obě milovaly. Často spolu korzovaly v parcích Schönbrunnu. Zatímco otec věnoval téměř veškerý svůj čas práci. Alois Vojtěch Šembera pracoval ve své domácí kanceláři do půl jedenácté, kdy nastal čas odchodu do úřadu, kde překládal říšský zákoník, připravoval texty a rukopisy k tisku a obstarával úpravy a korekce. Domů se navracel přibližně ve dvě hodiny odpoledne a chystal se na své přednášky konané po páté hodině. Kromě jiného se také angažoval v české obci vídeňské. Po společné večeři se Šembera věnoval práci nebo trávil svůj čas nad knihou. Nevýjimečně navštěvoval Besedu, odkud zpět domů přicházel před desátou hodinou večerní. Onou besedou je zde myšlena Slovanská beseda, kterou Šembera ze všech spolků navštěvoval nejvíce. Slovanská beseda samozřejmě nepatřila pouze Čechům, ale docházeli do ní i ostatní příslušníci slovanských národů. Mezi kulturní akce pořádané besedou patřily koncerty a divadelní představení, kde účinkovali čeští umělci žijící a pracující ve Vídni. 2. června 1861 navštívila Zdeňka s matkou například divadelní hru z pera Václava Klimenta Klicpery Divotvorný klobouk, která byla uvedena v Josefovském divadle. Tehdy dvacetiletá Zdeňka znala tuto lidovou veselohru již z dřívějších let, ale tímto představením byla zklamaná, účinkující se na něj dle jejího názoru nemuseli ani příliš připravovat. „*Snad*

v budoucnosti si dají více záležitosti, aby se obecnost lépe bavila za drahé vstupné.“

129

V letních měsících roku 1854 navštívil Alois Vojtěch Šembera se svou dcerou své rodné město Vysoké Mýto, kam se Zdeňka velice ráda celý život vracela. 28. září odjela Zdeňka v doprovodu otce do Prahy. Byla to její první cesta do tohoto města. Byl to pro ni hluboký zážitek zanechávající v mladé slečně pozitivní dojmy. Z jejího deníku lze vyčíst, že pobývala s otcem u pana Kuneše v Klementinu. Alois Vojtěch se rozhodl, že svou dceru seznámí s krásami města. Vzal ji do divadla a provedl ji po významných památkách, z kterých Zdeňku zřejmě nejvíce zaujal chrám svatého Víta. Návštěva Prahy byla samozřejmě spojena se společenskými návštěvami. Při nich se mladička Zdeňka seznámila s Terezií Palackou, manželkou Františka Palackého, a Augustou Braunerovou¹³⁰, manželkou Františka Augusta Braunera. Oba zmiňované pány Zdeňka znala již z Vídně, kde společně pracovali v říšském sněmu. Brauner byl otcovým dobrým přítelem ještě z dob litomyšlských a pražských studií, kde se také sblížil rovněž s Palackým, Františkem Ladislavem Čelakovským, Karlem Slavomírem Amerlingem a Josefem Frantou Šumavským. Poslední dva jmenovaní se později věnovali pedagogické činnosti v Amerlingově Budči.

Po svém návratu z Prahy začala tehdy třináctiletá Zdeňka navštěvovat klášter Uršulek, kde se věnovala studiu francouzského jazyka a hodinám šití. Klášter začala Zdeňka navštěvovat 11. října 1854. Docházela do hodin dvakrát denně s výjimkou čtvrtka. Řádové sestry zbožnou Zdeňku přemlouvaly, aby vstoupila do kláštera natrvalo a stala se řádovou sestrou. Dívka tuto nabídku odmítla a později navštěvovala vzdělávací ústav slečny Cuinaiové, což byl zřejmě jeden z prvních vzdělávacích ústavů vyučující dívky. V této době otázka dívčího vzdělávání začínala být více a více aktuální. Pro dospívající dívky existovalo jen příliš malé množství škol. Příležitost získat vzdělání a dovednosti poskytovaly právě kláštery. Většina dívek končila svou školní docházku absolutoriem třetí a čtvrté třídy. „Jakmile bylo dívce dvanáct, bez výjimky ze školy odcházela. Čekala ji práce v domácnosti, na poli, často šla do služby. Do ukončeného patnáctého roku měla

¹²⁹Deník Z. Šemberové, 2. června 1861.

¹³⁰ Braunerová Augusta (1817 – 1890), rozená Neumannová. Její rodina pocházela ze starého šlechtického rodu. Její dcerou byla významná česká malířka přelomu 19. a 20. století Zdeňka Braunerová (1858 – 1934), která zřejmě svůj malířský talent zdělala po své matce, která byla podporovatelkou umění a pozdější hrdou členkou Amerického klubu dam.

navštěvovat ještě nedělní opakovací kurzy, víc už pro svou gramotnost nemohla učinit.¹³¹ Můžeme tedy soudit, že rodičům Zdeňky záleželo na vzdělání dcery, které se jí zřejmě snažili poskytnout co nejvyšší, jak to doba a situace dovozovaly. Roku 1855 zapsali Alois Vojtěch a Františka svého syna Vratislava do vídeňského c. a k. akademického gymnázia. O docházení do kláštera se ve svém deníku Zdeňka zmiňuje v srpnu roku 1856:

„Dne 21. a 22. srpna 1856 byla jsem dozorkyní v klášteře ve č. třídě u mater Aloisii, dne 22. srpna dostala jsem od ní hezký velký obraz.“¹³²

Následujícího dne si Zdeňka ještě poznamenala:

„Dne 23. srpna byla jsem si pro práce, mluvila jsem s mater Karolínou, která mne při příchodu políbila. Od sestry Xaverii a Petromily dostala jsem hezký obrázek.“¹³³

V den Božího těla, 25. května 1856, se poprvé účastnila procesí. Pro Zdeňku to byla velká událost, která si samozřejmě zasloužila zvěčnit v deníku. Kolem velké svátosti sypaly dívky, oděné v bílých šatech s růžovými mašlemi, květy, které si každá nesla ve svém košíčku. S účesem dle poslední módy Zdeňce pomohla věrná přítelkyně Ludmila Kollárová.

Do rodiny Šemberovy docházeli čeští návštěvníci Vídně. V srpnu roku 1856 navštívili byt na Landstrasse vysokomýtští přátelé, děkan Tůma, pan Siegler a Hermenegild Jireček¹³⁴. Společně s nimi odjel o dva dny později Zdeňčin otec do Vysokého Mýta za svým nemocným přítelem, který bohužel zemřel na vodnatelnost plic.

Ve svých osmnácti letech se Zdeňka s dovolením rodičů začala účastnit společenského života, s nímž souvisely taneční plesy a bály. Jeden z nejhlubších dojmů ve Zdeňce zanechal slovanský bál konaný na začátku března roku 1859, kterým se do spolenosti uvedla:

„Dne 1. března byl slavný slovanský bál. Měla jsem bílé tylové šaty s třemi sukněmi, na rukávech a sukni růžové stužky a stříbrné portičky,

¹³¹ LENDEROVÁ, Milena, s. 45.

¹³² Deník Z. Šemberové, 22. srpna 1856.

¹³³ Deník Z. Šemberové, 23. srpna 1856.

¹³⁴ Jireček, Hermenegild (1827 – 1909) byl českým historikem věnujícím se především dějinám práva. Získal Řád železné koruny a povýšení do rytířského stavu za své zásluhy při výuce korunního prince Rudolfa, kterého seznamoval s českým jazykem a literaturou.

konvalinkový věnec s několika růžovými poupaty, náprsní kytku s poupětem z bílé růže, ocelové náušnice a brož v černé uzounké pentliče na krku. Okolo 9. hodiny jsem vstoupila do sálu, 500 gázovými plameny osvětleného. Bylo mi dáno v červeném aksamitě vázané album co taneční pořádek, v němž byly básně, podobizny slavných mužů a scény ze života slovanských národů. Ludmila Kollárová a Kuzmanová byly vystrojeny co Slovenky a paní Bleiweissová co Krajinka, několik Srbů v národním kroji a pak synovec prof. Sušila, technik, co Slovák od Břeclavi, ostatní společnost ve francouzském kroji. Ze šlechty byli přítomni kníže Konst. Czartoryski, hrabě Fr. Thun, baron Helfert, baron Beck a jiní. Srbské kolo se tančilo teprve po půlnoci, dvakrát po sobě, líbilo se všeobecně. Okolo 5. hodiny jsme se šťastně navrátili domů po mém prvním velkém bále, bavila jsem se velmi dobře.“¹³⁵

Pro rodinu Šemberových znamenaly společenský život plesy a divadelní představení, ale také četné návštěvy, které docházely do jejich bytu na Landstrasse. Rovněž ve Vídni navštěvovali studenti svého oblíbeného a váženého profesora Aloise Vojtěcha Šemberu u něj doma. Mezi studenty byl oblíben především pro pochopení a porozumění, které jim mnohokrát projevil, a pro svůj moderní náhled a názory na svět a jeho dění. Mezi významné návštěvníky Šemberova bytu patřily osobnosti českého politického a kulturního života. I když přijížděli do Vídně pouze na krátkodobý pobyt, vždy do svého programu zahrnuli návštěvu a posezení u Šemberových, kde byli se vřelostí přivítáni. Z dnešního pohledu můžeme konstatovat, že Šemberovi ve svém bytě provozovali ve své době populární společenský salon, mezi jehož stálou klientelu patřil například František Palacký a jeho zeť František Ladislav Rieger, jejichž MacNevenův palác na Novém Městě pražském byl jedním z nejvýznamnějších pražských salonů po několik generací. Dalšími návštěvníky u Šemberových byli Jan Evangelista Purkyně, známá divadelní herečka Otýlie Sklenářová - Malá, spisovatel Vítězslav Hálek, básník Jan Kollár, který žil ve stejném domě, hudební skladatel a houslista František Laub, sochař Václav Levý, jenž byl známý monumentálností svých sochařských děl. Vzrušeně se debatovalo o politice, předvádělo se domácí divadlo, zpívalo se, deklamovalo a předčítalo.

Příčinou mnohých návštěv byla významná rodinná výročí, narozeniny, svátky a zvyky, při nichž téměř nikdy nemohli chybět manželé

¹³⁵ Deník Z. Šemberové, 2. března 1859.

Rybičkovi. Tyto události a oslavy byly vždy spojeny s dárky a gratulacemi. Díky svým praktickým zkušenostem se šitím, kterému se Zdeňka věnovala v klášterní škole, obdarovávala své blízké mnohdy vlastnoručními výrobky. Svému otci například darovala vyšívané pouzdro na klíč a matce Františce vlastnoručně ozdobený klobouk. Prostřednictvím Zdeňčina deníku můžeme rekonstruovat průběh Štědrého dne v Šemberově rodině, který se lišil od tradičního pojetí obyčejů v českých rodinách. Místo tradičního vánočního stromečku Zdeňka strojila kvetoucí kamélii, na níž věšela svíčky a domácí cukroví. Služebná Tonka v poledne rozsvítila svíčky a rodina společně poobědvala. Následovalo rozbalování dárků. K těm nejčastějším patřily látky na šaty, dopisní papíry, stříbrné přebory a nádobí. Večerní zábava patřila obyčejům, například pouštění ořechových skořápek po vodě.

B. Mladá léta

Zakládání nejrozličnějších spolků se nevyhnulo ani Šemberovu rodnému Vysokému Mýtu. 30. června roku 1860 zde byl založen pěvecký spolek Otakar. Františka Šemberová společně se svou dcerou se podílely na pořízení spolkového praporu: „Pod předsednictvím A. Hoffmanna a za kmotrovství Františky Šemberové pořizuje si roku 1863 při velké slavnosti za přítomnosti 4 000 účastníků svůj prapor.“¹³⁶

„Deník dívek a mladých žen 19. století není jen obrazem každodennosti, domácích prací, občasných rodinných neshod, hubování otce, matčiných nálad, milostného snění, najdeme zde rovněž úvahy o politice, morálce, vlastenectví, závažné otázky po smyslu bytí... Pisatelka se deníku svěruje, na jeho stránkách artikuluje své myšlenky, verbalizuje své dojmy, city a trápení.“¹³⁷ Všechny tyto důležité atributy nese deník Zdeňky Šemberové. Nevyhnul se jí ani milostný cit. Svému deníku se od roku 1861 svěrovala o svém ctiteli Františkovi Jaroslavovi Kubičkovi (1838 – 1865), kterého bychom v deníku našli pouze pod iniciálou J.. František Jaroslav byl novinářem a básníkem. Několik svých básní, pod něž se podepisoval jako Jaroslav Lipovec, věnoval právě Zdeňce. Ve Zdeňčině pozůstalosti se nachází báseň, kterou jí František Jaroslav věnoval jako vzpomínku na společně strávené odpoledne při procházce dne 14. července 1860:

¹³⁶ DVOŘÁK, Radovan. *Vysoké Mýto. Stručné dějiny města*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1974. s. 56.

¹³⁷ LENDEROVÁ, Milena a kol. *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2002, s. 166.

*„Upomínka na vycházku dne 14. července
 Honosit se směle můžeš, / Rajská moje Hano! /
 V šťastné či to bylo době / Ono štěstí přáno /
 Aby hvězda z tebe vzešla / Čarovábně jasná /
 Chlouba moje, chlouba tvoje:
 Naše Zdenka krásná. / Sestoupili z nebes výšin /
 Všeci geniové / Muz to božských z Helikónu /
 Světli vyslancové / Svých by dárků nadpozemských /
 Zdence hojně dali, / Spanilou by Hany dcerku /
 V světě uvítali. / Tajně duchové ti střeží /
 Krásné dítko Hany / Růžemi jsou stéžky její /
 Všude posypány. / Svá jí tajná oni kouzla /
 Všechna ponechali / Ba jí do služby se všeci /
 Duchové ti dali. / S podivením, s úctou tajnou /
 Moravan k Ní zírá / Blažen pohlů její černý /
 V podiv uzavírá.
 Anjelička v Zdence vidí / Jí se stále koří /
 Láskou k Hany dcerce vroucí / Jinoch tajně
 hoří. / Avšak mnoho každé pýchy / V skromné
 nevinnosti / Dívčinám jest Zdenka krásným /
 Vzorem každé ctnosti. / Pro vlast naší srdce její /
 Čistým ohněm plane / Kdo Ji pozná, ten se věrným /
 vlasti synem stane. / Protož honositi se musíš /
 Rajská moje Hano, / V šťastné že ti bude době /
 Ono štěstí přáno, / Aby hvězda z tebe vzešla /
 Čarovábně jasná. / Chlouba moje, chlouba tvoje: /
 Naše Zdenka krásná.“¹³⁸*

Zdeňka se s Kubíčkem zřejmě seznámila prostřednictvím svého bratra Vratislava, jelikož se oba mládenci přátelili. S Aloisem Vojtěchem Šemberou při svých návštěvách probíral otázky veřejného života. Zdeňčin otec ho svými vlasteneckými názory inspiroval k novinářské činnosti.

¹³⁸ Jaroslav Lipovec (František Jaroslav Kubíček), Zdeňce Šemberové, 14. července 1860.

Slovanská beseda pořádala pro své členy každoroční vycházky, které se většinou konaly mimo ruch vídeňského velkoměsta. Šemberovi byli pravidelnými účastníky této akce. O jedné takové příležitosti se ve svém deníku zmiňuje i Zdeňka. Její vzpomínka se váže k vycházce ze dne 1. června 1861. K tomuto ročníku byla Zdeňka velice kritická. Příliš se jí nelíbila organizace. Její výpověď však nese značně subjektivní rysy, jelikož nezapomněla poznamenat, že pokud by byl mezi organizátory František Jaroslav, pánové by se slečnám lépe a více věnovali, bavili by se s nimi a vše by probíhalo v naprostém pořádku. Neúspěch akce podpořilo špatné počasí.

Zdeňka chovala k Františku Jaroslavu Kubíčkovi hluboké city, jaké může k muži chovat dvacetiletá slečna. Od jejich společného seznámení s ním Zdeňka trávila téměř veškerý svůj volný čas. Z jejího deníku je zřejmé, že se nejednalo o pouhý kamarádský vztah dvou vrstevníků. Oba mladí lidé spolu trávili téměř každý den. Jejich kontakt byl každodenní. František Jaroslav buď docházel k Šemberovým, nebo si se Zdeňkou posílal psaníčka. Zdeňka byla velmi nervózní, pokud se František Jaroslav nedostavil a neposlal jí ani lístek se vzkazem. Očekávala jeho návštěvu každý den. Z jejího deníku vyčteme zmínky o každé Kubíčkově návštěvě. Zdeňka doufala, že se mladý básník vyjádří a požádá otce o její ruku, u něhož věřila v kladné vyřízení žádosti: „...ale pod žádnou výminkou se přinutiti nedám, abych se stala chotí jiného.“¹³⁹ Ačkoliv vztah obou mladých lidí Šemberovi podporovali, Františce se nelíbilo, když Zdeňka zůstávala s Františkem Jaroslavem příliš dlouhou dobu sama. V tehdejší době se to přičilo všem dobrým mravům mladého děvčete. Jednou dokonce nechala Františka napsat svou dceru odprošení, které jí musela přednést nahlas i před Kubíčkem.

Zdeňka se svému deníku svěřovala s emocemi, které její vztah s Kubíčkem provázely. Sužovaly ji pocity žárlivosti a nejistoty. Mnohdy se spolu pohádali, ale vždy se pak usmířili. Žárlila dokonce na svou přítelkyni z dětství Ludmilu Kollárovou, která společně s Kubíčkem navštívila Prater. On jí zde věnoval almanach Dunaj. Rozčilená Zdeňka si zapsala do deníku: „To mu neodpustím a zprostím ho všech závazků, aby byl zcela volný a já nebyla v posměch u ostatních přivedena.“¹⁴⁰ Jindy se dožadovala jména dívky, s níž se před třemi lety její milý

¹³⁹ Deník Z. Šemberové, 3. června 1861.

¹⁴⁰ Deník Z. Šemberové, 17. června 1861.

procházel po Olomouci. Ze společné vycházky si odnesl její pentli do vlasů, kterou si schoval, ale Zdeňce jméno oné slečny neprozradil, což dle jejího názoru svědčilo o náklonnosti mladíka k neznámému děvčeti. Zdeňčiny pochybnosti však sám Kubiček vyvrátil.

Rodinnou idylu v bytě Šemberových většinou narušoval Zdeňčin bratr Vratislav, který přicházel do konfliktu se svými rodiči i se svou sestrou, mnohdy dokonce se služebnou Tonkou. Zdeňka neměla ráda bratrovu povahu a doufala, že se jednou snad bratrovo chování a jednání změní. Již od dětského věku se choval vznětlivě, vzpurně, prudce. Na své okolí působil zatvrzele a vzdorovitě. Milující matka výstupy svého syna ostřeji neřešila a vždy mu po krátkém čase odpustila. Otec Alois Vojtěch byl příliš zaneprázdněn svou prací. Františka ho tedy s výchovnými problémy nezatěžovala, aby nemusel neustále řešit malé – velké rodinné rozepře. V Šemberově „rodině pohybovaly se i děti volně a byly zahrnovány až hýřivou láskou.“¹⁴¹ Vratislav ve Zdeňčiných očích narušoval její vztah s Františkem Jaroslavem, se kterým také přišel do konfliktu: „*Vratislav urazil J, vysmívajíc se mu, že nezapně psal ve Hvězdě článek 'Úryvky z cesty po Moravě', až J. rozlíceně vstal od stolu a chtěl odejít. Poštěstilo se mi jej upokojit – musí se stát změna v chování Vratislavově, nebo musí přestat J. nás navštěvovat, neb nedovolím pod žádnou výminkou, aby byl tak týrán od sedmnáctiletého chlapce.*“¹⁴² Zdeňku bratrovo jednání s Františkem Jaroslavem natolik znepokojovalo, že se bála, aby vztah s ním nemusela ukončit. Důvody nepokojných debat mezi oběma mladíky měly literární povahu. Do jejich sporů zasáhl Zdeňčin otec, který svému synovi Vratislavovi písemně zakázal, aby se špatně vyjadřoval jak o své sestře, tak o Františkovi Jaroslavovi.

Šemberovi nadále žili vídeňským kulturním životem, který poskytoval mnoho příležitosti k zábavě nejen v německém jazyce, ale ohlížel se i na české krajany. Jak už bylo řečeno, bylo to většinou zásluhou Slovanské besedy. Dle deníkových záznamů, jež si Zdeňka vedla, můžeme soudit, že ženy z rodiny Šemberovy se zřejmě takových událostí účastnily bez doprovodu otce rodiny i bez mladého Vratislava. Dne 7. července 1861 navštívila Zdeňka Šemberová se svou matkou Františkou české představení *Hloupá a učená*, ve kterém účinkovala známá

¹⁴¹ PRAŽÁK, Albert. *Neruda v dopisech*. 1. vyd. Praha: Borový, 1941. s. 239. Dále citováno: PRAŽÁK, Albert.

¹⁴² Deník Z. Šemberové, 20. července 1861.

česká herečka Eliška Pešková¹⁴³, která vystupovala především v pražských divadelních představeních. Podle Zdeňčina názoru byla v této hře výborná, na rozdíl od herečky Hoenelové, kterou Zdeňka podrobila ostré kritice, když vystoupila v následujícím divadelním kusu: „...*slečna Hoenelová nebyla starostliva o nevkusné upravení své toalety.*“¹⁴⁴ Divadelní odpoledne pokračovalo třetí hrou, dramatickým žertem *Slečna manželka*, ve kterém opět vystoupila herečka Pešková „*aby znovu svůj talent v mimice a přednášení dokázala.*“¹⁴⁵ Zdeňku velice potěšilo, když byla následujícího dne, 8. července 1861, pozvána doktorem Bílkem do společnosti Pavla Švandy ze Smiřic¹⁴⁶ a jeho manželky, Zdeňčiny oblíbené herečky, Elišky Peškové. Zdeňka v deníku vzpomněla, že jí slečna Luisa „*svou rozmluvou o společenském chování s pány v rozmluvu trochu rozčilenější, a tím J. urazila an všechno bez příčiny na sebe potahoval a pak odpověď mi také urazil. Co si asi paní Pešková o mne pomyslela? ... Bude to mít ještě nemilé důsledky!*“¹⁴⁷

Jak to v běžném životě chodí, šťastné chvíle střídají smutnější. Dne 9. července 1861 se konala ve vídeňském evangelickém kostele zádušní mše za zemřelého Pavla Josefa Šafaříka¹⁴⁸, který zesnul 26. června. Sloužené rekviem bylo „...*bylo velmi slavné an větším dílem všichni poslanci i větší radové a mnoho jiných vzácných osobností svou přítomností tuto slavnost zvýšili. Kuzmány měl přiměřenou řeč.*“¹⁴⁹ Ačkoliv byla Zdeňka dojatá touto smutnou událostí, nemohla přestat myslet na Františka Jaroslava, který v kostele seděl příliš daleko od ní, a na jejich společné problémy. Kubíček společně se svým přítelem panem Vinklerem doprovázel Zdeňku a její matku domů. Zdeňka byla celou cestu pohroužena do svých myšlenek a málo se vyjadřovala. Po návratu domů se mezi ní a Františkem Jaroslavem strhla prudká hádka. Zdeňčina ostrá slova donutila mladíka

¹⁴³ Pešková, Eliška (1833 – 1895) byla známou českou herečkou, která se sama na divadelních hrách autorsky podílela. Roku 1849 přijala pozvání do Prahy od Josefa Kajetána Tyla, který ji naučil češtině. Byla jednou z nejpoblárnějších a nejúspěšnějších hereček zemského divadla. Napsala přibližně dvacet divadelních her, které byly většinou adaptacemi literárních děl. Úspěšně také překládala dramata francouzská a německá. Jejím manželem byl divadelník Pavel Švanda ze Smiřic.

¹⁴⁴ Deník Z. Šemberové, 20. července 1861.

¹⁴⁵ Deník Z. Šemberové, 8. července 1861.

¹⁴⁶ Švanda ze Smiřic, Pavel (1825 – 1891) byl českým spisovatelem, novinářem a v neposlední řadě divadelníkem, v němž zájem o divadlo podnítila jeho manželka, herečka Eliška Pešková. Od roku 1862 se stal dramaturgem Prozatímního divadla. V roce 1866 si však založil svoji vlastní kočovnou společnost, nesoucí jeho jméno.

¹⁴⁷ Deník Z. Šemberové, 8. července 1861.

¹⁴⁸ Šafařík, Pavel Josef (1795– 1861) byl český a slovenský spisovatel, jazykovědec, slavista a literární historik. Mezi jeho nejvýznamnější díla patří *Slovanské starožitnosti* a *Tatranská múza s lýrou slovanskou*. V několika svých statích zpochybňoval pravost Rukopisu zelenohorského.

¹⁴⁹ Deník Z. Šemberové, 9. července 1861.

k slzám. Zdeňka nevěřila, že by v něm mohla vyvolat takové nepříjemné pocity: „*stěží jsem ho upokojila, než odešel. Více se to státi nesmí, abychom se tak rozhorlili – kam by to vedlo?*“¹⁵⁰

Slabou Zdeňku často sužovaly nemoci. Například v polovině července roku 1861 trpěla studenou zimnicí a nechutenstvím. Po užívání předepsaného léku od rodinného lékaře Lauchnera se jí udělalo lépe a chuť k jídlu se jí postupně začala navracet. Když jí a její rodině byl 19. července představen známý český básník Vítězslav Hálek¹⁵¹, byla již v pořádku. K Šemberovým přišel Hálek, jenž právě delší dobu ve Vídni pobýval, v doprovodu pražského profesora Staňka. „*Hálkovo jednání v naší společnosti bylo vážné. Ať i spolu přívětivě jednal s každým. Nemohu více o něm souditi, an mi nebylo přáno po delší čas se s ním bavit, snad nás ještě navštíví.*“¹⁵² Pro pobavení všech ostatních se Zdeňka předvedla v hanáckém kroji.

Ve stejném měsíci Zdeňka se svou matkou navštívila sněmovnu, což pro ni bylo významnou událostí a velkým zážitkem. Ze sněmovny však odcházela rozčarovaná a se smíšenými pocity, jelikož jí projevy a postoje, které poslanci při svých řečech přednesli, rozčílily a s mnohými z nich nesouhlasila. Je s podivem, jak mladou dívku, žijící v druhé polovině devatenáctého století, zaujalo politické dění. Zřejmě to bylo dáno tím, že se o politice v bytě Šemberových diskutovalo a z debat o ní v jejich společnosti nebyly ženy nijak vyloučeny:

„*Konečně jsem byla s maminkou v té slavné sněmovně! Co budu živa, více tam nevročím. Nemohu se utěšiti, tak mne chování hrubého presidenta Heine rozčílilo. Mírného Braunera čtyřikrát v proudu řeči zakřiknouti a konečné i slovo vzíti – toť příliš! Jízlivému Jiskrovi dovolil president ve své řeči odskočiti a sobě na svatou Korunu Českou vyjeti, ale p. Braunera nechtěl slyšeti, když vším právem se zastal svaté Koruny a Němcům pravdu řekl. Sláva Riegrovi, Braunerovi a všem, kteří takové pohanění nesnesli a ze svých sedadel odešli! Třesu se dosud, když na výstup tento pomyslím!! Však přijdou k poznání ale – pozdě!*“¹⁵³

¹⁵⁰ Deník Z. Šemberové, 9. července 1861.

¹⁵¹ Hálek, Vítězslav (1835 – 1874) byl český básník, prozaik, novinář a dramatik generace májovců. K jeho nejvýznamnějším dílům patří básnické sbírky *V přírodě* a *Pohádky z naší vesnice*.

¹⁵² Deník Z. Šemberové, 19. července 1861.

¹⁵³ Deník Z. Šemberové, 26. července 1861.

Na podzim téhož roku se u Františka Jaroslava začaly projevovat příznaky jeho nemoci. Kubíček onemocněl tuberkulózou. Zdeňka byla zprávou o jeho zdravotním stavu zaskočená, jelikož si dříve nepovšimla žádných projevů nemoci. Oprávněně se obávala o život mladého básníka a každý den se modlila k Bohu, aby jejího milého uzdravil. O svém velkém trápení se svěřila v lednu 1862 svému deníku: „*Již tomu drahý čas, co jsem se cítila tak opuštěná jako dnes! Nemám nyní nikoho, komu bych se svěřiti mohla, co cítím, čeho se bojím! ...Mám málo příjemných hodin obzvláště nyní, jsem docela sama – nemám přítelkyně – nikoho, ani vyplakati se nemohu, abych sobě takto ulevila.*“¹⁵⁴ Jelikož Alois Vojtěch Šembera a jeho žena Františka věděli, jak hluboké city jejich dcera k Františkovi Jaroslavovi chová, pravidelně se o jeho zdravotní stav zajímali a informovali se o něm. Lékař Polanský, který byl se Šemberou v kontaktu, mu ze svého letního pobytu v Rožnově pod Radhoštěm zaslal dne 20. srpna 1862 zprávu: „--právě proto, že Vašnosti ctím a miluji, musím Vám pronést zřejmo moje přesvědčení: že se má všechen bližší, k zasnoubení vedoucí spolek mezi slečnou Z. a p. K. všemožně přetrhnout, nemá – li se Z. stát nešťastnou.“¹⁵⁵

Dne 21. ledna 1862 v Praze zemřela spisovatelka Božena Němcová¹⁵⁶, se kterou Aloise Vojtěcha Šemberu pojilo hluboké přátelství. Celá rodina se s ní seznámila při jejím pobytu ve Vídni v roce 1851. Alois Vojtěch byl s Němcovou nadále v písemném kontaktu. Spisovatelka mu zprostředkovala informace o nářečích polenském, domažlickém a náhodském, ale také o panujících poměrech a situaci na Slovensku. Alois Vojtěch Šembera použil její znalosti a informace při psaní své knihy *Základové dialektologie československé*, která vyšla roku 1864. Jednalo se o první vědecké dílo věnované dialektologii na území Čech a Slovenska¹⁵⁷ a Šembera je považován za zakladatele tohoto odvětví lingvistiky u nás. Božena Němcová patřila mezi Zdeňčiny oblíbené spisovatelky, ale vážila si jí rovněž

¹⁵⁴ Deník Z. Šemberové, 25. ledna 1862.

¹⁵⁵ ŠKORPIL, Emanuel, s. 41.

¹⁵⁶ Němcová, Božena (1820? – 1862) byla významnou českou spisovatelkou, mezi jejíž nejznámější díla patří *Babička*, *Pohorská vesnice* či *V zámku a v podzámčí*. Byla výraznou ženskou osobností poloviny 19. století a v mnohém své počinání svou dobu předběhla.

¹⁵⁷ Potřebné poznámky Šemberovi poskytl také Karel Jaromír Erben, jenž se věnoval dialektologickým zvláštnostem území Čech, František Sušil, který poskytl poznámky o opavském, hlucháckém a kravařském nářečí a František Ladislav Rieger podal informace o dialektologických zvláštnostech v podkrkonoší.

jako zajímavé ženy. Do svého deníku si tedy zapsala: „*Včera ráno tedy zemřela paní Božena Němcová v Praze! Všude zármutek!*“¹⁵⁸

Zdeňka bývala veselá a společenská dívka, která si nenechala ujít žádnou zábavu, která se jí naskytla. Ovšem poté, co František Jaroslav onemocněl, se vše rázem změnilo. Uzavřela se ve svém smutku a všechn svůj čas věnovala dopisování s pacientem. Když jí na konci ledna 1862 přítelkyně Ludmila Kollárová pozvala na ples v taneční besedě, museli ji její rodiče přemlouvat, aby pozvání přijala. Zdeňka přislíbila, že se plesu zúčastní, pokud se bude cítit dobře a pokud krejčí stihne dokončit její večerní šaty. Ve skutečnosti ji však nejvíce zajímalo, co by si pomyslel František Jaroslav, kdyby se šla bavit: „*J. mi dnes psal, aniž se zmínil o bále v besedách. Věru nevím, co o něm myslet mám. Jest mu vítaná zpráva, že nikam nepůjdu nebo lhostejno?*“¹⁵⁹ Zdeňka nakonec ples navštívila, ale odcházela z něj se zklamáním.

Přibližně v této době začala Zdeňka pomáhat svému otci v kanceláři s činnostmi s tím spojenými. Opisovala například návrh určený ke sběru příspěvků, které měly sloužit na opravu věži v Šemberově rodném Vysokém Mýtě. Pečlivě vedla seznam přispěvatelů. Alois Vojtěch Šembera se snažil zachránit věže nad Pražskou a Litomyšlskou branou, jejichž svržení mělo proběhnout již po roce 1842, když nejvyšší purkrabí hrabě Karel Chotek¹⁶⁰ vydal nařízení k tomu určené. Na jeho nástupci, arciknížeti Štěpánovi (1817 – 1867) si Šembera vyprosil povolení pro obnovu a opravu věží, čímž se snažil zachovat místní fortifikační systém. Na tak rozsáhlou rekonstrukci samozřejmě město postrádalo potřebné finance. Restaurování se tedy dlouhou dobu odkládala. Šembera pořádal finanční sbírku ve Vysokém Mýtě a jeho okolí a mezi svými známými a přáteli v Praze a v Brně. Zůstává otázkou, proč ve své kanceláři angažoval právě Zdeňku. Možná mu nabídla svou pomoc sama, možná se rodiče snažili přivést svou dceru na jiné myšlenky.

V dubnu roku 1862 odcestovala Zdeňka se svým otcem z Vídně do Vysokého Mýta. Zdeňka, která nikdy neviděla město v jarních měsících, se na tuto příležitost velmi těšila. Přispívalo tomu jistě i to, že při každé návštěvě zde

¹⁵⁸ Deník Z. Šemberové, 22. ledna 1862.

¹⁵⁹ Deník Z. Šemberové, 27. ledna 1862.

¹⁶⁰ Chotek z Chotkova a Vojnína, Karel (1783 – 1868) byl v letech 1826 až 1843 nejvyšším purkrabím Království českého. České země za dobu jeho působení prošly modernizací, týkající se obchodu, průmyslu a rozvoje komunikačních sítí.

byli Šemberovi vroucně přijati a uvítáni. Při této návštěvě výjimečně pobývali v budově děkanství, jelikož se Šemberův dům v Damaškové ulici č. 25, dnes pojmenované Šemberova, opravoval, především přízemí severní poloviny domu. Ve dvoře byla postavena prádelna a přízemí zvednuto o jedno podlaží. Tato část domu měla sloužit Šemberovým jako letní byt a ty ostatní byly pronajímány.

Všichni členové rodiny Šemberovy se sjeli do Vysokého Mýta v červnu téhož roku, jelikož Alois Vojtěch kandidoval do zemského sněmu za město Vysoké Mýto, Hlinsko a Skuteč. Přesně v půl čtvrté odpoledne byl doručen telegram informující o Šemberově jednohlasném zvolení.

Zdeňka ve Vysokém Mýtě prožila celé léto. Všechn svůj volný čas trávila návštěvami přátel, mezi něž patřily například sestry Sieglvy, Mária Barčová a Helena Tichá. Společně se dále stýkali se Škorpilovými, Hütlovými a Poplerovými. Po celou dobu svého pobytu v Čechách udržovala čilý písemný kontakt s Františkem Jaroslavem Kubíčkem a samozřejmě se svou matkou.

27. července se Zdeňka účastnila slavnosti na Kunětické hoře, kde se poprvé setkala s básníkem Janem Nerudou¹⁶¹. Ten sem byl vyslán coby referent Národních listů. Zdeňka přicestovala do nedalekých Pardubic se svým otcem vlakem, do nějž nastoupili v Zámrsku. Neruda společně se svými přáteli, členy pěveckého spolku Hlahol a tělovýchovného spolku Sokol dorazil z Prahy. Zdeňka Nerudu již znala z Vratislavových vyprávění. Bratr jí ho však zřejmě nevyličil příliš lichotivě, jelikož Zdeňka byla příjemně překvapená jeho zjevem i vystupováním: „v duchu pražských klepů o něm, Zdeňka měla býti překvapena zjevem docela jiným, vnějšně i vnitřně daleko skvělejším.“¹⁶²

Dva dny po slavnosti informovala Zdeňka svou matku o událostech slavnosti. V dopise jí vyličila přivítání na pardubickém nádraží za hudebního a pěveckého doprovodu, nádherné okolí Kunětické hory a přidala i Nerudův popis: „*Co referent nemohl pan Neruda se mnou mnoho mluvit, ale co mluvil, bylo vlídné, sličné a nikoli urážlivé, kousavé jak p. bratr prorokoval. Staral se velmi o mne, abych žízni nezhylnula jako ti ubozí zpěváci větším dílem. Chránil mne v tlačenici, slovem nemohu si něj stěžovat nikterak. Byl také velmi slušně oděn, černé*

¹⁶¹ Neruda, Jan (1834 – 1891) byl českým básníkem a novinářem, výrazným představitelem generace májovců. Svou novinářskou praxi začínal v Národních listech. V době prvního setkání se Zdeňkou Šemberovou patřila jeho sbírka *Hřbitovní kvítí* ke známým.

¹⁶² PRAŽÁK, Albert, s. 354.

kadeřavé vlasy měl pokryty poděbradkou z černé prošívané hedvábné látky. Jest v tváři docela zarostlý, letos snad něco přes třicet let, silné postavy, jen nemá krásné zuby. Vyříd' Vratislavovi, že Neruda pil z toho samého džbánečku co já, vzdor, že se mi na rtu právě na neděli ukázal puchýř.“¹⁶³ Ačkoliv si Zdeňka myslela, že bylo Nerudovi přes třicet let, mýlila se. V této době mu bylo pouhých osmadvacet let.

S Janem Nerudou jí pojilo celoživotní přátelství. I když se příliš často nedostali do přímého kontaktu, udržovali vzájemně alespoň ten písemný. Ovšem tohoto léta se s ním setkala ještě jednou, když s otcem pobývala v závěru srpna v Praze. Alois Vojtěch se zde musel věnovat vlastním záležitostem, proto Zdeňka trávila čas procházkami po Praze, kdy se při návštěvě Karlova mostu s Nerudou znovu setkala. Zdeňčině matce se naskytla zanedlouho příležitost rovněž se seznámit s Nerudou, když pobýval ve Vídni. Společně s otcem Zdeňka z Prahy 31. srpna odcestovala do Žebráku, kde se účastnili svěcení pomníku místního rodáka Jana Nejedlyho¹⁶⁴. Alois Vojtěch se odsud vydal přímo do Vídně, zatímco Zdeňka se vrátila do Vysokého Mýta, kde si užívala babího léta.

Ačkoliv se Zdeňka vrátila do Vídně 27. září, svého štěstí s Františkem Jaroslavem si dlouho neužívala. V říjnu se totiž její milý rozhodl, že Vídeň opustí. Zřejmě aby se vyhnul srdcervoucí scéně loučení, informoval Zdeňku o svém odjezdu dopisem. Františka Šemberová chtěla dceru ušetřit trápení, a proto za Františkem Jaroslavem jela tajně do jeho bytu, kde ho však nezastihla. Náhodně ho však 16. října potkala na ulici a domluvila si s ním schůzku, na kterou se rozhodla vzít s sebou i svou dceru, která si k této příležitosti zapsala do deníku: *„Přislíbil, že ve čtyři hodiny přijde do Lužanky. Nedošla jsem s maminkou v určitou hodinu...Čekali jsme skoro půl hodiny. Jar. nepřišel. Byly jsme v hotelu National u bytu jeho, napsala jsem na navštívenku několik slov výčítku mu čínící a znovu jsme šly do Lužanky – nikdo tam již nebyl. Maminka v rozhorlení napsala Jar. tajně list a Toni ho donesla jemu! Byl bledý. Zítra ráno opustí Vídeň. Naposledy jsem dnes měla šťastný den.*“¹⁶⁵ Nelze odhadovat, jak se vztah obou mladých lidí dále vyvíjel, ale Zdeňka se o Kubíčkově ve svém deníku zmiňovala jen výjimečně.

¹⁶³ Dopis Zdeňky Šemberové matce Františce, dne 29. července 1862.

¹⁶⁴ Nejedly, Jan (1776 – 1834) byl překladatelem, básníkem a vydavatelem časopisů a knih. Nejedly nikdy nevydal vlastní sbírku básní. Vydány byly pouze básně, které byly vázány na nějakou historickou událost, například na příjezd císaře Františka I. do Prahy roku 1810. Další jeho verše byly zařazeny v časopise Hlasatel český a Puchmajerových almanaších.

¹⁶⁵ Deník Z. Šemberové, 16. října 1862.

Zdeňka se nadále přátelila s Ludmilou Kollárovou, ačkoliv již nebydlely ve stejném domě. Přetrvávalo také přátelství mezi Františkou Šemberovou a Ludmilinou matkou Frederikou. Zdeňku rozzlobilo, že se jí Ludmila svěřila o své tajné lásce k profesoru Arnoštu Viktoru Schellenbergovi, jenž působil na výmarské vyšší dívčí škole, až poté, co se pár zasnoubil. Vyšlo najevo, že milostné city k němu Ludmila chovala po několik let, aniž by se o tom své přítelkyni zmínila. Na konci prosince roku 1862 měla Zdeňka příležitost se s Ludmiliným snoubencem seznámit: „*Pí. Kollárová a Ludmila s ženichem svým nás překvapily, já musela rychle dopis ukončiti. Dr. Schellenberg jest velmi podoben dru Gabenovi, jenže jest trochu mladší a menší. Ludmila jest přebílena. Strachem, aby se Schellenberg neunavil, brzo odešli.*“¹⁶⁶ Ludmila se se svou matkou v červnu následujícího roku přestěhovala k Schellenbergovi do Výmaru. Rodina Šemberova s nimi však i nadále zůstávala v písemném kontaktu. V roce 1863 se Zdeňka psaní deníku příliš nevěnuje.

Nadcházející rok 1863 se nesl ve znamení problémů se Zdeňčiným mladším bratrem Vratislavem. Ten v noci z 23. března na 24. března nestrávil noc doma, což vyděšená matka, která ve Vídni pobývala pouze s dětmi, zjistila až ráno. Vratislav zanechal na svém stole pouze vzkaz, že odcestoval za svým otcem do Prahy. Téhož dne odpoledne však Šemberův byt navštívil neznámý mladík, který Františce oznámil, že Vratislav uprchl do Polska. „*Vzal si s sebou naše podobizny a peníze bez mamínčina svolení...Maminka odjela do Prahy.*“¹⁶⁷ V době Vratislavova pobytu v Polsku zde probíhalo tzv. lednové povstání (1863 – 1864), v kterém se Poláci bouřili proti ruské nadvládě. Povstání však bylo potlačeno a Polské království přičleněno k Rusku jako Povělský kraj.

Alois Vojtěch Šembera se pokoušel zkontaktovat své známé v Polsku, aby zjistil, kde se jeho syn nachází a přiměl ho k návratu do Vídně. Zkontaktoval tedy Karla Eugena Tupého (1813 – 1881), který byl proboštem jednoho polského kláštera poblíž Krakova. Již 25. března se Vratislav vrátil, ale Zdeňka už v něm nespatořovala povahu svého bratra. Vratislav se po svém návratu nevrátil do bytu svých rodičů. Otec Alois Vojtěch se s jeho odchodem nemohl smířit, a proto se ho snažil i nadále přemlouvat k návratu domů. Vratislav se však od rodiny

¹⁶⁶ Deník Z. Šemberové, 28. prosince 1862.

¹⁶⁷ Deník Z. Šemberové, 23. března 1863.

neodtrhl úplně. Udržoval s ní nadále styky. S otcem si vzájemně dopisovali každý den. Sám se nadále věnoval především své básnické činnosti a ještě téhož roku vydal sbírku *Z mladých nader* a následující rok sbírku *Drobné listí*. Do historie literatury se zapsal jako první překladatel básně *Havran* od Edgara Allana Poea do českého jazyka. Jeho překlad nezaznamenal příliš velký úspěch. Byl vydán pouze jednou roku 1869 časopisecky v *Květech českých*. Ve stejném roce byl redaktorem politických novin *Hlasy a Zvon*. V nich vydal své články *V době perzekuce* a *Boj národa*, v nich porovnával vztah mezi Rakouskem a Pruskem. V jejich důsledku s ním byl veden soudní proces, před nímž stanul 22. dubna 1869. 30. června rozsudek potvrdil nejvyšší soudní dvůr. Vratislav byl odsouzen ke dvěma měsícům vězení. Přestože Alois Vojtěch s některými názory svého syna nesouhlasil, pomáhal mu a snažil se ho podporovat v boji s problémy, které většinou vznikaly v důsledku Vratislavových ukvapených činů. „Byl radikál a romantik jako Frič, duchovně neukázněný a v romantice života i vzdělanosti bez uzdy. Mezi jeho duchem, slovem a činem naprosto nebylo potřebné rovnováhy. Neuměl se krotiti a neznal potřebné míry. Proto všude spíše ochotničil, než řídil, proto unášel ho spíše životní proud, než aby jej byl sám usměrňoval. Probudilo ho trochu předčasně otcovo prostředí a udomáčňovalo ho v evropských kulturách snad příliš zrychleně, než aby je mohl po svém zvládnouti a neutonul v některém jejich typu, např. ve svůdném a působivém typu vídeňském.“¹⁶⁸ Rodině zřejmě nejvíce vadilo jeho tíhnutí k německému proudu, jelikož se jinak všichni zapojovali v národním hnutí. Vratislav ale byl natolik radikální ve svých názorech, že i dopisy rodině psal německy, což rodiče rozčilovalo nejvíce. K němectví začal tíhnout již ve vězení, avšak plně se k němu přihlásil v době, kdy byly opět probuzeny rukopisné boje a proti jeho otci se vzedmula vlna nesouhlasu mezi českou inteligencí. Vratislav si poněmčil své příjmení a veškeré své práce a dopisy začal podepisovat Schenbera.

C. Život dospělé ženy

V roce 1865, tedy ve svých čtyřiaadvaceti letech, se Zdeňka opět začíná věnovat psaní svého deníku. Z jejích zápisů je možné vycítit smutek a skepsi nad tím, že byla stále svobodnou slečnou. Svému osamělému životu bez manžela a vlastní rodiny přičítala i to, pokud se na ní matka rozhněvala. „*Nemohu si nikterak vysvětliti, proč na mě se maminka nyní tak z čistajasna rozhněvá. Vždyť já*

¹⁶⁸ PRAŽÁK, Albert, s. 357.

za nešťastný osud svůj nemohu – očekávala jsem prajiný.“¹⁶⁹ Někdy však nalezneme zmínku o muži, který je vždy uveden pouze jako M.. Její zápisy o něm jsou však natolik řídké, že není možné zjistit, o koho se jedná, ani jaký vztah k němu Zdeňka měla. Od doby vrácení se k činnosti psaní deníku se Zdeňka již nezmiňuje o Františkovi Jaroslavovi Kubičkovi. Ten svému onemocnění podlehl v únoru roku 1865. O jeho smrti se z deníku dozvídáme až rok poté: „*Dle dne dnes tomu rok, co skonal ubohý Jaroslav! Jak asi o mně smýšlel v době poslední? Neprátel mám dosti, i on je měl – nyní má pokoj.*“¹⁷⁰

V srpnu roku 1867 Zdeňka se svou matkou Františkou navštívila lázně v Badenu. Důvodem k pobytu bylo zřejmě Františčino onemocnění kloubů a bolesti, kterými trpěla čím dál častěji. Zdeňka dělala své matce společnost při procedurách, vycházkách a návštěvách koncertů. Pobyt v lázních měl příznivý vliv i na samotnou Zdeňku, která začala vnímat svět optimističtěji. Vše se však vrátilo do starých kolejí po návratu do Vídně. Mladá žena opět podléhala svým pesimistickým a depresivním náladám, jež se zhoršily zvláště poté, co se dozvěděla o plánovaném sňatku přítelkyně Luisy: „*Měla se již opět vdávati. Mluví jen o svatbě. Šťastné děvče!! Jakmile vstoupím do bytu, na mě všechno padá, samé rozervanosti.*“¹⁷¹ Ačkoliv Zdeňka propadala svým špatným náladám, stále věřila, že její touha po manželství a rodině jednou dojde naplnění: „*V klášteře bych žila veseleji než nyní na světě – musím se ale podrobiti všemu a čekati na štěstí!! Dlouho – li?*“¹⁷²

Zdeňka přispívala mnoha různým českým spolkům a sbírkám jimi konaných. Všimla si i spolků, které se věnovaly výhradně ženám a jejich rozvoji. 12. května roku 1865 jí bylo Americkým klubem dam zasláno poděkování za dar, který věnovala pro česko – moravský bazar v Chicagu, jenž měl utužit vztahy mezi Čechy a krajany, žijícími v Americe. Zdeňka zároveň obdržela pozvání na výstavu věcí, které zaslaly ostatní přispěvatelky, jež se měla konat v prostorách Amerického klubu dam. Zdeňka se jí bohužel nemohla zúčastnit.

V roce 1868 se Zdeňka rozhodla, že by chtěla jaro strávit opět v milovaném Vysokém Mýtě. Odtud jí však přicházely znepokojující dopisy,

¹⁶⁹ Deník Z. Šemberové, 11. května 1865.

¹⁷⁰ Deník Z. Šemberové, 16. února 1865.

¹⁷¹ Deník Z. Šemberové, 5. listopadu 1867.

¹⁷² Deník Z. Šemberové, 31. ledna 1868.

v nichž byla svými přáteli od svého plánu zrazována. Právě zde totiž propukla epidemie neštovic. Zdeňka se tedy do Vysokého Mýta vydala až po pominutí nebezpečí nákazy, a to v polovině července. Jako dar pro místní kostel přivezla koberce a ornát, které s Františkou zakoupily ve Vídni. Z jejích deníkových zápisů, vážících se k tomuto období, vyčteme, že se zde věnovala péči o malé dítě. Nezmiňuje se však o jeho pohlaví, jméně, ani o jeho věku.

V archivu Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě dnes již nenalezneme denní zápisy po roce 1868. Dnes můžeme pouze odhadovat, zda se ztratily, byly zničeny nebo si je Zdeňka v této době nevedla. Následující roky byly pro život Zdeňky Šemberové významné. 28. července 1870 se její mladší bratr Vratislav Kazimír oženil s vídeňskou herečkou, jejímž rodištěm byl Liberec v severních Čechách, Marií Pavlínou Schäfrovoú (1846 – 1873). Jejich manželské štěstí ale netrvalo příliš dlouho. Po třech letech manželství zemřela Marie Pavlína na tyfus. Ve stejném roce Zdeňka opět pobývala ve Vysokém Mýtě, kde se jí naskytla příležitost seznámit se a spřátelit se s Bohuslavou Erbenovou (1850 – 1924), dcerou spisovatele Karla Jaromíra Erbena, která zde rovněž trávila chvíle odpočinku.

Na počátku sedmdesátých let se členové rodiny Šemberovy seznámili s mladým studentem Tomášem Masarykem, jehož k nim přivedl jeho přítel ze studií Jakub Vsetečka. Masaryk toužil poznat se se Šemberou, přestože jeho přednášky na univerzitě nenavštěvoval. Stárnoucího profesora si vážil pro jeho názory. Rovněž byl zvědav na českou společnost, o které zaslechl, že se u Šemberových schází.

Ačkoliv Zdeňka Šemberová ctíla tradiční hodnoty, lišila se od mnohých žen své doby přirozenou inteligencí a sečtělostí. Především díky četbě několikaletých knih oplývala znalostmi z mnoha vědních oborů. Na své okolí údajně zapůsobila rovněž svou emancipací. Pro mnoho otcových hostů byla zajímavou společnicí, se kterou si rádi pohovořili. Stejně zaujala i mladého Masaryka, kterému na začátku jejich přátelství bylo pětadvacet let, zatímco Šemberové čtyřiatřicet. Dobovou společností by tedy mohla být hanlivě a nelichotivě pojmenována starou pannou.

Společná korespondence Tomáše Masaryka a Zdeňky Šemberové byla započata v létě roku 1875 krátce před Zdenčiným odjezdem do Vysokého Mýta. Oba korespondenty spojovala úmluva, že jejich dopisování zůstane

Zdeňčiným rodičům utajeno. Příčiny jejich rozhodnutí můžeme dnes jen tušit. Možnými příčinami mohl být věkový rozdíl, který by Šemberovým mohl vadit, nebo se na základě předcházejících zkušeností obávali, aby se Zdeňka opět nešťastně nezamilovala. Zřejmě z Masarykova popudu se oba pisatelé domluvili, že obsah jejich dopisů nebude pouze formální a zdvořilé povahy, avšak budou se v nich zabývat filosofickými tématy.

Zdeňka se svou pečlivostí, kterou jistě zdělila po svém otci, si všechny obdržené dopisy ukládala. Díky její důkladnosti se zachovaly mnohé Masarykovy dopisy, z nichž dnešní historikové čerpají informace pro sepisování biografii věnovaných Masarykově osobě. Zdeňčiných dopisů je dochováno pouze pět. Pověštinou to jsou listy, které Masaryk zaslal jejich pisatelce zpět jako přílohu své korespondence, aby mohl doložit výroky, s nimiž sám nesouhlasil. Zdeňčina korespondence není dnes dohledatelná z důvodu ztráty. Mnohé z nich patrně Masaryk spálil, o čemž se Zdeňce vyznal v jednom ze svých dopisů z 26. června 1877: „*Tak nyní hoří tak krásně, všechny dopisy strávil plamen, jakým plamenem – Ostatně lidé si všechno neštěstí sami vinni jsou, i já, i já sám sobě vinen, urazil jsem – li tak, že odpuštění nemožné, vždyť si nepřēju nic – jen možnost zapomenouti a zlobím se, že jsem byl takovým idealistou.*“¹⁷³

Za nedlouho Zdeňku přemáhala přirozená ženská zvědavost a touha zjistit o svém příteli více osobních skutečností. Jeho neosobní dopisy jí vadily. Mladému muži ale vadilo svěřovat se o svém soukromí, které považoval za velice intimní téma. I nadále tedy zůstala jejich korespondence spíše filosofickou rozpravou než osobní výpovědí. Masaryk musel čelit Zdeňčiným výčitkám, že jí dlouhou dobu nenapsal, a mnoha dalším připomínkám, za něž se později jejich autorka omlouvala. Lze se domnívat, že Zdeňka Šemberová chovala k Tomášovi Masarykovi hlubší city, právě proto se ho snažila přimět k osobnějším rozpravám. „Doufala, že se konečně dočte sdělení přesahující hranice duchaplné přátelské konverzace. Snažila se číst mezi řádky – ať ve smyslu dobrém či špatném – a v obou extrémech se mýlila. Masaryk, který se nedokázal vcítit do její situace ani do jejího vnitřního rozpoložení, považoval její výčitky za nespravedlivé, nelogické a

¹⁷³ KRULICHOVÁ, Marie. *Nechte mne zapomenouti na sny mé. Korespondence T. G. Masaryka se Zdenkou Šemberovou*. 1. vyd. Praha: Riopress a Česká expedice, 1996, s. 93, dále citováno: KRULICHOVÁ, Marie.

náladové výroky a takový postoj k nim také zaujímal.¹⁷⁴ Zdeňka se s největší pravděpodobností se svým trápením svěřila, jelikož Masaryka již nevítili tak vřele, jak tomu bylo doposud. Zdeňčin otec s ním nechtěl dále komunikovat a nechával se zapírat.

Roku 1876 Masaryk přesídluje do Lipska za účelem studia na tamní univerzitě. Právě zde se seznámil s Američankou Charlottou Garrigue,¹⁷⁵ která si hodlala v Lipsku zlepšit své muzikologické znalosti. V této době začaly mít Masarykovy dopisy Zdeňce osobnější charakter, avšak ne takový, jaký Zdeňka očekávala a v jaký doufala. Krátce po seznámení se svou budoucí chotí se Zdeňce svěřil v dopise, napsaném 29. června 1877: „*V nejnovější době seznal jsem, psal jsem Vám o tom, Američanku Miss Charlotte Garrigue. Jak věci nyní stojí, tož vidím, že zvláštní charakter její na mne mocněji, než jsem zpočátku myslil, působí; nevšední jasnost myšlenek prostota mravů, jemnost chování se v společnosti a praktičnost v každém oboru; k tomu mocný zápal pro umění a vědu a mohutný cit pro dobro a krásno zdají se mi býti požadavky ženy, kterou každý milovati musí. Já věru pomyslel na to, že bych jí dovedl milovati; nedal jsem si však, aniž dám, nejmenší práce nějaké city v ní vylouditi, jelikož jsem nikdy radost neměl ve hře s city.*“¹⁷⁶

Svou upřímností se zřejmě Masaryk snažil vyjasnit si všechna vzniklá nedorozumění, která mezi nimi vznikla. I po seznámení a zasnoubení se Charlottou si Masaryk přál, aby mezi nimi panovalo vřelé přátelství, které mělo být rozšířeno i na jeho snoubenku. Zdeňka na jeho dopis reagovala 14. srpna 1877, kdy pobývala ve Vysokém Mýtě: „*Láska, která Vás záhy upoutala k dívce – dokonalé, budiž stálá a základem šťastné budoucnosti Vaší. Toť přání mé upřímné... Domýlíte se velmi snadno, že obsah dnes po osmé hodině večerní dodaného listu Vašeho byl překvapením. Tak rychlého spojení jsem neočekávala (nebo jsem se nenadála), znát se sotva dva měsíce a troufat se poutati na celý život budoucí. Tuším, že zanedlouho Vám nebude zapotřebí přátelství mého, našeho vůbec. Bude – li ale jinak, pak dokáži, jaká jsem skutečně. Neznal jste mě, to vím dnes.*“¹⁷⁷

Zdeňka měla svou hrdost. Nechtěla dát komukoli najevo, jak se trápí, a už vůbec ne Masarykovi. „Chtěla ukázat, že je ušlechtlejší bytostí, než

¹⁷⁴ KRULICHOVÁ, Marie. s. 157.

¹⁷⁵ Garrigue, Charlotta (1850 – 1923) byla dcerou ředitele pojišťovny Germania v New Yorku.

¹⁷⁶ KRULICHOVÁ, Marie. s. 94 – 95.

¹⁷⁷ KRULICHOVÁ, Marie. s. 102.

o ní Masaryk míní, že je povznesená nejen nad malichernosti, ale i nad skutečnost, že zvolil jinou ženu.¹⁷⁸ Aby dokázala svou sílu, rozhodla se, že bude předstírat, že mezi ní a Tomášem k žádným nedorozuměním nedošlo.

Roku 1877 rodina Šemberova slavila významné jubileum otce rodiny, Aloisovi Vojtěchovi bylo sedmdesát let. K této příležitosti uspořádal vídeňský Akademický spolek slavnost, kterou vedl jeho předseda Jakub Všeťka. Slavnost se konala v Zahradnické síni, kam Šemberovi přišlo popřát více než tisíc osob. V slavnostní síni byla vystavena díla Aloise Vojtěcha Šembery společně s albem fotografií, obsahujícím pět set fotografií, na nichž byl zvěčněn společně se svými studenty. Součástí události byl bohatý kulturní program.

I přes Šemberův věk, věnoval se boji proti pravosti Rukopisu královédvorského a zelenohorského¹⁷⁹ v sedmdesátých letech. Zápasu se věnoval až do své smrti. Již dříve Šembera poznal padělky v díle Antonína Bočka *Codex diplomaticus Moraviae* a dalších dílech, a to díky svému studiu staročeského jazyka a moravské diplomatiky. Za novější listiny v Bočkově diplomatárii označil například *Fragmenta Monseana* a devět výpisků z *Hildegardus Gradicensis*. V *Dějínách české literatury* Šembera doložil, že *Milostná píseň krále Václava* a *Píseň pod Vyšehradem*, které byly uvedeny v Rukopisu královédvorském, vznikly až v letech 1816 a 1819. „Když Adolf Patera, kustos musea král. Českého, rozeznal ve slovníku ‘Mater verborum’ více než devět set falešných glos a dokázal Hankovo autorství, vyloučil A. V. Šembera Rukopis Zelenohorský ze svých ‘Dějin řeči a literatury české’ a vydal roku 1879 spisek ‘Libušin soud’. Domnělá nejstarší památka řeči české, jest podvržen, též zlomek ‘Evangelium sv. Jana’, v němž přičítá autorství Jos. Lindovi a Václavu Hankovi a snáší své četné filologické literárně historické důvody pro podvrženost rukopisu Zelenohorského.“¹⁸⁰ Alois Vojtěch byl přesvědčen, že objevil velký počet chyb v užití staročeštiny a příliš velké množství umělých slov v staroslověnštině, přičemž se odvolává na další autority z oboru paleografie, které

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 157.

¹⁷⁹ *Rukopis královédvorský* „objevil“ Václav Hanka ve věži děkanského kostela ve Dvoře Králové v roce 1817. Listiny, které zde našel, měly údajně pocházet ze 13. století. *Rukopis zelenohorský*, známý též jako *Libušin soud*, byl údajně nalezen v témže roce na zámku Zelená Hora u Nepomuku. Roku 1818 jej obdržel František Kolovrat od neznámého odesilatele. Od nalezení těchto literárních památek se vedly spory a dohady o jejich pravosti a možných autorech. Za ně jsou považováni: jazykovědec a spisovatel Václav Hanka (1791 – 1861) a Josef Linda (1789 – 1834), autor *Záře nad pohanstvem*.

¹⁸⁰ ŠKORPIL, Emanuel, s. 65.

by jeho teorii mohli dokázat. Rovněž upozornil na podobu *Rukopisu zelenohorského* s Lindovou *Září nad pohanstvem*. Roku 1880 napsal brožuru *Kdo sepsal Rukopis Kralodvorský roku 1817?*, v níž potvrdil své teorie, že se jedná o falzifikáty. Za možné falzifikátory označil Václava Hanku a V. A. Svobodu, který měl opatřit překlad obou rukopisů do němčiny. Krátce před svým skolem napsal na toto téma ještě spis *Die Königihofers Handschrift als eine Fälschung nachgewiesen*. V něm potvrdil svou teorii o autorství Václava Hanky, avšak již netrval na Svobodově spoluautorství. Dle jeho názoru Hankovo autorství potvrzuje písmo, řeč, metrum a ortografie a rokem vzniku je rok 1816. O svých myšlenkách a postupech v boji proti pravosti RKZ se v několika dopisech zmínil i Zdeňka: „... *Minulý týden přijel profesor Vašek z Brna do Vídně a byl tu tři dni, v kterých jsme měli obšírnou rozmluvu o Kralodvorském Rukopise. Mezi ní uhodil jsem na dopis V. Hanky z roku 1817, z něhož je patrno, že Kralodvorský Rukopis je zfalšován. S třesoucí rukou vyškrtl jsem jej tedy z příručního exempláře svých Dějin literatury. Já se v té věci do žádných sporů již nepustím, profesor Vašek vše sepiše a vydá. Bude to činiti ovšem veliký hluk, neboť Kralodvorský Rukopis jest do všech jazyků evropských přeložen...*“¹⁸¹ Zdeňka ve svých denících a vzpomínkách označovala RKZ jako ty proklaté rukopisy a prožluklé spisy. Od počátku boje se na Šemberovu stranu přikláněl rovněž Tomáš Garrigue Masaryk. Svou podporu vyjádřil ve své korespondenci zaslané Aloisi Vojtěchovi, ale také jeho dceři, s kterou obnovil přerušovaný svůj písemný styk v roce 1878. Informoval se u ní, jak spor postupuje a jak sama Zdeňka snáší kritiku jejího otce. Jak totiž Šembera očekával, vyvolala jeho přesvědčení o falzech vlnu odporu a nepřátelského jednání nejen vůči němu, ale i vůči celé rodině. Proti jeho názorům se postavili i blízcí přátelé z Vysokého Mýta bratři Hermenegild a Josef¹⁸² Jirečkovi a František Bartoš. Rodina Šemberova a Jirečkova se pravidelně vzájemně navštěvovala jak ve Vysokém Mýtě, tak ve Vídni. Ačkoliv Šemberovi zažívali kvůli boji o pravost *Rukopisu královédvorského a zelenohorského* mnohá příkoří, Zdeňka toto rozhodnutí otci nikdy nezazlívala a věrně při něm po celou dobu stála. Co jí však zřejmě nejvíce vadilo, že díky těmto událostem mnozí lidé zavrhl Šemberovo celoživotní úsilí a jeho dílo. Alois Vojtěch

¹⁸¹ Dopis Aloise Vojtěcha Šembery dceři Zdeňce Šemberové, 31. července 1879.

¹⁸² Jireček, Josef (1825 – 1888), literární historik, jenž pracoval na vídeňském ministerstvu kultu a vyučování. Zde byl také roku 1871 jmenován ministrem. Jeho odborné stati byly věnovány tématu školství.

Šembera zemřel na zápal plic 23. března roku 1882. Tři roky před svým úmrtím sepsal závěť a uložil ji u svého notáře:

„Ve jménu nerozdílné Trojice Boha Otce i Syna a Ducha svatého.

Jestliže bych za nejistoty života lidského smrti sešel, činím toto své poslední pořízení.

1. Duši svou v ruce Pána Boha poroučím.
2. Plnomocnou dědičkou jmění svého jmenuji svou milou zletilou dceru Zdeňku, ježto syn můj Vratislav z lásky bratrské podílu svého v dědictví dobrovolně se vzdal.

Nábytek domácí jest vesměs majetkem mé milé manželky Františky, rozené Ševčíkové.

Svou sbírku autografů či písma spisovatelů českých a některých osob proslulých odkazuji Českému Museum v Praze.

S tím svou milou manželku a děti své v ochranu Boží poroučím, požehnáním a hojnosti všeho dobrého na další cestu života na Pánu Bohu jim žádaje.

Ve Vídni dne 16. července 1879.¹⁸³

Rozloučení se zesnulým se konalo 25. března 1882 před vídeňským servitským chrámem. Smuteční řeč pronesl přítel rodiny doktor Eduard Albert¹⁸⁴. Ve svém projevu připomněl Šemberovy zásluhy vykonané pro blaho národa. Nezapomněl se zmínit o boji za pravost RKZ. Jan Neruda, mnohaletý přítel Šemberových, přeložil Albertův projev a vydal jej v Národních listech. Na přání pozůstalých byly ostatky převezeny do Vysokého Mýta, kde byl Alois Vojtěch Šembera pochován na místním hřbitově dne 26. března 1882. Smutečního průvodu, který vedl litomyšlský děkan a dobrý přítel zesnulého Antonín Šanta společně s dvanácti dalšími kněžími, se zúčastnily všechny vysokomýtské školy a spolky, dále spolky z blízké Chocně, Litomyšle, Poličky a mnohých dalších východočeských

¹⁸³ ŠKORPIL, Emanuel, s. 127 - 128.

¹⁸⁴ Albert, Eduard (1841 – 1900) byl chirurgem, profesorem univerzity ve Vídni a v Innsbrucku, který pocházel z východočeského Žamberka. Zásluhou Vratislava Kazimíra Šembery uveřejnil ve vídeňských časopisech své lékařské a literární studie. Kromě medicíny se rovněž věnoval básnictví a překladatelství.

městeček. Ruský řád svaté Anny a rakouský řád železné koruny, kterými byl Šembera vyznamenán, byly nesený před rakví.

Všichni přátelé a studenti si Aloise Vojtěcha vážili pro jeho příjemné vystupování, které bylo skromné a nepovyšující. Ve všech oblastech a činnostech svého života byl pracovitý, šetrný a důkladný. V mnoha jeho vlastnostech se mu jeho dcera Zdeňka podobala. O všem si vedla přesné záznamy a ukládala doručenou korespondenci, dokonce i koncepty svých dopisů. Její otec si vedl přesné poznámky o svých výdajích a příjmech. Sepsaný seznam knih, které vlastnil, pravidelně doplňoval o nově zakoupené přírůstky. Vedl si také seznam svého šatníku a prádla. Zdeňka po něm zdědila štedrost, s jakou oba podporovali národní sbírky a spolky. Oba se zajímali o dění kolem nich a četli velké množství novin, časopisů atd.

Po smrti otce pro Zdeňku a její matku nastala těžká životní situace. Vdova Františka a svobodná Zdeňka neměly příliš mnoho možností si přivydělat. Ačkoliv se Zdeňka stala plnomocnou dědičkou svého otce a získala i podíl svého bratra, nebyly jejich finanční zdroje nevyčerpatelné. V 80. letech 19. století ještě nebylo pro ženy zcela běžné a možné samostatně se finančně zabezpečit. Pro jedenačtyřicetiletou Zdeňku již neexistovala téměř žádná naděje na dobrý sňatek. V jejím věku nebylo jednoduché začínat nový život. Je možné se domnívat, že veškeré finanční prostředky, které rodina vlastnila, měl pod dohledem její otec Alois Vojtěch a Zdeňka s Františkou nebyly zběhlé ve finančních záležitostech. Vratislav Kazimír si dávno žil svůj vlastní život. Po smrti Aloise Vojtěcha Šembery se o finanční problémy a další záležitosti staral Šemberův přítel Eduard Albert. Zdeňka a Františka v něm nacházely oporu a mnohdy působil jeho poradní hlas. Když si například Zdeňka přála opatřit jejich dům ve Vysokém Mýtě památní deskou, radil jí doktor Albert s jeho vyzněním: „...není třeba, aby se řeklo ‚spisovatel český‘. Neboť jméno Vašeho otce je příliš známé a slavné, aby se mělo vysvětlovat, že byl spisovatelem... on byl více, byl badatelem, buditelem, kritikem ostrovtipným, mužem, který klesl cesty.“¹⁸⁵

Písemný kontakt mezi Zdeňkou a Janem Nerudou nadále přetrvával. Po smrti jejího otce pravidelně zasílal lístky rovněž její matce, které přál k důležitým událostem, jako byly narozeniny nebo svátek. K lístku připojil květiny

¹⁸⁵ Dopis dr. Eduarda Alberta Zdeňce Šemberové, 3. května 1905, in ŠKORPIL, Emanuel, s. 112.

nebo pražské pečivo jako dárek. Neruda Františku ve svých dopisech oslovoval *vysoce ctěná paní* a podepisoval se *oddaný služebník Neruda*. V Janově a Zdeňčině korespondenci se objevuje detailní popis Františčina zdravotního stavu. Zdeňka tak ulevovala svým myšlenkám a byla vděčná, že je může s někým sdílet. Nezapomínala popsat každé navštívení lékaře. V dopise z 22. prosince 1882 například píše: „*Lékař byl v 6 h. u maminky a řekl, že doufá v dobrou noc. Vcelku byl spokojen. Maminka s chutí snědla v poledne polévku a trochu kompotu, svačila jako obvyčejně kávu a přála si, aby k ní přišla v domě bydlící paní, ta že jí nikdy nerozčílí. I se mnou mluví jako obvyčejně, musím býti hovornou a veselou!*“¹⁸⁶

Po smrti otce se Zdeňka rozhodla, že se svou matkou definitivně opustí Vídeň a přestěhuje se do milovaného Vysokého Mýta. Se stěhováním jí pomohl její věrný přítel Jan Neruda. Tomáš Garrigue Masaryk taktéž doporučoval přesídlení. Navrhoval Zdeňce, aby s matkou bydlela v Praze, kde měla velké množství svých přátel. Nebylo také vyloučeno, že se s Šemberovou ve Vysokém Mýtě někdy setkal, jelikož sem jezdil lovit ryby, když trávil letní měsíce na nedalekém Potštejně. Pro stárnoucí Františku a její dceru bylo zcela zbytečné bydlet ve Vídni a vlastnit další dům na českém venkově. Zdeňka svěřila Janu Nerudovi za úkol prodat několika památek a knih z pozůstalosti po svém otci. Za tímto účelem zaslala Nerudovi seznam, ve kterém byly obsaženy věci, které by chtěla nabídnout k prodeji. Neruda se snažil získat informace o možné ceně jednotlivých kusů knih, napsal několik inzerátů do Národních listů, Českých novin a Pokroku. Jeden z inzerátů zachytil Albert Pražák ve své knize, věnované korespondenci Jana Nerudy: „Knihovna po zvěčnělém učenci profesoru V. Šemberovi pozůstalá obsahuje mnoho vzácných starých knih českých a dědicové hodlají část z ní milovníkům českého písemnictví odprodat...K dotazům ochotně odpoví slečna Zdeňka Šemberova ve Vysokém Mýtě. Tamtéž lze obdržeti ještě spisy vědecké, profesorem Šemberou samým sepsané a vydané od r. 1857 – 1880, 10 knih za 12 zlatých. Ale i spis jednotlivý jest k dostání.“¹⁸⁷

Ze Zdeňčina deníku je doložitelné, že ve vysokomýtském domě nežily samy. Společnost jim dělala ještě hospodyně Marie. Společně s ní se Zdeňka starala o svou matku, jejíž zdravotní stav se s přibývajícím věkem zhoršoval,

¹⁸⁶ Dopis Z. Šemberové J. Nerudovi z 8. března 1885, též NERUDA, Jan. *DOPISY II.* 1. vyd. Praha: SNKLHU, 1954. s. 503, dále citováno: NERUDA, Jan.

¹⁸⁷ PRAŽÁK, Albert, s. 256 – 257.

bolesti byly častější a intenzivnější. Františka navíc začínala mít problémy s pamětí. Domnívala se, že její manžel stále žije a očekávala jeho návštěvu. Milující Zdeňka ze strachu o život své matky jí tyto myšlenky nevyvracela. „*Maminka mě dnes právě již ráno neustále posílala k tatínkovi. Mrzela se na něho, že za ní nedošel. Slečně Marii řekla, že dnes očekávala najisto tatínka – ani tušení nemá, že nežije*“¹⁸⁸

Františka Šemberová zemřela 10. června 1888. Pohřeb se konal 12. června. Pochována byla vedle svého manžela na vysokomýtském hřbitově Nejsvětější Trojice. Pohřební průvod vedl Františčin synovec Jan Šembera, který byl farářem v Hlinsku. „Věnec z červenobílých růží od Jana Nerudy, od prof. dr. Alberta a palmová větev od Otýlie Sklenářové – Malé zdobily její rakev. ‘Otakar’ zazpíval na rozloučenou své příznivkyni, jež byla roku 1863 kmotrou při svěcení jeho praporu, a pohřební průvod vedl Jan Šembera, farář z Hlinska, synovec zesnulé.“¹⁸⁹

Zdeňka Šemberová přerušila své kontakty s Tomášem Garriguem Masarykem roku 1886. Bylo to v době nové vlny bojů o pravost Rukopisu královédvorského a zelenohorského. Masaryk žádal Zdeňku, zda by byla tak laskavá a poskytla mu listiny a korespondenci svého otce, které byly ke sporu vázány. Poslední dopis zaslala Zdeňka Masarykovi 18. února 1886. Zdeňka byla rozezlená nad opětovně rozdmýchaným sporem o rukopisy. Nemohla se smířit s tím, že se nikdo veřejně nezastal názorů jejího otce, když ještě žil, dokonce ani Masaryk. Všechny své výčitky a myšlenky sepsala v posledním dopise Masarykovi, jenž se dochoval v opise: „*Děkuji Vám za dvojí neočekávanou vzpomínku. Potěšena ovšem ní býti nemohu, neb mně živě na mysl uvádí přemnohé hrubé osobní urážky, kterými jako šípem jedem napuštěným usmrcen byl ctihodný kmet – otec můj...*

Proč aspoň před pěti roky nevystoupil jako nyní učený pan profesor Gebauer proti nyní – zesnulému...Proč? Zvěčnělý odpovědět nemůže. Jen aby staročeské gramatice se nedostalo místo vavřínu vítězství – trní zneuznání!

...Jestlipak nyní, vystoupí pan profesor Mašek proti panu profesoru Gebauerovi tak, jako byl drze proti krajanu a příznivci svému se ozval? Jak se celá žurnalistika česká zachovala k mému otci, zaznamenáno jest podle smutné pravdy v úvodu k Libušině soudu...

¹⁸⁸ Deník Z. Šemberové, 23. března 1888.

¹⁸⁹ ŠKORPIL, Emanuel, s. 152.

Nynější hlasatel nepravosti Rukopisů v neomylné účenosti své nemá zapotřebí přisvědčujících listů, bude mu věřeno, vždyť se nejmenuje A. V. Šembera, který sepsal, chatrné věci, jež před světlem vědy obstáti nemohly.“¹⁹⁰

D. Osamělý život Zdeňky Šemberové

Po dovršení svých padesáti let zůstala Zdeňka Šemberová zcela sama. Její bratr Vratislav Kazimír zemřel roku 1891. Ani v této těžké době se však nestáhla z veřejného života do ústraní. Nadále se starala o pozůstalost otcovu i Vratislavovu. Usilovala o opětovná vydání otcových děl, kvůli nimž byla například v kontaktu s advokátem J. Lenochem, jenž jí měl pomoci s právníckou terminologií, kterou její otec napsal. Dle advokáta Lenocha byla tato práce zastaralá a dávno překonaná. Zdeňku to však neodradilo v dalším úsilí. Díky její soustavné činnosti a nadšení, které vynakládala, se dochovalo velké množství otcových dopisů, knihovna, pracovna se salonkem. Aby občany z Vysokého Mýta a blízkého okolí seznámila s prostředím, v němž její otec žil, pracoval a přijímal významné hosty, nechala vídeňský interiér převézt do Vysokého Mýta. Ačkoliv si Zdeňčin bratr Vratislav Kazimír přál, aby byly veškeré jeho věci zničeny, čímž pověřil svého přítele profesora Blume, uchovala jeho sestra korespondenci a rukopisy, jež dokládaly jeho bouřlivý život. Dále uschovala podobizny vídeňských umělkyň a dcer významných vídeňských umělců, které Vratislav sbíral. To, co profesor Blume nestačil zničit, bylo Zdeňkou převezeno do jejího nového bydliště, kde věci po svém bratrovi znovu přebrala a nepotřebné spálila. Do jaké míry si vysokomýtské občane vážili Aloise Vojtěcha Šembery, dokládá pamětní listina, kterou Zdeňka obdržela při příležitosti sjezdu vysokomýtských rodáků dne 32. srpna 1897. Při této slavnostní příležitosti nechali sloužit smuteční mši v kostele Nejsvětější Trojice připomínající jim jejich slavného rodáka.

Po smrti Zdeňčiny matky si Jan Neruda dopisoval také s hospodyní Marií, která u Šemberových sloužila a nadále se o Zdeňku starala a pomáhala jí. Marie Nerudovi oznamovala, v jakém zdravotním a psychickém stavu se její paní nachází. Neruda jí pro změnu kladl na srdce, aby se o svou společnici Zdeňku svědomitě starala. Zdeňka si vzájemně s Nerudou zasílala drobné dárky. On jí například zasílal beletristickou literaturu k ukrácení volných chvil, květiny, ovoce,

¹⁹⁰ KRULICHOVÁ, Marie, s. 129 – 130.

časopisy. Ona jeho pro změnu obdarovávala domácími koláčky a vajíčky, ovocem z vlastní zahrádky, podobiznami sebe a své rodiny, ale rovněž koberci a mincemi, jichž byl Neruda sběratel. Rovněž Zdeňka se tázala po Nerudově zdraví, a to většinou Nerudovy hospodyně Anny Haralíkové, která se o něj věrně starala, čehož si byl Neruda vědom a ve své závěti jí odkázal veškerý svůj majetek. Jan Neruda velice často trpěl zdravotními problémy, o kterých se zmiňoval v dopisech Šemberové, které buď psal sám, nebo je diktoval hospodyně Aničce. Veliké problémy mu činil pohyb. Pokud si vyšel na vycházku, musel mít doprovod. Delší cesty mu dělaly potíže a několikrát se omluvil z ohlášené návštěvy ve Vysokém Mýtě, kam ho Šemberová opakovaně zvala. Z jeho dopisů vyplývá, že se s neustálými omluvami Zdeňka špatně smiřovala a Nerudovi je vytýkala: „*Vytýkáte mi, že jsem se ani nezmínil o Vašem láskyplném pozvání do V. M. Přiznám se: mlčel jsem schválně. Je mi tak nevolno, až teskno při tom, když mám znovu říkat: nemohu, a znovu Vás obtěžovat žalobou na tělesnou mizerii svou. Já vím, že byste mne srdečně přijaly, a Vy víte, že bych srdečně rád přijel; musí nám to bohužel stačit.*“¹⁹¹

O obavách z cestování a možné únavě se zmiňuje ve svém dopise ze dne 17. května 1883: „*Pomocí Vašich květných zásilek vím alespoň, v jakém vždy žijete vřkolu. A vábí mne to, mohu Vám říci. Když ale zase to zdraví! Pro mne dnes výlet do V. M. na tři dny by se rovnal expedici do vnitřku Afriky. Nevím ovšem, jak že to léto v Praze strávím, ale nebude pomoci; prozatím alespoň není kuráže víc, než co tak asi stačí do Stromovky. Tam si vyjždím teď denně; dvouhodinná procházka, veškerá má radost.*“¹⁹²

Zdeňka byla pro Nerudu rovněž inspirací k sepsání básně. Když se mu Zdeňka svěřila o svém zážitku, kdy na hřbitově viděla první jarní včelku, spatřil Neruda v tomto pomíjivém okamžiku poetický moment hodný zvěčnění. Sepsal pro Zdeňku báseň *Jarní*, ve které odkazuje k moudrosti a činům minulým. Zdeňčino a Janovo přátelství bylo natolik hluboké, že Nerudovi záleželo na tom, jak o něm Zdeňka smýšlí. Z tohoto důvodu se jí zdráhal svěřit o svém vztahu k o třicet let mladší ženě Boženě Vlachové¹⁹³, do které se Neruda bezhlavě zamiloval

¹⁹¹ Dopis J. Nerudy Z. Šemberové, 12. července 1887, též PRAŽÁK, Albert, s. 273.

¹⁹² Dopis Jana Nerudy Zdeňce Šemberové ze dne 17. května 1883, též PRAŽÁK, Albert, s. 258.

¹⁹³ Rodina Vlachové se nechtěla smířit s věkově nerovnocenným vztahem své dcery, ve kterém jí bránila. Kontakty mezi Boženou a Janem se postupně přerušovaly po Nerudově zranění v roce 1888. Vlachová se za krátko provdala za přerovského sládka Václava Čížka.

a hodlal si jí vzít. Zdeňce však v dopise jakoukoliv myšlenku na sňatek s Vlachovou popřel. Obě ženy měly příležitost se seznámit v září roku 1888 ve Vysokém Mýtě v době, kdy Vlachová trávila chvíle odpočinku u svého strýce Vlacha, děkana v Luži. Boženu se Zdeňkou pak ještě po několik dalších let pojila společná korespondence.

Šemberová Nerudu navštívila v Praze pouze dvakrát, ačkoliv od něj několikrát obdržela pozvání. Neruda si uměl představit složitý život na malém městě, kde se člověk denně setkával s klepy a závistí, ale příležitostí ke společenskému a kulturnímu vyžití, na které Zdeňka byla zvyklá z Vídně, bylo pramálo. Pozval tedy Šemberovou na Pražskou jubilejní výstavu, konanou v roce 1891. Té se však Zdeňka nemohla zúčastnit, ale poslala na ni svou pomocnici a společnici Marii. Zdeňka se svému příteli písemně omluvila dopisem, který byl jedním z posledních zaslaných: *„Dá – li Bůh Márince šťastnou cestu do Prahy, bude míti čest osobně dodati Vám tento lístek. ... Bez spolehlivého průvodce bych můj domácí poklad neposlala do výstavy. Kdyby nebylo ‚kdyby‘, byla bych přijela minulou sobotu, ale tak musím ještě čekat...“*¹⁹⁴ Poslední dopis od Nerudy obdržela Zdeňka 17. srpna téhož roku, v němž ji znovu zval na návštěvu Prahy: *„Nejlíp by bylo, abyste se, velectěná, sebrala, vzala Marii s sebou a přijely obě. Však by nebylo najisto, pro Vaši domácnost žádného nebezpečí, kdybyste odjely spolu na čtyři dny, a něčeho zde užily! Rád bych Vám v tom pomáhal. A Marii dal průvodkyni, kdybyste Vy sama, jak přirozeno, chtěla někdy bráti se jinými cestami. Můj návrh je upřímný a stojí za úvahu. Jen žádné přehnané ohledy.“*¹⁹⁵ Jan Neruda zemřel 22. srpna 1891 ve věku sedmapadesáti let. Šemberová při každé návštěvě Prahy nezapomněla navštívit jeho hrob na Vyšehradě.

Zdeňka se ani po smrti svých nejbližších nevzdala společenského a kulturního života. V rodném domě svého otce přijímala návštěvy z řad významných českých umělců. Po svém přestěhování do Proseče u Skutče jí navštěvovala spisovatelka Teréza Nováková. Bohužel ze Zdeňčiných deníků není patrné, zda souhlasila s feministickými názory své přítelkyně, ani zda tímto směrem někdy jejich společná konverzace směřovala. Nejasné zůstává rovněž to, zda Zdeňka někdy navštívila Teréziny přednášky, které vykonávala ve svém okolí. Ve Vysokém

¹⁹⁴ Dopis Z. Šemberové J. Nerudovi, 14. srpna 1891, též NERUDA, Jan, s. 516.

¹⁹⁵ Dopis J. Nerudy Z. Šemberové ze dne 17. srpna 1891, též PRAŽÁK, Albert, s. 294.

Mýtě Zdeňku navštívil Jaroslav Vrchlický¹⁹⁶, který byl dávným přítelem jejím a jejího bratra, a divadelní herečka Otýlie Sklenářová – Malá.

Zdeňka roku 1902 souhlasila s převezením ostatků jejích rodičů na nově vzniknuvší hřbitov s podmínkou, že její rodiče budou nadále spočívat ve společné rodinné hrobce vedle sebe. 17. listopadu téhož roku byly ostatky Šemberových převezeny při slavnostním průvodu, jehož se zúčastnili žáci a studenti všech vysokomýtských škol, zástupci státních a samosprávných orgánů a lidé z širokého okolí, kteří chtěli projevit úctu Aloisi Vojtěchu Šemberovi.

Zdeňka Šemberová udržovala písemný kontakt s rodinou Jana Kollára a byla po mnoha letech jediným člověkem, jenž mohl podat svědectví o vídeňském životě jeho rodiny. V roce 1880 zemřela Kollárova dcera, Zdeňčina přítelkyně z dětství, Ludmila Kollárová Schellenbergová. Zdeňka si dopisovala s jejími dvěma dětmi Ludmilou a Janem. Ze Zdeňčiny iniciativy, měly být Kollárovy ostatky převezeny z Vídně do Prahy. Z tohoto důvodu podala roku 1902 žádost o uložení ostatků ke Správě katolických hřbitovů zádušních hlavního města Prahy v Olšanech. Její žádost doprovázela podrobná zpráva informující o rodině Kollárově. Na její žádost jí bylo poděkováno dopisem, bylo jí však doporučeno zkontaktovat se s pozůstalými ve Výmaru, kteří museli dát s převezením písemný souhlas. Pozůstalými byly myšleny Ludmiliny děti, jelikož již nežil ani její manžel Arnošt Viktor Schellenberg. Po vydání souhlasu o převozu a vyřízení všech formalit odcestovala Zdeňka Šemberová do Vídně, odkud je 15. května 1904 doprovázela do Prahy. Ukládání do hrobu na hřbitově v Olšanech probíhalo za účasti mnohých významných osobností veřejného života. Mezi zúčastněnými byla i Zdeňčina přítelkyně Teréza Nováková, která si nechtěla tuto událost nechat ujít. „Zástupci vysokomýtských spolků, městská rada vysokomýtská a mnoho obecnstva očekávalo tehdy příjezd ostatků na stanici v Zámrsku. Zpěv. spolek Otakar zapěl Bendlův Chorál národa českého a zástupci městské rady položili na rakev věnec.“¹⁹⁷

Jelikož se Zdeňka Šemberová nikdy neprovдалa, nemohl ji finančně zaopatřit manžel, ani případné děti. Její poklidné stáří tak narušovaly existenční a peněžní problémy, jak se tomu dělo u mnohých žen její generace.

¹⁹⁶ Vrchlický, Jaroslav (1853 – 1912), vlastním jménem Emil Frída, byl českým spisovatelem a překladatelem. Mezi jeho nejznámější díla patří sbírky *Okna v bouři* a *Píseň poutníka* a divadelní hra *Noc na Karlštejně*.

¹⁹⁷ ŠKORPIL, Emanuel, s. 107.

Společenské změny, o které se snažily mnohé její přítelkyně a další ženy zapojené do ženského hnutí od 60. let 19. století, probíhaly příliš pomalu a Zdeňčin život nijak výrazně neovlivnily. Situaci stěžovalo také to, že se od 80. let nacházela v prostředí maloměsta, kam změny ve společnosti doléhaly pozvolna. O Zdeňčiných finančních těžkostech svědčí vysvědčení vydané ke dni 17. prosince 1902 obecním úřadem vysokomýtským, kde se píše, že Zdeňka Šemberová „je úplně zachovalá, takže nestává ničeho, co by její dobré pověsti na újmu bylo ... Vlastní dům č. 125 ve Vysokém Mýtě v ceně nejvýše 20 000 korun, ale je předlužen knihovními dluhy ve výši 19 000 korun a jinými nevtělenými dluhy. Dům jí poskytuje příjem 400 korun, z něhož jí zbývá 150 korun, jež nestačí ani k opatření nejnutnějších potřeb životních i nachází se ve velmi stísněných poměrech.“¹⁹⁸ Dále byla nucena prodat Muzeu království českého roku 1906 rukopisy, korespondenci a podobizny po svém otci. Ačkoliv pro ni měly všechny po léta uchovávané předměty nevyčíslitelnou emocionální hodnotu, získala za ně pouze sedm set korun.

Na sklonku svého života byla Zdeňka Šemberová v očích mladší generace vysokomýtských občanů podivínskou, osamělou stařenou vzpomínající na svůj zašlý bohatý, rušný společenský život. Před tím, než se zcela stáhla do ústraní, zúčastnila se oslav stého výročí narození svého otce Aloise Vojtěcha Šembery, které připadaly na 24. a 25. května roku 1907. Zdeňku velice potěšilo, že odkaz jejího otce vysokomýtští nezapomněli a projevíli mu úctu i tolik let po jeho smrti. V Šemberově domě byla při této příležitosti odhalena pamětní deska. Šestašedesátiletá Zdeňka se zúčastnila průvodu, jenž směřoval k hrobu jejích rodičů. Oslavy připomínající jejího otce se konaly ještě v Kolíně a v Olomouci.

Zdeňka Šemberová zemřela ve své samotě 30. července 1912 v rodném domě svého otce ve Vysokém Mýtě ve věku jedenasedmdesáti let.

Mezi lety 1928 a 1935 se Karel Čapek věnoval sepsání své třídílné knihy *Hovory s T. G. Masarykem*, pro niž se staly podkladem rozhovory s tehdejším prezidentem. Přestože svůj spis Čapek pojal jako knihu vzpomínek, Masaryk se k osobě Zdeňky Šemberové, se kterou se po dlouhá léta přátelil, vyjádřil jen v krátkém připomenutí: *„Krom ...syna měl Šembera i dceru, Zdeňka se jmenovala, hodně starší než já, vzdělaná a taková energická; studenti v ní viděli*

¹⁹⁸ Vysvědčení Obecního úřadu ve Vysokém Mýtě, archiv Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě.

emancipovanou. S ní jsme ujednali ty otcovy oslavy. Dopisoval jsem si s ní, zvláště z Lipska.“¹⁹⁹

¹⁹⁹ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 77.

IV. ZÁVĚR

Zdeňka Šemberová se narodila a žila v období velkých změn, které poznamenaly celou společnost. V 19. století se začal měnit pohled na ženu. Už nebyla vnímána jako bezduché stvoření, jehož hlavním životním posláním byla péče o manžela, děti a domácnost. Ženy bojovaly nejprve za lepší příležitosti pracovní, později vzdělávací. V neposlední řadě si vybojovaly možnost studia na vysokých školách a volební právo. Nejprve se jejich snahy a úsilí soustředili na dosažení rovnocennosti s muži. Pozdější těžkosti a silící tlak je dovedl k tomu, aby všechno nespravedlivé vnímání žen bylo postupně odstraněno jak ze soukromého života, tak veřejného.

Tato cesta nebyla jednoduchá, ale české prostředí bylo pro jejich boj přeci jen v něčem specifické. Velkou měrou jim v jejich úsilí pomáhali muži. Mohla by se Magdalena Dobromila Rettigová či o půl století mladší Teréza Nováková věnovat své literární činnosti, kdyby nebyly podporovány svými manželi? Docílila by Marie Palacká – Riegrová takových úspěchů v sociální pomoci dětem, ženám a dívčí mládeži, kdyby po svém boku neměla manžela a otce, kteří se významnou měrou angažovali v české politice? Nezapomínejme také na práci Karla Slavoje Amerlinga a Vojty Nápska, kteří ženám rozšířili obzory možností pro jejich vzdělávání a činnost. Na druhou stranu české ženy byly svým mužům oporou nejen ve sféře soukromé, ale rovněž veřejné. Společně s muži se zapojovaly do boje nejen za potřeby a nároky své, ale rovněž za rozvoj národa a jeho zájmů.

Na životě Zdeňky Šemberové jsem se pokusila ilustrovat obyčejný život ženy žijící v 2. polovině 19. století, tedy v době, kdy boj za ženská práva postupně získával na důležitosti. Bohužel se z jejích deníků dozvídáme jen pramálo o jejích názorech na ženskou otázku. Zde můžeme pouze odhadovat. Její otec byl svými spolupracovníky, studenty a přáteli považován za muže, který má moderní názory. Svým oběma dětem se snažil poskytnout co nejvyšší možné vzdělání. Zdeňka se ve svém volném čase věnovala četbě knih z nejrůznějších vědních oborů a témat. Od svého dětství byla zvyklá, že se v jejich bytě schází intelektuální společnost, ze které ženy nikdy nebyly vylučovány. Ze vzpomínek Šemberových a Zdeňčiných současníků víme, že byla považovaná za dobrou společnici, jež byla schopná konverzovat o nejrozličnějších tématech a v ničem si

s muži v tomto směru nezažala. Mnozí z nich ji také označovali za sečtělou a emancipovanou. Díky svému otci dostala příležitost seznámit se s mnohými představiteli a představitelkami ženského hnutí. Mezi nejbližší přátele rodiny patřili Rybičkoví, kteří se stali i kmotry Šemberových dětí. Antonín Rybička spolupracoval s Amerlingem v jeho Budči. Sama Šemberová se seznámila s Marií Palackou – Riegrovou a Augustou Braunerovou, jejichž manžele měla příležitost poznat již ve Vídni. Rodina Šemberova se přátelila s Boženou Němcovou, jednou z největších ženských osobností 19. století. Zdeňku pojilo přátelství s Terézou Novákovou, jež je považována za jednu z nejvýznamnějších představitelk ženského hnutí na našem území. Tomáš Garrigue Masaryk se svou manželkou Charlottou se také angažovali v řešení ženské otázky. Sama Zdeňka společně se svou matkou přispívala drobnými i nákladnějšími dary mnoha spolkům a sbírkám, které české ženy pořádaly. Zapojovaly se do aktivit v Šemberově rodném Vysokém Mýtě, kde si celé rodiny obyvatelé vážili.

Ačkoliv Zdeňka Šemberová sdílela stejné moderní názory jako její otec a mnohé další ženy její doby, zůstávala věrná tradičním hodnotám. Toužila po manželovi, o kterého by mohla pečovat a sdílet s ním všechny radosti i starosti běžného života. Doufala, že jí jednou bude dopřáno mít vlastní děti, kterým by se s láskou věnovala a vychovávala je. Vkládala své naděje nejprve do lásky k Františku Jaroslavovi Kubíčkoví a později se poměrně naivně zamilovala do Tomáše Masaryka. Zažít pocity opravdového rodinného štěstí jí zůstalo odepřeno. S pečlivostí sobě vlastní se věnovala svým stárnoucím rodičům, uchováváním jejich pozůstalosti pro další generace a bohužel činností vykonávaných pro blaho společnosti.

V. Textové přílohy

1. Nerudova báseň Jarní věnovaná Zdeňce Šemberové²⁰⁰
2. Adresa českých paní podaná Náprstkovi²⁰¹

²⁰⁰ Báseň Jana Nerudy, sepsaná roku 1887, uložena v pozůstalosti Zdeňky Šemberové

²⁰¹ SECKÁ, M., SOCHOROVÁ, L., ŠTĚPÁNOVÁ, I. *Ženy rodiny Náprstkovy*. Praha: 2001.

1. Nerudova báseň jarní věnovaná Zdeňce Šemberové

Kam letíš, ty mladá myšlenko,
ze zimních těch v duši ledů?
‘Zde vylétla první hle včelička,
já pospíchám za ní v sledu.’

Kam letíš ty milá včeličko,
hned v první té slunné chvíli?
‘Já spěchám zde na sádek hřbitovní
se popást a nabrat síly’

Však země je ještě jako kost
a sady tak nahé a bědné –
‘Vždy na hrobech leží a voní a zvou
nás sílivé květy medné!’

2. Adresa českých paní podaná Náprstkovi 3. února 1863. Sepsala Karolína Světlá.

Pane!

V proudu společenského života našeho vynoří se mnohdy myšlenky, které zaujímaly okamžitě všeobecnou pozornost, v nichž se tuší zárodky důležitých obrátů, ale málo kdy splní naše naděje a rozplynou se obyčejně v pouhou mlhu.

Jiné naopak vyniknou tiše a skromně, mnohý si jich ani nepovšimne, mnohý zas se jim jen pousměje, ale ony vpouštějí mohutné kořeny do půdy a vyvinují se za krátko v krásný silný strom, z jehož květů se těší přítomnost, z jehožto ovoce těží vděčná budoucnost.

Takovou tichou nadějnou setbou byly přednášky Vaše. Mnohý si jich nepovšiml, mnohý se pousmál, že věnujete čas svůj předmětům tak malicherným, pouze ženského života se týkajícím, ale zrnka, která jste rozsil, již klíčí v kypré půdě a za krátkou dobu překvapí všechny osení slibující bohatou žeň.

Sezval jste krajanky, byste je obeznámil se šicími stroji, jichž zavedením se docílí znamenitá úspora času a peněz. Mnozí viděli jen stroje a vypočítávali výhody z nich vyplývající, my ale porozuměli, že nám vlastně ukazujete, jak se jimi otvírá ona tuhá brána stoletých předsudků, která před námi duševní uzavírá svět, a viděly jsme v dálce zalesknouti se zlatý chrám, v němž trůní pravá důstojná ženskost, jak ji myslela příroda stvořivši nás.

Vám, Pane náleží čest, že jste měl první v národě našem citu pro bídu naši, neb bídou tj., umírá-li švadlena při vši pilnosti hladem, bídou tj., zanedbává-li matka ducha dětí svých proto, že vyžadují klopotné práce hospodářské jinde její činnost, bídou, vychovává-li se dívka jen pro muže a vstoupí-li ve sňatek jen proto, že nedojde jinak zaopatření, bídou cítí-li ženština v prsou svých vlohy a musí-li je umořiti proto, že společnost jich použití nechce a nedovede – my jim hluboce cítily, tuto, bídu, a musely jsme mlčeti, jen v tichosti jsme zaplakaly nad ní, neb každá, která propůjčila stesku svému slovo, ta byla považována za mužatku a mrzké se jí pokládaly pohnutky, že si přeje svobody, by svobodna byla posvátných rodinných povinností svých a hověti mohla lichoměrným choutkám.

Vy, Pane, první jste k nám volal: „Bud'te činny, rozdělíme se s Vámi milerádi o poklady vědy, umění a průmyslu a budeme se těšiti, dostihneme-li nás pracemi svými. Až posud jste zahálely, neb zahálkou tj., koná-li člověk dílo, které nestojí v žádném poměru s věnovaným se mu časem.“ Ano, my zahálely a v zahálce této duševní nasadily se na povaze naší ony ohavné pahýly, které nám tak trpce vyčítáte a podle nichž soudíte, že nejsme schopny pokroku a Vám rovny. Byly jsme vyloučeny ze všech vyšších zájmů lidských a odkázány jen samy na sebe a na úzký domácí kruh. Tím jsme se staly malichernaté a marné, naše vlohy byly násilně potlačeny a my je nesměly nikdy projevit. Tím jsme se naučily lháti, naše činnost byla omezena a pohyblivý duch náš si vynalezl tedy jinou a ta se nazývá: intrika a koketerie. Kdo sčítá oběti těchto dvou démonů, nejsmutnějších to výsledků směru našeho chování?

VY vidíte, že se známe, ano, známe se a víme, že máme všechny chyby – otroků.

Vaše ruka, Pane, byla první, která mím ukázala na nové působiště ve vlasti, na nové krásné dráhy, na nichž nám bude lze vyvinouti všechny ušlechtilé vlastnosti, které v nás dřímají, a jen porůznu vykvétají.

Ano, my se budeme učit, my se budeme vzdělávat, nebudeme dbáti na posměch, vtipkování a krčení ramen. Bez boje není vítězství a my chceme a musíme se konečně státi lidmi, neb tak velí neodvolatelně duch času, a běda, kdo si netečně nepovšimne hlasu jeho.

Opírajíc se o výtěžek práce naší, která nám pojistí samostatnou budoucnost, podáme pak ruku jen tomu, kdo vládne i srdcem naším, manželka přestane býti závažím a bude spolupracovnicí milenou, skutečnou družkou muže, a otec, kterého vyrve předčasná smrt z náruče mladé jeho rodiny, opustí ji aspoň bez hlodající bolesti, že zůstává děti své veřejné dobročinnosti, zanechává je jim matku, která bude hrda na to, že je s to sama je uživiti.

Nepatrný se zdál úkol, který jste si vybral, a přec se ukáže, že byl ten největší.

Prostá jste mluvil k nám slova, mnohému k smíchu, ale ohlas jejich prochvěje věky, neb kam vnikla, tam se povznese – mravnost!

Zdaž lze člověku zanechat po sobě stopy spanilejší?!

*Toto vědomí a uznání naše odměníž Vás za vše, co jste pro
nás podnikl a co pro nás ještě učiníte.*

VI. Obrazové přílohy

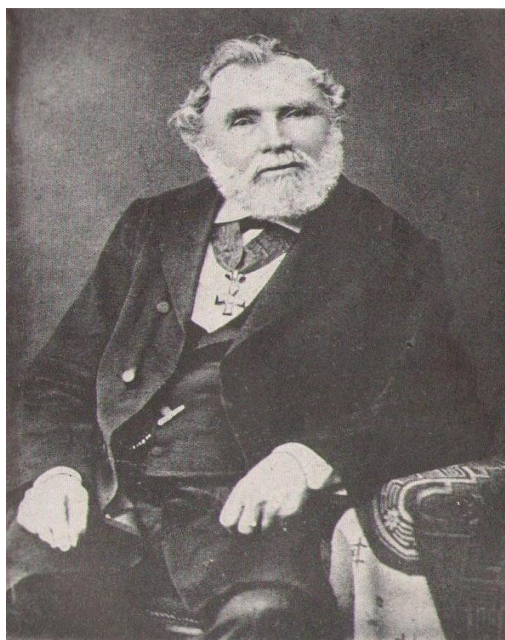
1. Portrét Zdeňky Šemberové
2. Františka Šemberová, matka Zdeňky Šemberové
3. Alois Vojtěch Šembera, otec Zdeňky Šemberové
4. Vratislav Kazimír Šembera, bratr Zdeňky Šemberové
5. Zdeňka Šemberová při oslavách stého výročí narození
jejího otce ve Vysokém Mýtě, 1907
6. Dům Šemberových ve Vysokém Mýtě

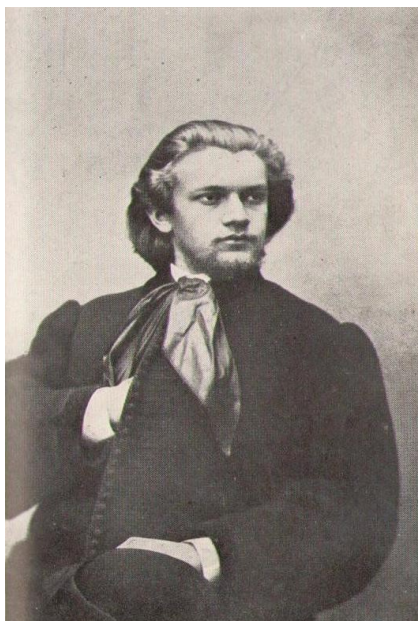
1. Portrét Zdeňky Šemberové

2. Františka Šemberová, matka Zdeňky Šemberové

3. Alois Vojtěch
Šembera, otec Zdeňky
Šemberové

4. Vratislav Kazimír Šembera, bratr Zdeňky Šemberové

5. Zdeňka Šemberová (uprostřed) při oslavách stého výročí narození jejího otce ve Vysokém Mýtě, 1907

6. Dům Šemberových ve Vysokém Mýtě

VII. Seznam použitých pramenů a literatury

Archivní prameny (Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě):

Deník Zdeňky Šemberové 1850 – 1891 (bez inv. čísla)

Korespondence Zdeňky Šemberové (bez inv. čísla)

Památník Zdeňky Šemberové (bez inv. čísla)

Vydané prameny

ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. 588 s. Edice Spisy / Karel Čapek; sv. 20. ISBN 80-202-0170-X.

ČERVINKOVÁ – RIEGROVÁ, Marie. *Marie Riegrová rodem Palacká: její život a skutky*. 1. vyd. Praha: Obec Pražská, 1892. 196 s.

FRIČ, Josef Václav. *Paměti Josefa V. Friče*. Praha: Evropský literární klub, 1939. 303 s. Edice Slavín.

HURBAN, Jozef Miroslav. *Cesta Slováka ku bratrům slavenským na Moravě a v Čechách*. 1. vyd. Pešť: Trattner, 1841. 112 s.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Výbor z díla: studie, kritiky a paměti*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. 554 s.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Z mého mládí: vzpomínky životopisné*. 1. vyd. Praha: Vaněk a Votava, 1921. 199 s.

KRULICHOVÁ, Marie. *Nechte mne zapomenoti na sny mé: korespondence T. G. Masaryka se Zdenkou Šemberovou*. 1. vyd. Praha: Česká expedice a Riopress, 1996. 172 s. ISBN 80-85281-15-5.

NERUDA, Jan. *Dopisy II*. 1. vyd. Praha: SNKLHU, 1954. 650 s. Edice Knihovna klasiků, Neruda, Jan: Spisy; sv. 38.

NOVÁKOVÁ, Teréza. *Roztroušené kapitoly*. 1. vyd. Praha: SNKLHU, 1961. 412 s. Edice Nováková, Teréza: Vybrané spisy; sv. 6.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla*. 1. vyd. Praha: Jan H. Pospíšil, 1840. 264 s.

PODLIPSKÁ, Sofie. *Z let probuzení. Paměti a korespondence Bohuslavy Rajské. Kniha 1*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1872. 156 s.

PODLIPSKÁ, Sofie. *Z let probuzení. Paměti a korespondence Bohuslavy Rajské. Kniha 2*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1872. 147 s.

PRAŽÁK, Albert. *Neruda v dopisech*. 1. vyd. Praha: Borový, 1941. 620. s.

Odborná literatura

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. 175 s. Gender sondy; ISBN 80-86429-38-5.

BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše, MUSILOVÁ, Dana. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2010. 335 s. ISBN 978-80-86495-70-5.

BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše, MUSILOVÁ, Dana. *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*. 1. vyd. České Budějovice: Veduta, 2011. 288 s. ISBN 978-80-86829-79-1.

BUREŠOVÁ, Jana, ed. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. 506 s. ISBN 80-244-0248-3.

DOUDOVÁ, Milena, ed. *Velké ženy české*. 1. vyd. Praha: X-Egem, 1997. 181 s. ISBN 80-7199-020-5.

DVOŘÁK, Radovan. *Vysoké Mýto: stručné dějiny města*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1974. 140 s.

HOFFMANNOVÁ, Eva. *Karel Slavoj Amerling*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1982. 284 s. Edice Odkazy pokrokových osobností naší minulosti; sv. 66.

HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 124 s. Knižnice Dějiny a současnosti; sv. 11. ISBN 80-7106-380-0.

KODYM, Stanislav. *Dům u Halánků*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1955. 237 s. ISBN D-01321.

KUČEROVÁ, Vlasta. *K historii českého ženského hnutí v Čechách: Amerlingova éra*. 1. vyd. Brno: Ženská revue, 1914. 143 s.

LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má...: ženské deníky 19. století*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. 355 s. ISBN 978-80-7254-956-6.

LENDEROVÁ, Milena, ed. *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2002. 198 s. ISBN 80-246-0375-6.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu a k modlitbě: žena v minulém století*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1999. 300 s., obr. příl. Kolumbus; sv. 142. ISBN 80-204-0737-5.

LENDEROVÁ, Milena, KOPIČOVÁ, Božena, BUREŠOVÁ, Jana, MAUR, Eduard. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 554 s. ISBN 978-80-7106-988-1.

LENDEROVÁ, Milena, RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách 19. století*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006. 400 s. ISBN 80-7185-647-9.

LORENZOVÁ, Helena, PETRASOVÁ, Taťána, ed. *Salony v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 12. – 14. března 1998*. 1. vyd. Plzeň: Koniasch Latin Press, 1999. 273 s. ISBN 80-85917-43-2.

MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí – proč?: vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. 173 s. Gender sondy; sv. 3. ISBN 80-7277-295-3.

MUSILOVÁ, Dana. *Z ženského pohledu: poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918 – 1939*. 1. vyd. České Budějovice: Veduta, 2007. 199. s. ISBN 978-80-86829-31-9.

NEUDORFLOVÁ – LACHMANOVÁ, Marie. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. 1. vyd. Praha: JANUA, 1999. 446 s. ISBN 80-902622-2-8.

SECKÁ, Milena. *Vojta Náprstek: vlastenec, sběratel, mecenáš*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2011. 304 s. ISBN 978-80-7429-173-9.

SECKÁ, Milena. SOCHOROVÁ, Ludmila, ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. *Ženy rodiny Náprstkovy*. 1. vyd. Praha: Argo, 2001. 254 s. ISBN 80-7203-354-9.

ŠKORPIL, Emanuel. *Alois Vojtěch Šembera: přehled života a díla*. 1. vyd. Vysoké Mýto: Výbor výstavy A. V. Šembery, 1946. 205 s.

ŠOLLE, Zdeněk. *Vojta Náprstek a jeho doba*. 1. vyd. Praha: Felis, 1994. 255 s. ISBN 80-901766-0-7.

ŠPIČÁK, Josef. *Karolina Světlá*. 3. vyd. Praha: Melantrich, 1880. 407 s. Knižnice Odkazy pokrokových osobností naší minulosti; sv. 56.

ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. *Teréza Nováková*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2008. 196 s. ISBN 978-80-204-1982-8.

TOMEŠ, Josef, ed.. *Ženy ve spektru civilizací: (k proměnám žen ve vývoji lidské společnosti)*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. 70 s. ISBN 978-80-7419-009-4.

VLAŠÍNOVÁ, Vladimíra. *Eliška Krásnohorská*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1987. 318 s. Knižnice Odkazy pokrokových osobností; sv. 83.

VOJÁČEK, Milan, ed. *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století: sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23. -24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy*. 1. vyd. Praha: Scriptorium, 2007. 366 s. ISBN 978-80-86197-83-8.

Webové zdroje:

Slovníček pojmů [online]. 2003 [citováno 2013 – 04 - 01]. Dostupné z WWW: <<http://www.feminismus.cz/slovnicek.shtml>>

VIII. Anotace

Cílem mé diplomové práce je představit osobnost Zdeňky Šemberové, která žila v letech 1841 – 1912, v kontextu českého ženského hnutí. V první části mé práce jsem se věnovala vývoji ženského hnutí. Zmínila jsem důležité historické mezníky, které s tímto hnutím úzce souvisí.

V druhé části mé práce jsem se věnovala životu Zdeňky Šemberové. Věnovala jsem se rodinným problémům, ale také jejímu subjektivnímu pohledu na společnost. Čerpala jsem z jejího osobního deníku a korespondence. Hledala jsem souvislosti mezi jejím životem a českým ženským hnutím.

IX. Summary

Aim of my thesis is introduce to personality of Zdeňka Šemberová, which live in years 1841 – 1912, in the context of Czech women's movement. In the first part of my thesis i focused to the development of the women's movement in Bohemia.

In the second part I wrote about Zdeňka's life. I focused on her family problems and her subjective view of the company. I used her personal diary and correspondence. I was looking for connections between her life and the Czech women's movement.

X. Klíčová slova

České ženské hnutí, ženské vzdělávání a práce, Zdeňka Šemberová, Vysoké Mýto, soukromý deník a korespondence, 19. století

XI. Key words

Czech women's movement, women's education and work, Zdeňka Šemberová, Vysoké Mýto, private diary and correspondence, 19 th century